

Знакомтесь - Закарпаття!





*Департамент освіти і науки
Донецької обласної державної адміністрації
Донецький обласний еколого-натуралістичний центр*

Знайомтесь - Закарпаття!

*Збірка тез та матеріалів досліджень,
проведених гуртківцями Донецького
обласного еколого-натуралістичного центру
під час експедиції
«Екологічними стежками рідної України»*

м.Краматорськ - 2016

УДК 374.31
ББК 20.1
В80

Упорядник: Гнибіда О.А., методист Донецького обласного еколого-натуралістичного центру

Рецензенти: Шатух Н.М., заступник директора з інформаційної та інструктивно-методичної роботи
Донецького обласного еколого-натуралістичного центру

Бульбенко О.О., завідувач відділом організаційно-масової роботи Донецького обласного еколого-
натуралістичного центру

Збірка містить тези дослідницьких робіт учнів та матеріали досліджень, проведеними під час експедиції «Екологічними стежками рідної України».

Робочі мови збірника – українська, російська.

ЗМІСТ

ДО УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЕКТУ ОКСЕНЧУК Н.В., ДИРЕКТОР ДЕПАРТАМЕНТУ ОСВІТИ І НАУКИ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ.	7
ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСТЬ	
МОМОТ БОГДАН.....	9
ЩО Я ЗНАЮ ПРО ЗАКАРПАТТЯ	
ВАСИЛЬЄВ АРТЕМ.....	22
ІСТОРИЧНІ ПАМ'ЯТКИ ЗАКАРПАТТЯ.....	24
СТЕЖИНАМИ ЗАКАРПАТТЯ	
ЧУПРИНА М., ОБРИЗАН І.	25
РІЧКА УЖ ГОЛОВНА АРТЕРІЯ Й ОКРАСА МІСТА УЖГОРОДА	
ОВЧАРЕНКО ГАННА.....	27
ПОДОРОЖ ДО ЗАКАРПАТТЯ	
ПАСІЧКО Ю., МАКОВЕЦЬКА О., КУПЧЕНКО П., КАСЬЯНЕНКО К.,.....	28
ОСНОВНІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЗАКАРПАТТЯ	
ЛИХОВА АЛЕСЯ ГЕННАДІЇВНА.....	28
ЕКОЛОГІЧНА КРИЗА ДОНБАСУ ЯК ПРОМИСЛОВОГО РАЙОНУ УКРАЇНИ	
КОВАЛЬОВА АНАСТАСІЯ ДМИТРІВНА.....	30
ЕНДЕМІЧНІ РОСЛИНИ ЗАКАРПАТТЯ.....	32
ЛЕГЕНДА ПРО БРОНЕЦЬКИЙ ЗАМОК.....	36
ПРИВИД УЖГОРОДСЬКОГО ЗАМКУ.....	49
РІЧКИ ЗАКАРПАТТЯ – ЗАПОРУКА ЖИТТЯ.....	51
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТВАРИННОГО І РОСЛИННОГО СВІТУ ДОНБАСУ ТА ЗАКАРПАТТЯ.....	53
РІЧКА ЛАТОРИЦЯ — ПРИКРАСА МУКАЧЕВОГО ТА СВАЛЯВИ	
ПРИВЕДЕНЦЕВА ПОЛІНА.....	55
ВИРОЩУВАННЯ АРАХІСУ В ДОМАШНІХ УМОВАХ	
МАКОВЕЦЬКА ОКСАНА.....	56
ОЗЕРО «СИНЕВИР» — «МОРСЬКЕ ОКО КАРПАТ».....	58
ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ОЗЕРА СИНЕВИР	
ПРОСКУРНЯ АНАСТАСІЯ.....	59
ЛЕГЕНДИ ОЗЕРА СИНЕВИР	
РУСЛАН КОВАЛЕНКО,.....	62
МІЖГІР'Я	
ВИННИЧЕНКО ВАЛЕРІЯ.....	64
ДУБ – ОСНОВНА ДЕРЕВНА ПОРОДА ЛИСТЯНИХ ЛІСІВ ЗАКАРПАТТЯ	
ФЕСІВСЬКИЙ ВЛАДИСЛАВ ОЛЕГОВИЧ.....	65
ТЕРМАЛЬНІ ЛІКУВАЛЬНІ ВОДИ ВИСОКОЇ МІНЕРАЛІЗАЦІЇ М.БЕРЕГОВЕ	
АВРАМОВА ОЛЬГА АНАТОЛІЇВНА,.....	67
ДИНАМІКА РОЗВИТКУ РЕПЕРТУАРУ КОЛИСКОВИХ ПІСЕНЬ, ЯКІ ПОБУТУЮТЬ У ЗАКАРПАТТІ	
ЯВТУШЕНКО ОЛЕКСАНДРА ОЛЕКСАНДРІВНА.....	68
МАСОВЕ БУДІВНИЦТВО МГЕС НА ЗАКАРПАТТІ	
ПРИВЕДЕНЦЕВА ПОЛІНА ЄВГЕНІЇВНА,.....	69
ПРОБЛЕМА ЗАБРУДНЕННЯ РІЧОК ЗАКАРПАТТЯ	
ТКАЧУК КАРИНА СЕРГІЇВНА.....	71
МОЄ ЗАКАРПАТТЯ	
ПРИХОДЬКО ЄЛИЗАВЕТА.....	72
РОСЛИНИ ЧЕРВОНОЇ КНИГИ ЗАКАРПАТТЯ.....	76
ТВАРИНИ ЧЕРВОНОЇ КНИГИ ЗАКАРПАТТЯ.....	77

ЧОМУ В ЗАКАРПАТТІ КВІТНЕ МАГНОЛІЯ, ГАРНИЙ ВРОЖАЙ ПЕРСИКІВ.	81
ОСОБЛИВОСТІ РАЙОНІВ ЗАКАРПАТТЯ	
СІКАЛОВА АНАСТАСІЯ	83
ПРИРОДНІ ПАМ'ЯТКИ	
ТУМСЬКА ОЛЕНА	87
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «СИНЕВИР»	
ЯКУШЕВА ДАРИНА	89
ПОДОРОЖ ДО ХУСТА	
РАДОМСЬКА ОЛЕНА	92
ШАЯН	
ЧЕРНЯКОВА РОЗА	94
СВАЛЯВА	
ЖИЛІНА ОЛЕСЯ	96
ТЕРМАЛЬНІ ВОДИ, БАСЕЙНИ	
АРХИПЕНКО ЮЛІЯ.....	99
СИНЕВИР – СИНЕ ОКО УКРАЇНСЬКИЇ КАРПАТ	
ДОРОФЕЄВ ВЛАДИСЛАВ.....	102
ЕДЕЛЬВЕЙС - КРАСА КАРПАТСЬКИХ СКЕЛЬ	
СИДЮК ДАР'Я	103

ДО УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЕКТУ!



Оксенчук Н.В., директор Департаменту освіти і науки Донецької обласної державної адміністрації.

Шановні учасники проекту!

Становлення української державності, побудова громадянського суспільства, інтеграція України у світове та європейське співтовариство передбачають формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей, готовності до активної громадянської позиції та екологічної діяльності; розвиток пізнавального інтересу, логічного мислення; виховання громадянина-патріота України, бережливого і шанобливого ставлення до традицій українського народу.

Ідеалом виховання виступає різнобічно та гармонійно розвинений національно свідомий, високоосвічений, життєво компетентний громадянин, здатний до саморозвитку та самовдосконалення, який вміє цивілізовано взаємодіяти з природою.

Головною домінантою національно-патріотичного виховання молоді є формування у особистості ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та самої себе, активної за формою та моральної за змістом, життєвої позиції.

Сьогодні сформоване соціальне замовлення на ефективні і виховні системи й технології. Зростає увага до активної участі молоді у соціальних, освітніх, культурних, екологічних проектах, де створюються реальні умови для прояву творчих здібностей молодих людей. Сучасна молодь добре інформована щодо процесів в різних сферах науки, техніки, соціального життя, динамічно оволодіває сучасними комунікаційними технологіями.

Усе це створює сприятливі умови для розвитку національно-патріотичного виховання як пріоритетної сфери соціального життя країни, підвищення його статусу та розвитку потенціалу, досягнення якісно нових результатів у духовно-моральному, патріотичному, трудовому, художньо-естетичному, екологічному вихованні підростаючого покоління.

Саме проведення таких заходів, як різноманітні акції, конкурси, експедиції, конференції, проекти сприяє розкриттю потенціалу підростаючого покоління, розвитку творчих здібностей, вихованню справжнього громадянина своєї держави.

З метою залучення учнівської молоді до пошуково-дослідницької роботи та природоохоронної діяльності проводився освітньо-виховний проект «Екологічними стежками України».

В цьому видання ви ділитися своїми наробками та враженнями у напрямку вивчення, дослідження та охорони природних об'єктів різних куточків України. Саме вам, молодому поколінню юних екологів та краєзнавців, під силу змінити світ на краще. У вас є знання, вміння досліджувати, а, головне, велике бажання охороняти і примножувати природні багатства нашої рідної землі, нашої України.

Бажаю вам, дорогі діти, і надалі бути не пасивними спостерігачами, а активними будівниками свого майбутнього. Нехай кожен з вас покладе свою цеглину у фундамент рідного дому, ім'я якому Україна. І тоді вона буде багатою, квітучою, а люди в ній будуть щасливими.

Успіхів вам!

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСТЬ

Момот Богдан, учень 8-А класу СЗШ №18 м.Краматорська

Керівник: Маханьковська І.В., керівник гуртка «Стань творцем свого життя»:

Закарпатська область - область на південному заході України в межах західної частини Українських Карпат Закарпатської низовини. На півночі межує з Львівською на сході з Івано-Франківською областями України. На півдні з Румунією, на південному заході з Угорщиною, на заході зі Словаччиною, на північному заході з Польщею. Обласний центр — місто Ужгород.



Закарпаття - це частина України, в якій багато визначних місць, старовинних замків, лікувальних санаторіїв.



Замок Шенборна (Винзавод). Берегово.

Літня резиденція графів Шенборнів, що володіли містом Берегово з XVIII ст. Романтичного вигляду, палац побудований в XIX ст. біля підніжжя гори на північно-східній околиці міста. На середньовічний замок робить його схожим висока вежа з гостроверхим дахом. Поруч був розбитий затишний парк.



Боржавська вузькоколійка. Берегово.

Боржавська вузькоколійна залізниця - одна з небагатьох діючих вузькоколійок в Україні. Побудована у 1908 р. для потреб лісової промисловості Закарпаття. Місцеві жителі прозвали її "Анця Кушницька". Маршрут загальною протяжністю 123 км починається з Берегів.



Термальний комплекс «Косино». Косонь.

Оздоровчо-рекреаційний комплекс "Косино" побудований на місці зони відпочинку "Шошто - Термал" із гарячими джерелами термальних вод. На території купальні "Косино" розміщені п'ять басейнів, три з яких термальні. Великий термальний басейн частково заходить в "Королівський зал", де можна відпочити і перейти в чайну кімнату, душову, роздягальню, масажний кабінет або магазин комплексу.



Водоспад Крутило. Лумшори.

Водоспад Крутило на невеликій гірській річечці Туриця знаходиться в ур. Кичера приблизно в 2 км вище за течією від села Лумшори. За течією річки можна спостерігати багато малих водоспадів. Крутило - один з найбільших. Його потужна струмінь вимила в скелях глибоке і добре підходить для купання простір.



Водоспад Воеводін. Тур'я Поляна.

Воеводін - один з найкрасивіших водоспадів Закарпаття. Розташований у важкодоступному місці на території Державного заказника Соколови Скелі. Стікають з гори Руна крижані води гірського потоку Воеводін тут спадають з висоти 24 м.



Замок Паланок. Мукачево.

Мукачівський замок "Паланок" - визначний історико-архітектурний пам'ятник, родове гніздо трансільванських князів Ракоці. Замок зводився на високій вулканічній горі (65 м) в кілька етапів. нинішнього вигляду фортеця набула в XVII ст. при Дьорде I Ракоці. Замок контролював торгіві шляхи через Верецький



перевал, що з'єднував Середньо-Дунайську долину з Східною Європою.

Свято-Миколаївський монастир. Мукачево.
Свято-Миколаївський Мукачівський монастир - головна православна святиня міста Мукачево. Древня обитель, за переказами, заснована в IX ст. київськими ченцями, що супроводжували дочку Ярослава Мудрого Анастасію, яку видали заміж за угорського короля (збереглися печери і цілюще джерело).



Собор Почаївської Ікони Божої Матері. Мукачево.

Кафедральний собор Почаївської ікони Божої Матері в Мукачево побудований в 1993 р. Поряд встановлено пам'ятник воїнам-афганцям.



Палац Ракоці. Мукачево.

Палац у змішаному стилі ренесансу і бароко, фамільна резиденція князів Ракоці. Своєю назвою зобов'язаний первісним кольором фасаду. У 1726 р. перейшов у власність роду Шенборнів, для яких арх. П. Ньюмен провів капітальну реконструкцію. Виділяється масивний портал у стилі бароко.



Російський драматичний театр. Мукачево.

Закарпатський обласний державний російський драматичний театр у Мукачеві своїм народженням зобов'язаний драмтеатру Бессарабії. Перший офіційний театральний сезон в Мукачеві був відкритий спектаклем "Полководець Суворов", який поставила трупа, переведена сюди в 1947 р. з Аккермана (нинішній Белогород-Дністровський).



Палац Шенборнів (Санаторій «Карпати»). Карпати.

Пам'ятка національного значення, а нині санаторій «Карпати» – є одним з найкрасивіших і добре збережених палаців України. В оточенні старовинного ландшафтного парку архітектурний шедевр нагадує перлину в дорогій оправі.



Замок Шенборнів. Чинадієво.

Елегантний мисливський палац-замок графів Шенборнів розташований в урочищі Берегвар на околиці Чинадієво, що в 10 км від Мукачєвого. Австрійський архієпископ Л. Ф. Шенборн у 1728 р. отримав у подарунок від імператора Карла VI великі землі в р-не Мукачєве, які були відібрані у князя Ференца II Ракоці - лідера антигабсбурзького повстання. у 1890 р.



Мінеральне джерело. Поляна.

Джерело лікувальної мінеральної води "Поляна Квасова" розташований на території сан. "Сонячне Закарпаття". Бювет відкрито разом з санаторієм у 1965 р. Полянське родовище мінеральних вод знаходиться в двох кілометрах від центру с. Поляна на лівому березі р. Велика Пиня в ур. Кваси. Джерело відомий з XVIII ст.



Водоспад Шипіт. Пилипець.

Водоспад Шипіт (Шипіт) - один з найкрасивіших і найбільш повноводних водоспадів Закарпаття. Знаходиться в горах на околиці села Пилипець. Прозваний Шипотом за гучний голос, який здалеку чується як шепіт. Вода стікає з полонин Боржави і падає мальовничими каскадами з висоти 14 м



Джерело мінеральної води. Сойми.

Джерело мінеральної води "Сойми" знаходиться прямо біля дороги. Вода типу "Єсентуки 4,17" хлоридно-гідрокарбонатна, корисна при різних захворюваннях органів травлення. Сойми офіційно були визнані курортом. На базі мінеральної свердловини, пробуреної на лівому березі р. Ріки, в 1950 р. було відкрито санаторій "Верховина".



Озеро Синевир. Синевирська Поляна.

Високогірне льодовикове озеро Синевир (989 м н. у. м. розташоване на території Національного природного парку "Синевир". Це найбільше і красиве озеро в Карпатах. Поповнюється водами гірських струмків. Розмір озера змінюється в залежності від кількості опадів.

Найглибша точка - 22 м. Вода дуже чиста, здається яскраво блакитний. Водиться форель озерна, райдужна та струмкова.



Музей лісосплаву. Синевирська Поляна.

Єдиний в Європі музей лісу і сплаву організований на р. Чорної в тому місці, де в середині XIX ст. були побудована гребля з воротами для скидання води. Ліс з гір сплавливали звідси в долину, і далі постачали в Угорщину. Дамба функціонувала до 1960 р. У середині 1990-х рр. унікальна гідротехнічна споруда була відновлена, на його основі створено музей в складі Національного природного парку "Синевир".



Колочавська вузькоколія. Колочава.

Музей карпатської вузькоколіїної залізниці знаходиться на території Колочавського скансену "Старе село". Мережа вузькоколіїних доріг була побудована на Закарпатті в кін. XIX ст., але зараз майже повністю припинила існування. У Колочаві відновлена станція "Кресляр" зі складом угорського періоду.

Хроніка державної приналежності Закарпаття

Увесь історичний шлях Закарпаття — від найдавніших часів і до наших днів — можна поділити на кілька періодів:

- IX ст. — Слов'янське князівство білих хорватів під проводом князя Лаборця;
- XI—XVI ст. — Угорське королівство;
- кінець XIII ст. — початок XIV ст. — середня частина Закарпаття у складі Галицько-Волинського князівства;
- XVI ст. до 1867 р. — Західна частина — Угорське королівство, у складі Австрійської монархії див.(Австрійська імперія); Східна частина до VII ст. — як частина Трансільванського князівства Османської імперії зі сплатою данини;
- 1867—1918 рр. — Австро-Угорщина;
- 1919 р. — Угорська Республіка Рад;
- 1919—1939 рр. — Чехословаччина;
- 1939 р. — Карпатська Україна;
- 1939—1944 рр. — Угорщина;
- 1944—1945 рр. — Закарпатська Україна;
- 1945—1991 рр. — Українська Радянська Соціалістична Республіка;

- з 1991 р. — Україна.

Перша згадка про життя людей на території Закарпаття відноситься до періоду раннього палеоліту (близько 500 тис. років до н. е.). Сюди під тиском римлян з долин Серета і Прута переселилися карпи — одне з фракійських племен. За думкою багатьох вчених від назви цього племені і отримали назву гори Карпати. Історія Закарпаття є складовою частиною історії України, але має цілий ряд особливостей, які позначилися на економічному, політичному та етнічному розвитку краю.

Займаючи важливе географічне положення на південних схилах Українських Карпат, Закарпаття, що в різні часи мало назву «Угорська Русь», «Карпатська Русь», «Руська Крайна», «Подкарпатська Русь», «Карпатська Україна», «Закарпатська Україна», а з 1946 року — Закарпатська область у складі УРСР, давніх часів було своєрідним містком між Сходом і Заходом.

Минуле Закарпаття нерозривно пов'язане з південними слов'янами. Археологічні джерела засвідчують, що вже в стародавні часи його населення мало високу матеріальну і духовну культуру, генетично спільну з культурою племен хорватів, сербів, словенців, де в I тисячолітті н. е. відбувався інтенсивний процес формування південного слов'янства.

Важливою подією в історії Закарпаття було входження його в IX–XI століттях до активної сфери впливу потужної слов'янської держави — Київської Русі, яка на той час мала високу матеріальну і духовну культуру.

Відірвана з кінця 10 століття від слов'янства, Підкарпатська Русь до середини XX століття входила до складу Угорського королівства, Австрійської Габсбурзької монархії, Чехословацької республіки, Хортистської Угорщини, але, зберігаючи етноніми «русь», «русини», ніколи не втрачало своєї слов'янської сутності.

Територія Підкарпатська Русь входила до складу чотирьох комітатів Угорщини — Берег, Марамарош, Унг, Угоча.

Після розгрому Австро-Угорщини в роки Першої світової війни (1914–1918) на основі рішень Паризької мирної конференції, Сен-Жерменського мирного договору в 1919 році і Тріанонського договору в 1920 році Підкарпатська Русь одержала статус автономії у складі Чехословацької Республіки.

Весною 1939 року, коли Гітлер розчленував Чехословаччину в результаті проведення двох арбітражів у Відні, всі південні райони на той час вже Карпатської України, де проживала більшість угорського населення були віддані Угорщині (1,523 км² з населенням 173 233 осіб).

На початку 1939 року на території краю виникло нове державне утворення — Карпатська Україна, Соєм якої обрав першим її президентом о. Августина Волошина. Та 15 березня 1939 року війська Гортистської Угорщини окупували територію всього краю і припинили існування цього державного утворення.

Після визволення краю Червоною Армією в жовтні 1944 року в Закарпатті була проголошена самостійна держава — Закарпатська Україна зі своїм

урядом — Народною Радою. Це державне утворення існувало лише до липня 1945 року, коли відбулося приєднання до УРСР на підставі рішення кремлівського апарату через прийняття Першим З'їздом народних комітетів Закарпатської України «Маніфесту про возз'єднання з Радянською Україною».

У складі незалежної України

На Всеукраїнському референдумі 1991 року 78% населення Закарпаття висловилися за утворення на базі області самоврядної території у складі України. У 1992 році Закарпатська обласна рада прийняла рішення про визнання русинської національності та звернулася до Верховної Ради України з проханням вирішити це питання на державному рівні.^[1]



Географія

Яблуницький перевал на кордоні з Івано-Франківською областю, 931 м над рівнем моря

Закарпатська область розташована на крайньому південному заході України на південно-західних схилах і передгір'ях Українських Карпат. Майже дві третини території області займають Карпатські гори, решту —

Притисянська низовина. На території області знаходиться найвища вершина Українських Карпат та України — г. Говерла (2061 м). На північному заході, заході і півдні область межує із чотирма країнами — Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією, а на північному і південному сході з Львівською та Івано-Франківською областями, являючись таким чином своєрідним вікном країни у Європу. За площею і населенням область невелика у масштабах країни. Її територія становить 12,8 тис. км², чисельність населення — 1251,1 тис. чоловік (на 01.01.04), або відповідно 2,1 % і 2,6 % території і населення України.

Близько 80 % території краю займають гори, що простягаються з північного заходу на південний схід. Це система хребтів та гірських масивів — Верховинський Вододільний хребет, Горгани, Свидівець, Черногора, Полонинський хребет, Рахівський масив, Вулканічний хребет. Черногорський хребет включає в себе гору Говерлу, заввишки до 2061 м, яка є найвищою точкою області та України. Закарпаття від інших регіонів відділяють Яблуницький, Вишківський, Ужоцький, Верецький та Воловецький перевали з висотою від 931 до 1014 метрів над рівнем моря. На території області протікає 9429 річок і потоків. Найдовша ріка — Тиса, ліва притока Дунаю. Її протяжність у межах області 240 км. Найбільші притоки — Боржава, Ріка, Тересва. Наступні за величиною ріки Латориця і Уж, які впадають у річки Бодрог і Лаборець. В

області 137 природних озер, в основному льодовикового та загатного походження, найбільше з них — Синевир. На території Закарпатської області поблизу села Ділове Рахівського району розташований географічний центр Європи.

Флора і фауна

Ліси, які є найбільшим багатством краю, займають понад 50 % території, різноманітні за породним складом залежно від вертикальної поясності. На низовині ростуть дубово-грабові ліси, у передгір'ях — дубові і дубово-букові, у горах на висоті від 800–1000 м над рівнем моря букові, хвойні (ялиця біла, ялина) — на висоті до 1300–1500 метрів. Довершують ландшафт субальпійські та альпійські луки — полонини.

В області взято на облік понад 2 тисячі видів флори, що відповідає 50 % до загальної чисельності видів України. З них 237 видів флори занесені до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі, 22 види флори занесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES). Усього видів рослин занесених до Червоної книги України—263 екз

Найбільше різноманіття червонокнижних видів рослин зосереджено у басейні річки Тиса, де за даними наукових досліджень на облік взято 145 видів судинних рослин.

Найпоширеніші види на Закарпатті: кріт, лисиця, вовк, заєць, білка, горностай, лісова куниця, дикий кабан, козуля, олень благородний. Із рідкісних видів слід відмітити лосося дунайського, стерлядь, пугача, беркута, завитушку альпійську, рись, видру. Зникаючі види — сичик-горобець, волохатий сич, кажани: великий та малий підковоноси, нічниці Бехштейна, ставкова, Наттерера, триколірна та інші. Збільшилась чисельність видів тваринного світу, занесених до Червоної книги України: глухаря, kota лісового, лелеки чорного та ведмедя бурого. У гніздовій орнітофауні з'явилися нові види — чернь чубата та білоока. Стабільним є стан популяції саламандри плямистої. У низинних районах у системі меліоративних каналів зберігся реліктовий вид риб — умбра Крамера.

Заповідні території

В Українських Карпатах, які займають значну частину області, збережені найбільші в Європі ділянки пралісів. До найбільших та найцікавіших об'єктів природно-заповідного фонду України належить Карпатський біосферний заповідник, створений постановою уряду України в 1968 році. Екосистеми заповідника віднесені до найцінніших на нашій планеті і з 1993 року входять до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Загальна площа заповідника становить 53 630 га, налічує 6 відокремлених масивів: Чорногірський (найвища вершина г. Говерла), Мармароський (г. Піп Іван —

1940 м н. р. м.), Свидовецький (г. Близниці та Драгобрат), Кузійський, Угольсько-Широколужанський (найбільший осередок букових пралісів у Європі), «Долина нарцисів». Карпатський біосферний заповідник є одним з найбільших наукових та еколого-освітніх центрів Карпатського регіону. За визначні здобутки в збереженні природної, культурної та історичної спадщини Рада Європи вперше в Україні нагородила Карпатський біосферний заповідник Європейським дипломом.

Ужанський національний природний парк створений Указом Президента України від 27 вересня 1999 року № 1230/99. Парк розташований у північно-західній частині області і є невід'ємною складовою частиною єдиного у світі тристороннього польсько-словацько-українського Міжнародного Заповідника «Східні Карпати», що підтверджено сертифікатом МАБ ЮНЕСКО. На території парку росте понад 200 видів цінних лікарських рослин, 40 з яких включено до Червоної Книги України.

Національний природний парк «Синевир» створено 1989 року у верхів'ях річки Терембі. Тут на площі 40,4 тис. га збереглися праліси і високогірні луки, де охороняються близько 100 видів рідкісних та зникаючих рослин. У парку охороняються благородний олень, бурий ведмідь, рись, глухар, форель, плямиста саламандра.

Станом на 01.01.2011 р. в Закарпатській області взято на облік 454 об'єкти природно-заповідного фонду загальною площею 171420,272 га, з них загальнодержавного значення — 34 об'єкти загальною площею 155609,51 га, місцевого значення — 416 об'єктів загальною площею 15810,762 га. Відсоток фактичної площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду до загальної площі області становить 13,4 %.

Розподіл територій та об'єктів ПЗФ в Закарпатській області за їхнім значенням, категоріями та типами станом на 01.01.2011 р.

- 1. Біосферні заповідники (1 шт. на площі 58035,8га)
- 2. Національні природні парки (3 шт. на площі 87964,3 га)
- 3. Регіональні ландшафтні парки (2 шт. на площі 10330,66 га і 4631,2918 га)
- 4. Заказники (64 шт. на площі 13255,5 га)
- 5. Пам'ятки природи (338 шт. на площі 659,67 га)
- 6. Заповідні урочища (9 шт. на площі 881,3 га)
- 7. Ботанічні сади (1 шт. на площі 86,41 га)
- 8. Дендрологічні парки (4 шт. на площі 37,9 га)
- 9. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (33 шт. на площі 168,732 га)

Клімат

У Закарпатті панує помірно континентальний клімат. Улітку середня температура повітря становить +21 °С, а взимку –4 °С. У краї виявлено понад 360 родовищ та джерел цілющих природних мінеральних вод. Рельєф, географічне розташування, ліси, мінеральні води, помірно континентальний

клімат, багатовікові традиції та самобутня культура багатонаціонального населення краю у комплексі створюють унікальний рекреаційний і соціальний потенціал, на основі якого існує і має перспективу поступового розвитку санаторно-оздоровчий комплекс світового рівня.

Населення

У Закарпатській області проживають представники понад 100 національностей. Згідно перепису населення 2001 року тут налічується 1010,1 тис. українців (80,5 відсотка), у тому числі 10,1 тис. русинів, 151,5 тис. угорців (12,1 відсотка), 32,1 тис. румун (2,6 відсотка), 31,0 тис. росіян (2,5 відсотка), 14,0 тис. ромів (1,1 відсотка), 5,6 тис. словаків (0,5 відсотка), 3,5 тис. німців (0,3 відсотка), а також 1540 білорусів, 565 євреїв, 518 поляків, 490 вірмен та інші.



З огляду на це, одним із пріоритетних завдань місцевих органів влади є подальше зміцнення історично-традиційної атмосфери міжетнічної злагоди, толерантності співжиття та високого рівня взаєморозуміння між представниками різних національних груп, конкретне вирішення їхніх запитів щодо збереження своєї національної ідентичності.

Відпочинок та лікування

Закарпатська область відома як один з найпрестижніших куточків лікування та відпочинку людей. Розвинута мережа санаторно-курортних комплексів, туристичних баз, унікальні мінеральні джерела та термальні води, понад 400 видів яких уже досліджено, а також краса карпатської природи приваблюють туристів та відпочиваючих у будь-яку пору. Санаторії, будинки відпочинку і пансіонати області одночасно можуть приймати до 4000 відпочиваючих.

Природні ресурси (корисні копалини): розвідано понад 30 видів корисних копалин, представлених 150 родовищами. Це, зокрема, нетрадиційні для держави поліметали, перліти, цеоліти, ліпарити, поклади баритових руд, каоліну та інших. Здійснюється видобуток кам'яної солі, мармурового вапняку, доломіту тощо.

Рекреаційні ресурси області становлять 5,2 % об'ємного і 5,1 % вартісного потенціалу природних ресурсів рекреації України. В їх комплексі 75 розвіданих і 38 занесених до Кадастру мінвод України типів мінеральних вод, які є унікальними і відповідають водам типу «Шаянська», «Єсентуки», «Боржомі» і за своїм хімічним складом і лікувальними властивостями не поступаються відомим водам Кавказу, Чехії, Польщі та Франції.

У цілому Закарпаття в економічному плані має всеукраїнське значення, як регіон, що має значний потенціал лісової та деревообробної промисловості, виноробства, овочівництва, молочної промисловості, виробництва тютюну, мінеральних вод. Мальовнича природа та історичні пам'ятки можуть стати підставою для значного розвитку туризму та курортної справи.

Станом на осінь 2012 р. область повністю відмовилася від централізованого опалення і перейшла на автономне. Спеціалісти порахували: економія сягне 120 мільйонів кубометрів на рік.

Транспорт

Закарпатська область має 580 км залізничних шляхів (без вузькоколієвих) і 2740 автомобільних шляхів із твердим покриттям (1955 р.).

Залізничний транспорт

У Закарпатській області розташована низка залізничних прикордонних переходів:

- до Словаччини: Ужгород—Матьовце та Чоп—Чіерна над Тісою;
- до Угорщини: Чоп—Загонь та Батеве—Еперешке;
- до Румунії: Дяково—Халмеу, Тересва—Кимпулунг ла Тиса та Берлебаш—Валя Вишеулуй. У зв'язку із цим паралельно із широкою (російською) шириною колії використовується і нормальна (європейська) ширина колії.
- Наявні також вузькоколієві (750 мм) залізниці. Вузькоколієві перебувають у сильному занепаді, колії розбирає місцеве населення та різноманітні підприємці на металобрухт. Незначна частина інфраструктури вузькоколієвок перенесена до с. Колочава, до музею просто неба «Старе село». Діють громадські організації, які закликають зберегти Боржавську вузькоколієвку для розвитку туризму.

Мінеральні води

Мінеральні води Закарпаття, що можуть використовуватись з лікувальною метою, представлені 62 основними родовищами, які були визначені на основі розвідувальних робіт, проведених Берегівською геологічною експедицією, гідрогеологічними групами об'єднання «Закарпаткурорт», Українським НДІ медичної реабілітації та курортології. За даними першого Кадастру мінеральних вод України (1996) із 205 родовищ мінеральних вод, що освоєні в Україні, 39 (19 %) — на території Закарпаття.

Вивчення фізико-хімічного складу МВ виявило, що практично не існує «унікальних» вод. Усі води можуть бути розділені на певні класи та групи. За своїми властивостями виділяються аналоги тих чи інших вод. У загальному, по

Україні переважають сульфатні, за ними хлоридні натрієві води, а в Закарпатті розташовані основні запаси вуглекислих гідрокарбонатних натрієвих вод та гідрокарбонатних вод інших типів. У той же час сульфатні води — рідкісні для Закарпаття. За газовим складом основна частина МВ Закарпаття — вуглекислі (75,0 %), азотні та азотно-метанові (18,0 %), сульфідні (7,0 %). Відомо, що в певних геологічних умовах можуть формуватися тільки МВ відповідного хімічного складу. Це зумовило специфіку розповсюдженості МВ і на Закарпатті.

До найвідоміших мінеральних вод закарпаття належать: Шаянська, Драгівська, Поляна-Купіль, Свалявська, Лужанська, Поляна квасова, Плосківська.

Культура

Закарпаття — це край, який дав Україні чимало чудових вчених (Олександр Духнович (священик, письменник, теоретик, етнограф, публіцист, видавець, народний будитель карпаторусского народу), Орлай Іван (Вчений медик, педагог і освітній діяч), талановитих художників (**Ернест Кондратович** (нар. 1912), **Гавриїл Глюк** (1912-1983), **Шандор Петкі** (1917-2005), **Еміліан Грабовський** (1892-1955) та майстрів сцени. Область традиційно вважається базовою в організації та проведенні багатьох міжнародних і всеукраїнських наукових, мистецьких форумів.

В області діють: Закарпатський обласний український музично-драматичний театр в Ужгороді, Закарпатський обласний російський драматичний театр у Мукачеві та Закарпатський обласний угорський драматичний театр у Берегові.

В області також діють Центр німецької культури „Паланок” в м.Мукачеві, в м.Ужгороді - ромської культури “Романі Яг” та “Романі чгіб”, селищі Солотвино Тячівського району - Центр румунської культури.

Доброю традицією стало проведення щорічних обласних свят і фестивалів національно-культурних меншин Закарпаття за участі офіційних делегацій та мистецьких колективів відповідних зарубіжних країн.

Стало традиційним проведення в області міжнародного телефестивалю народної творчості національних меншин „Мій рідний край”.

Віросповідання

Багатонаціональний склад населення Закарпаття зумовив його поліконфесійний характер. Всім національним меншинам створено відповідні умови для сповідання своєї релігії.

В області діють 1640 релігійних організацій 37 віросповідань, з яких: 1550 релігійних громад, 52 монастирі, 6 духовних навчальних закладів, 7 місіонерських товариств, 9 релігійних братств, 4 релігійні центри та 12 релігійних управлінь. Міжконфесійна ситуація в області стабільна.

1550 релігійних громад обслуговує 1606 служителів культу, серед яких 45 є священиками-іноземцями.

Релігійним організаціям національних меншин створено сприятливі умови для задоволення їхніх релігійних потреб згідно власних історичних та етнокультурних традицій. Вони на 80 % забезпечені культовими спорудами. Надається їм і різноманітна допомога та сприяння у здійсненні зв'язків з одновірцями за кордоном, отриманні від них фінансово-матеріальної та іншої допомоги.

Міжнародні зв'язки

Національні меншини, їхні громадські організації мають можливість вільно встановлювати і підтримувати зв'язки з особами своєї національності за межами України, брати участь у діяльності міжнародних неурядових організацій. А з боку держави цим відносинам сприяє діяльність міждержавних змішаних та двосторонніх, зокрема українсько-румунської, українсько-словацької та українсько-угорської комісій з питань забезпечення прав національних меншин.

Вже кілька років функціонують:

“Об'єднання прикордонних органів самоврядування Закарпаття”, до якого ввійшли населені пункти компактного проживання угорців та Об'єднання органів місцевого самоврядування “Тиса” у місцях компактного проживання румун.

Встановлено прямі зв'язки з державними органами управління сусідніх областей Угорщини, Словаччини, Румунії та Польщі, укладено і підписано рамкові угоди на співробітництво у сфері економіки, освіти та культури. Відновлені Дні добросусідства на кордоні, мета яких поглиблення зв'язків і співробітництва міст і районів області з відповідними партнерами в сусідніх країнах.



Прапор

Закарпаття тривалий час залишалось єдиною областю України без офіційно затвердженого прапора. Його затвердженню на XXIII пленарному засіданні сесії Закарпатської обласної ради передувала своя історія.

Гімн

Гімн Закарпатської області — писаний язичієм музичний твір в обробці М. Керецмана на вірш, що деякими дослідниками приписується Олександрову Духновичу, на музику лідера карпаторуських фашистів Степана Фенцика (за іншими даними автор слів сам Степан Фенцик) Закарпатська обласна рада затвердила Гімн Закарпатської області 22 грудня 2009.

Вшанування пам'яті

Пам'ятна монета НБУ «70 років Закарпатській області»

Національний банк України з 14 січня 2016 року вводить в обіг пам'ятну монету номіналом 5 гривень «70 років Закарпатській області» присвячену західному регіону, єдиній області України, яка межує з чотирма країнами - Угорщиною, Польщею, Румунією і Словаччиною.

ЩО Я ЗНАЮ ПРО ЗАКАРПАТТЯ

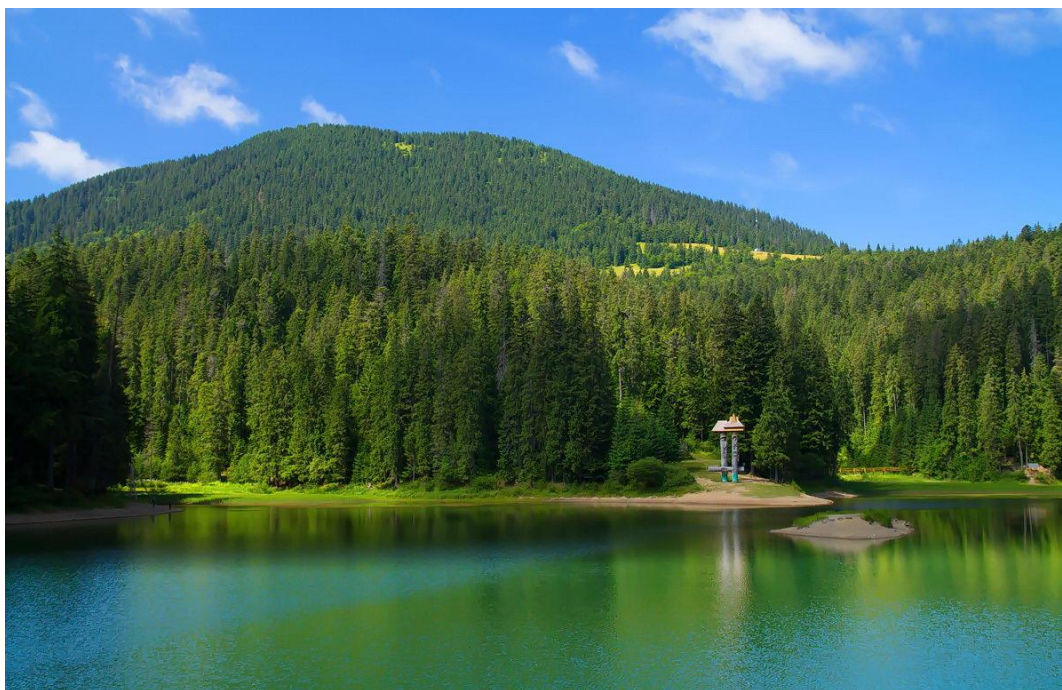
Васильєв Артем, член гуртка народної творчості ЗОШІ №18

Керівник: Дутова О.В.

Моя мама справжня чарівниця. Вона завжди прагне зробити все найкраще для мене – готує різноманітні ласощі, в'яже мені теплі рукавички на зиму, допомагає дізнатися якомога більше про навколишній світ. Якось я попросив її розповісти мені цікаву історію, поки ми йшли додому від бабусі. Мама не стала розповідати мені чергову казку, а розказала про свою подорож до Закарпаття в студентські роки. Чесно кажучи, вона просто зачарувала мене цією розповіддю. З того самого дня в мене з'явилась мрія – побувати там разом із мамою і насолодитись захоплюючою природою цього краю

Я ніколи не бачив на власні очі гори, але, я думаю, це дуже красиво... Важко уявити всю велич і красу карпатських смerek, але завдяки фотографіям, що потім показала мені мама, та картинкам з інтернету, я ніби опинився серед величезних, струнких і водночас сильних дерев. Он-де поміж ними розташувалось надзвичайне озеро Синевир.

За легендою, дочка багатого графа Синь закохалась у звичайного пастуха Вира, але батько, дізнавшись про їх любов, заборонив їм бути разом і наказав вбити парубка. Люди графа, дочекавшись зручного моменту скинули зі скали величезний камінь на Вира. Коли Синь дізналася про це, прибігла до того місця, обійняла його та довго плакала. Вода в озері чиста як її сльози, а посередині видніється верхівка того каменю. Також це озеро називають Морським Оком Карпат.



Ще одним особливим місцем для мене став водоспад. Уявляєте, справжній, хоч і невеликий, водоспад! Називається він Шипіт – мабуть, від того, що в ода в ньому бурлить, шипить. Кажуть, що в Купальську ніч саме тут відбуваються молодіжні гуляння з місцевими звичаями і традиціями.

Не перестає дивувати Закарпаття своєю красою і незвичністю. Навіть в люті морози в місті Берегово можна скупатися у водоймищі серед чистого неба. Там є басейн, температура води в якому складає 30 градусів. І це не спеціально підігріта вода, а природна. Басейн наповнюється з гейзера півторакілометрової глибини; вода збагачена мінеральними речовинами. Купання в такому басейні дозволяє лікувати багато захворювань, тому поряд тут є багато санаторіїв. Доречі, вода на Закарпатті дійсно особлива – тут є джерела лікувальних вод, збагачених відповідними речовинами. Мама розказувала, що пила воду з великим вмістом заліза. Я теж хотів би спробувати і розказати друзям, що вода може мати різний смак і такі властивості як запах і колір, адже ми звикли до прозорої води без особливого запаху.

Закарпатська область відома також і своїми замками. Так Ужгородський і Мукачівський замки є історичним серцем, де приховано безліч цікавих речей, історії великих людей, поразки і перемоги в обороні рідних земель, а також культура народу.

Окрім цих, на Закарпатті є велика кількість місць, які варто відвідати, щоб задовільнити власну допитливість і краще пізнати прекрасні міста України!

ІСТОРИЧНІ ПАМ'ЯТКИ ЗАКАРПАТТЯ

Україна - держава з багатовіковою історією та культурою. У кожному регіоні є свої визначні пам'ятки - перлини української землі. Це справжній скарб, наша гордість і надбання. До наших днів збереглися середньовічні фортеці, палаци та садиби, стародавні монастирі та храми (у деяких з них і понині проводяться служби), багато інших унікальних архітектурних витворів мистецтва, що навіки прославили своїх майстрів. З усіх куточків земної кулі приїжджають сюди туристи, щоб побачити наші безцінні скарби.

Українська земля славиться природною красою - Карпатськими горами і лісами, озерами, мальовничими пейзажами. Закарпаття же сповнено своїми дивами. Подорожуючи по Закарпатській землі, ми відкріємо для себе багато нового і цікавого. А саме:

1. **Замок Паланок.** Він стоїть на Замковій горі і є однією з найцінніших історичних і військово-архітектурних пам'яток Закарпаття XIV—XVII століть. Найбільше відомий своєю облогою з 1685 до 1688 років військами Австрійського імператора, коли вдова князя Ференца I Ракоці Ілона Зріні тримала оборону до повноліття сина. Нині Мукачівський замок – один із головних туристичних об'єктів міста, на території розміщено експозиції історичного музею.

2. **Озеро Синевир.** Є найбільшим озером в Українських Карпатах. Розташоване на висоті 989 метрів над рівнем моря. В Україні найбільше відоме тим, що навіть у найбільшу спеку – водне плесо прогрівається не глибше двох метрів та й температура повітря біля озера завжди значно нижча, ніж будь-де на Закарпатті.

3. **Невицький замок.** Знаходиться на 125-метровій горі між селами Невицьке та Кам'яниця. Відомий, як «замок Поганої Діви». Вважається, що побудований на крові селян, тобто буквально її замішували в цемент. Власницю ж замку було страчено і нині там мешкають привиди.

4. **Хустський замок.** Споруда постала у XI—XIII століттях у місті Хусті. Замок найвідоміший тим, що належав Трансільванському князівству та тим, що знищений від удару блискавок під час бурі, одна з них у 1766 році влучила в порохові склади.

5. **Ужгородський замок.** Теж має легенду про привида — «Білу діву». Дочка графа Другета нібито розказала коханому воеводі всі секрети замку, за що рідний батько закатавав дівчину. Теж є одним із головних туристичних об'єктів обласного центру Закарпаття, нині використовується як краєзнавчий музей.

6. **Замок Сент-Міклош.** Чинадіївський замок з 2001 року перебуває в концесії (вид оренди) у закарпатського художника Йосипа Бартоша. При реставрації 1839 року в одній зі стін був знайдений замуrowаний людський скелет. Нині замок використовується для виставок картин, вінчання молодят, різних культурних заходів, в тому числі в Сент-Міклош проходить фестиваль середньовічної культури «Срібний Татош».

7. **Карпатський біосферний заповідник.** Займає територію 31977 гектарів, на території охороняється понад тисяча видів вищих судинних рослин,

66 видів ссавців, 193 види птахів, 9 видів плазунів, 13 видів земноводних, 23 види риб, понад 10 тисяч видів безхребетних тварин. Проте для більшості українців – це в першу чергу «Долина Нарцисів».

«Долина нарцисів» — заповідний масив, що розташований в урочищі Кіреші, за 4 км від міста Хуста Закарпатської області. З 1992 року у складі Карпатського біосферного заповідника, що входить до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Заповідник розташований на висоті 180–200 м над рівнем моря, в північно-західній частині Хустсько-Солотвинської улоговини, на стародавній терасі Тиси. Заповідна територія займає рівнинну ділянку в заплаві річки Хустець. Поряд з природними водотоками на території масиву розташовані штучні — канали меліоративної системи. Поява закарпатської реліктової Долини нарцисів пов'язана з льодовиковим періодом. Деякі вчені вважають, що тоді сталися певні геологічні катаклізми і з гір сповз величезний шмат землі разом з унікальними рослинами. Після сходу льоду з гір стікало багато води, що сприяло акліматизації, цвітінню і розповсюдженню нарциса вузьколистого. З часом в низовині від сучасного Мукачева до Хуста, де росли нарциси, з'явилися дубові ліси. Після того, як на цих землях стали здійснювати господарську діяльність, площа зростання нарцисів зменшувалася.

За часів Австро-Угорщини урочище Кіреші належало до лісництва і пильно охоронялося. Було тут багато лікарських рослин, якими місцеві медики лікували хворих. Коли територія Закарпаття відійшла до Чехословаччини, частину цих земель продали жителям Хуста. Тодішні місцеві мешканці ставилися до природи з великим розумінням. Випасати худобу на заповідних землях їм дозволялося до Юрія, а господарювати знову можна було тільки з 14 жовтня.

За радянських часів долину хотіли переорати, щоб вирощувати сільськогосподарські культури. У 1980-х рр. на території заповіднику здійснювалися осушувальні роботи, внаслідок яких суттєво змінився рослинний покрив. Після того, як було знищено 50 га нарцисів, оранку припинили і передали територію з нарцисами заповідному масиву Карпатського біосферного заповідника[3]. Значний особистий внесок у справу збереження та відтворення «Долини нарцисів» зробив професор В. І. Комендар (який, власне, і дав цю назву долині)

СТЕЖИНАМИ ЗАКАРПАТТЯ

Чуприна М., Обрізан І., гуртківці Мар'їнської райСЮН

Той факт, що природа та історичні пам'ятки нашої країни прекрасні, не підлягає жодному сумніву. Незабутні враження, масу позитивних емоцій та потужний заряд бадьорості привезли юнати Мар'їнської районної станції юних натуралістів, подорожуючих чарівними місцями Закарпаття.

Краса Закарпаття почалася для нас ще до виходу з поїзда в кінцевому пункті призначення – Ужгороді. Краєвиди були один краще одного.

Закарпаття хоч наймолодша область України, але вона славиться багатьма своїми культурними діячами, талановитими людьми та науковцями, це край з всесвітньо відомими мінеральними джерелами, край садівництва і виноградарства, край з мальовничими ландшафтами, які приваблюють туристів не тільки з України, а й з усього світу.

Візитною карткою Українських Карпат є незрівнянної краси озеро Синевир, знане ще в народі як “Морське око”, воно вабить до себе мальовничими гірськими пейзажами та чистою кришталевою водою, в якій здавна водиться благородна форель.

Відвідали музей народної архітектури побуту – самобутній ансамбль української національної спадщини, що складається з архітектурних перлин старовинного закарпатського села і зразків найдавніших та найпоширеніших видів народного ужиткового мистецтва. Це один із перших в Україні музеїв просто неба. Ми познайомились з побутом західноукраїнського села. Цікавим є те, що в багатьох садибах є своє господарство - ми побачили там курей, качок, свиней. Із заходу на схід розташовані взірці житла і садиб закарпатців низовинних районів – долинян, а на пагорбі – горян: бойків та гуцулів, а також житлові споруди угорського та румунського населення. У музеї під відкритим небом розміщені 7 садиб, 6 житлових будівель, церква, дзвіниця, школа, кузня, млин, ступа-сукновальня, корчма.

Ми залюбувалися липовою алеєю на набережній Незалежності на березі річки Вуж. Ще б пак! Вона вважається найдовшою в Європі.

Ми також відвідали Закарпатський обласний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді. Там стільки всього цікавого! Приємно було дивитися на таких тварин, як : кролі, черепахи, морські свинки, «в’єтнамські» свині, кози, вівці. Нам дуже сподобалося в Центрі. Там тихо, затишно. У тварин великі чисті вольєри, де вони себе відчувають вільно, спокійно. Юннати Центру займаються вирощуванням саджанців троянд, які реалізують населенню, а на виручені кошти закупають корма для тварин. Всіх здивував і вразив міні-ботанічний сад з екзотичними тропічними рослинами. Незвичним для нас було зустріти на подвір’ї центру рослини помірною клімату – наприклад Лаврове дерево.

Це був найкращий відпочинок! Спілкування з живою природою завжди приносить людині насолоду, привчає дивитися на «братів наших менших» добрими очима, виховувати в собі такі почуття, як милосердя, співчутливість, бажання захистити, допомогти, пожаліти.

Ми раді, що відвідали цей чудовий край, прогулялися вулицями Ужгорода, скуштували закарпатських солодошів.

РІЧКА УЖ ГОЛОВНА АРТЕРІЯ Й ОКРАСА МІСТА УЖГОРОДА

*Овчаренко Ганна - Вихованка гуртка «Юні друзі природи» ЦПР м.Лиман
Яковлева Т. Г. – керівник гуртка «Юні друзі природи» ЦПР м.Лиман*

Уж (угор. Ung, словац. Uh) — річка на Закарпатті та у східній Словаччині, ліва притока Лаборцю, довжина 133 км (в межах України 112 км), площа басейну — 2 750 км, впадає в Лаборець біля словацького Драгньова. У верхній і середній течії перетинає Карпати і має гірський характер, нижче Ужгорода на Потиській низовині — рівнинний. Живлення переважно снігове. Використовується для водопостачання і як джерело гідроенергії (гідростанції: Ужгородська і Оноківська).

Річка Уж бере початок в горах на північному заході Закарпаття біля підніжжя Верховинського хребта. Там на висоті 970 м два потічки Уж та Ужок зливаються в єдину річку, яка спочатку тече в широкій міжгірній улоговині, потім огинає західні схили Полонинського хребта, перетинає Вулканічний хребет і біля міста Ужгорода виходить на рівнинну територію. Впадає в річку Лаборець на території Словаччини. Береги круті, висотою 1—2 м, іноді до 6—8 м, дно у верхній течії кам'янисте, а в місті і нижче побіля берегів — замулене.

Думки вчених розходяться з приводу походження назви річки. Одні вважають, що вона отримала свою назву від однойменної змії — вужа яких вдосталь водиться в долині річки. Інші дослідники вважають, що її назва немає ніякого відношення до однойменної змії, до речі на території Словаччини річка носить назву «Уг». Лінгвісти доводять, що оскільки територія краю певний час знаходилась під впливом, болгар, то назва ріки походить від слів болг. уголь (вугілля) або «угол» (кут), або «узок» - вузький, мається на увазі вузька долина річки. Також існує думка про походження назви від тюркських слів «унг», «онг», що перекладаються як «правий», або від слова «уз» — вода.

Над річкою стоїть напівзруйнований Невицький замок.

З 1923 року почались планові роботи по регулюванню течії річки Уж в межах міста Ужгорода, і це дало можливість вивільнити на правобережжі значні площі заболочених земель під забудову для нових кварталів. Від головної річки відходив рукав — Малий Уж, який протікав через центр міста Ужгорода в районі вулиць Підградської та Фединця і впадав до Ужа біля сучасної площі Пушкіна. У 1936 році Малий Уж було засипано.

Над Ужем розташоване місто Ужгород. Вище за течією місто Перечин і смт. Великий Березний.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія українознавства : Словникова частина : [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка ; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. — Париж ; Нью-Йорк : Молоде життя; Львів ; Київ : Глобус, 1955—2003.
2. Географічна енциклопедія України : у 3 т. / редколегія: О. М. Маринич (відпов. ред.) та ін. — К. : «Українська радянська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1989.

3. Прогулянка Ужгородом/ М. Басараб, М. Токар — Ужгород. Товариство «Спектраль», 2012.

ПОДОРОЖ ДО ЗАКАРПАТТЯ

Пасічко Ю., Маковецька О., Купченко П., Касьяненко К., гуртківці Мар'їнської СЮН

Свою подорож до Закарпаття ми розпочали зі столиці України – Києва. Там ми побували на вулиці Хрещатик, побачили Верховну Раду України та Київ з висоти пташиного польоту, відвідали Майдан Незалежності.

Прибуваючи до Ужгорода, ми відвідали музей та ботанічний сад. Ми побували на кордоні України зі Словачею. Потім ми вирушили в гори Карпати, побували на водоспаді Шепіт та серці Карпат – кристально-чистому озері Синевир. Відвідали Мукачевський замок Паланок – одному з найукріпленішому замку Європи. Були на екскурсії в Ужгородському замку, який став культовим осередком літератури, культури Закарпаття та в Невицькому замку, про який складено багато легенд.

Дуже сподобався похід у ліс з місцевими юннатами, в якому ми познайомились з природою прадавнього лісу.

Побували ми і в екологічному центрі учнівської молоді, де керівники закладу влаштували для нас квест по знанням природи Закарпаття. За час перебування в Ужгороді, ми багато подорожували пішки і добре роздивились його чарівну архітектуру.

ОСНОВНІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЗАКАРПАТТЯ

Лихова Алеся Геннадіївна

учениця 9 класу ЗОШ I-III ступенів № 30 Краматорської міської ради, вихованка гуртка «Юні екологи» ДООЕНЦ

Керівник – Капітанова Людмила Миколаївна, учитель біології ЗОШ I-III ступенів № 30 Краматорської міської ради, керівник гуртка «Юні екологи» ДООЕНЦ

Регіональні екологічні проблеми Закарпатської області зумовлюються цілим рядом чинників. Зокрема, це найбільша в Україні густина водних об'єктів, велика кількість мінеральних джерел тощо. Разом з тим на території області

відсутні об'єкти ядерної енергетики, великі гірничо-металургійні комплекси, вугільні розрізи.

Протягом всього періоду незалежності нашої держави Закарпатська область розвивається шляхом, який не відповідає принципам збалансованого еколого-економічного розвитку. Для краю характерними ознаками нестійкості стали:

1. Хижацьке розграбування і нераціональне використання природних ресурсів, яке особливо гостро відчувається в таких сферах, як нераціональне ставлення до лісу, нераціональна експлуатація джерел мінеральних вод.

2. Повна енергетична залежність, яка виступає гальмом для повноцінного розвитку регіону. Потенціал відновлюваних джерел енергії (малих рік, вітру, біомаси, сонячної енергії) практично не використовується.

3. Ризиковане землеробство, пов'язане із малоземельністю краю та поганою якістю ґрунтів, ерозійними процесами, складними гірськими умовами для великої частини області.

4. Тотальна «сміттєзація» краю, який прагне бути рекреаційно-курортним регіоном та воротами України в Європейській світ.

Найбільш гострою проблемою для Закарпатської області є захист населених пунктів, виробничих об'єктів та сільськогосподарських угідь від затоплення паводковими та повеневими водами р. Тиса та її приток.

В гірській частині Закарпатської області різко активізувались небезпечні екзогенні процеси (зсуви, сходження селевих потоків, річкова бічна ерозія). Дані процеси продовжуються і охоплюють все більші території.

Найбільш активно зсуви проявляються в Тячівському, Хустському, Рахівському та Міжгірському районах. Особливу небезпеку становлять зсуви в зоні Теремблянського водосховища. Сходження зсувів на трасах трубопроводів загрожує руйнуванням останніх і, як наслідок, попаданням в навколишнє природне середовище значної кількості органічних забруднювачів.

Значну шкоду завдає ерозія в долинах гірських річок. Бічна ерозія та пов'язані з нею зміни надзаплавних терас загрожує погіршенням якості питної води та зменшенням величини її експлуатаційних запасів на розвіданих водозабірних ділянках.

В період інтенсивних дощів значну шкоду наносять селі. Селенебезпечними є практично всі притоки основних річок Закарпаття в приводороздільній частині Карпат.

Кількість екологічно проблемних територій на мапі Закарпаття, на жаль, з року в рік зростає. Мужієво на Берегівщині і Косівська Поляна на Рахівщині стали символами реальних загроз забруднень територій токсичними важкими металами.

В усіх водогонах області вода не є безпечною для питних потреб без кип'ятіння чи додаткової очистки, а її якість не відповідає медико-біологічним та гігієнічним нормативам. Водоочисні споруди в містах області нагально потребують реконструкції і оновлення, а на сільських територіях їх взагалі

немає. Уже є повідомлення про виснаження багатьох закарпатських родовищ мінеральних вод.

Виходячи з цього, найважливішим завданням екологічної освіти є встановлення пріоритетності екологічних знань, оскільки всі інші науки спрямовані лише на розробку технологій, і тільки екологія спроможна організувати їх у систему, яка відповідатиме законам Природи.

ЕКОЛОГІЧНА КРИЗА ДОНБАСУ ЯК ПРОМИСЛОВОГО РАЙОНУ УКРАЇНИ

Ковальова Анастасія Дмитрівна

учениця 9 класу ЗОШ I-III ступенів № 30 Краматорської міської ради, вихованка гуртка «Юні екологи» ДООЕНЦ

Керівник – Капітанова Людмила Миколаївна, учитель біології ЗОШ I-III ступенів № 30 Краматорської міської ради, керівник гуртка «Юні екологи» ДООЕНЦ.

Донбас – це великий промисловий регіон України, в якому налічується кілька тисяч великих промислових підприємств паливно-енергетичного комплексу, гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості, важкого машинобудування, будівельної галузі, а також агропромислового комплексу.

Висока концентрація промислового і сільськогосподарського виробництва, транспортної інфраструктури, у поєднанні з високою щільністю населення, створили надзвичайно високе техногенне та антропогенне навантаження на біосферу, що в 4 рази перевищує середнє по Україні.

Підприємства регіону викидають близько третини сумарного обсягу забруднюючих речовин в Україні. Високі швидкості і масштаби техногенних процесів, величезні переміщення гірських мас зумовлюють великі обсяги розсіювання багатьох хімічних елементів.

Донбас відноситься до найбільш критичних з екологічної точки зору регіонів України. Найгострішими проблемами регіону є: забруднення атмосферного повітря, водного басейну і ґрунтів.

Забруднення атмосферного повітря

Щільність викидів пилу і газів в атмосферу складає близько 70 тонн на 1 кв. км, що в 6 разів більше, ніж у середньому по Україні. В даний час регіон є постачальником до 40% всіх викидів країни.

Наднормативні викиди промислових підприємств і автотранспортних засобів завдають значної шкоди атмосфері великих індустріальних міст. Однією з причин незадовільного стану повітряного басейну регіону є недостатнє оснащення джерел виділення забруднюючих речовин високоефективним газопилеулавлюючим обладнанням та низький рівень його експлуатації. Так, у

Донбасі оснащені очисними установками лише близько 40% джерел викиду шкідливих речовин.

Забруднення водних ресурсів

Водні ресурси регіону формуються за рахунок транзитного притоку поверхневих вод, місцевого річкового стоку, стічних, шахтних і кар'єрних вод, а також експлуатаційних запасів підземних вод. Свіжу воду використовують підприємства металургійної, вугільної промисловості, енергетики, комунального та сільського господарства.

Основними забруднювачами водних об'єктів є підприємства гірничої та металургійної промисловості. Щорічно вони скидають близько 500 млн. куб. м шахтних вод, забруднених мінеральними солями, завислими речовинами і бактеріальними домішками. У малі річки Донецькій і Луганській області щорічно надходить близько 1,5 млн. тонн солей, що призвело до обміління річок за останні роки на один метр.

Необхідно також відзначити, що з-за частих аварійних ситуацій на об'єктах каналізаційного господарства, санітарно-епідеміологічний стан малих річок Донбасу залишається незадовільним.

Забруднення ґрунту

Результати класифікації змінених техногенезом ґрунтів дозволяють визначити основні техногенні процеси, що призвели ґрунти та інші, тісно пов'язані з ними компоненти навколишнього середовища до їх сучасного екологічного стану. Вони об'єднані в наступні три групи:

1. Процеси, зумовлені вуглевидобутком, вуглезбагачення, вуглепераробкою, промисловим і побутовим спалюванням вугілля, іншими виробництвами, що споживають вугілля Донбасу. Ці процеси призвели до найбільш великого (97 кв. км) хімічного забруднення ґрунтів території області небезпечними хімічними елементами.

2. Техногенні процеси, зумовлені доменним, сталеплавильним, прокатним виробництвом привели до забруднення ґрунтів та інших компонентів навколишнього середовища на площі 55 кв. км.

3. Техногенні процеси, зумовлені металургійним виробництвом по вторинній переробці кольорових металів.

З переважною роллю цього, порівняно молодого, металургійного виробництва пов'язане утворення локального, високого ступеня небезпеки вогнища забруднення ґрунтів на площі понад 7 кв. км. Тут відбулося накопичення великої групи кольорових і рідкісних металів - 18 елементів.

Екологічні наслідки масового закриття шахт

Програма закриття шахт у Луганській і Донецькій областях стала джерелом непередбачених екологічних проблем, пов'язаних з недотриманням належних заходів при закритті шахт.

Проявляється стійке зростання площ територій з активним розвитком процесів підтоплення житлово-комунальних та промислових об'єктів,

сільгоспугідь, комунікаційних об'єктів, транспортних агістралей тощо. Активізуються процеси забруднення поверхневих і підземних вод. Змінюється структура потоків вибухонебезпечних газів, що може ускладнити газогеохімічні умови діючих шахт

Практично повсюдно спостерігається геохімічне забруднення ландшафтів, що виражається у зростанні концентрацій важких металів, нафтопродуктів у ґрунтах, сніговому покриві, донних відкладах.

Відбувається стійке підвищення мінералізації і забруднення нітратами, важкими металами підземних і поверхневих вод. На окремих ділянках проявляється радіохімічне забруднення ґрунтів і підземних вод

За 25 років екологічний стан Донбасу значно погіршився, але в останні роки ці проблеми активно обговорюються і є надія, що вони будуть поступово вирішуватись.

ЕНДЕМІЧНІ РОСЛИНИ ЗАКАРПАТТЯ

Невелике за розмірами Закарпаття володіє неабиякими природними багатствами. Гори, полонини, печери, круті перевали. Річки, озера, болота. Заповідники, заказники, національні парки, дендрарії та великі лісові угіддя.

Закарпаття (за винятком Чоп-Мукачівської низовини та Солотвинської улоговини) – типова гірська область.

Завдяки різноманітній геолого-геоморфологічній будові, сприятливим ґрунтово-кліматичним умовам, Карпати відзначаються значним біологічним різноманіттям.

Загальновідома роль гірських районів в расоутворенні та збереженні фітогенотипу (зокрема реліктових і ендемічних видів) внаслідок впливу екстремальних екологічних умов на еволюційні проники та екологічної ізоляції гір. Наприклад, у флорі високогір'я Карпат виявлено 47,2% поліплоїдних видів.

Українські Карпати відзначаються великою кількістю субальпійських видів, характерних для субальпійсько-гірської території листяних і хвойних лісів високогір'я. Завдяки численним висотним поясам, це найбагатший у флористичному відношенні регіон України. З усіх судинних рослин, що ростуть в Україні, майже дві третини зустрічаються в Українських Карпатах, 826 з них занесені до Червоної книги України і 20 до Європейського червоного списку.

Флора регіону нараховує понад 3980 видів і підвидів судинних рослин, що становить 31,2% флористичного багатства Європи. У флорі Карпат виявлено 502 види і підвиди ендемів.

Рослини, що ростуть тільки в Українських Карпатах (ендемічні види), мають особливе значення.

Найбільша кількість ендемічних рослин Закарпаття росте на території Карпатського біосферного заповідника (за оцінками різних авторів 84 ендеміки,

що становить 6,2 % від загального видового складу судинних рослин заповідника).

Характерним є те, що значна кількість ендеміків приурочена до вапнякових скель субальпійського поясу. Тому найбагатшою на ендемічні види є флора таких масивів Карпатського біосферного заповідника: Чорногори 55, Свидівця 46 та Мармарошу 40 видів. В Угольсько-Широколужанському масиві відмічається 36 ендеміків, 26 в Кузій-Трибушанському, 4 в Долині нарцисів, 5 видів на Юлівських горах, та 2 на Чорній горі.

Систематичний спектр ендеміків флори КБЗ представлений 23 родинами, 53 родами і 84 видами. Основні родини ендемічної флори: Айстрові (*Asteraceae*) 22 види (26,1%), Жовтецеві (*Ranunculaceae*) 8 видів (9,5%), Губоцвітні (*Lamiaceae*), Дзвоникові (*Campanulaceae*), Тонконогові (*Poaceae*) по 6 видів (7,1%). Переважають роди, в складі яких по 4 ендемічні види: Аконіт (*Aconitum*), Підмаренник (*Galium*), Чебрець (*Thymus*), Дзвоники (*Campanula*), Кульбаба (*Leontodon*).

Серед визначених ендеміків 15 видів занесено до Червоної книги України. Також до списку входять 26 ендемічних видів, що знаходяться в Регіональному червоному списку Закарпаття. Значна кількість видів рослин з даного списку є вкрай рідкісними і потребують внесення їх до Червоної книги України, наприклад: доронікум карпатський (*Doronicum carpaticum* (Griseb. et Schenk) Nyman), королиця Вальдштейна (*Leucanthemum waldsteinii* (Sch.Bip) Pouzar (*L. rotundifolia* Waldst. et Kit.)), волошка мармароська (*Centaurea marmarosiensis* (Jav.) Czer). Ендемічні види, що є рідкісними на території Закарпаття: порічки карпатські (*Ribes carpaticum* Schult.), деревій карпатський (*Achillea carpatica* Blocki ex Dubovik.), любочки повзучі (*Leontodon repens* Schur.), жовтець карпатський (*Ranunculus carpaticus* Herbich).

Значний інтерес становить наявність 30 ендемічних видів, спільних у флорах більшості гірських масивів, від Горган до Мармароша (аконіт хоста (*Aconitum hosteanum*), жовтяниця альпійська (*Chrysosplenium alpinum*), дзвоники ялицеві (*Campanula abietina*), доронікум карпатський (*Doronicum carpaticum*), звіробій альпійський (*Hypericum alpigenum*), льон позапазушний (*Linum extraaxillare*), фітеума Вагнера (*Phyteuma vagneri*), рододендрон миртолистий (*Rhododendron myrtifolium*), фіалка відхилена (*Viola declinata*).

Таким чином, переважна більшість карпатських ендеміків є високогірними рослинами, що зростають у субальпійському поясі, лучних та петрофітних угрупованнях,

Негативний вплив на ендемічну флору мають переважно антропогенні фактори: незбалансоване ведення лісового господарства, інтенсивне пасовищне навантаження і безпосередній збір рослинної сировини для різноманітного вжитку. Останнім часом спостерігається швидке зростання деструктивного впливу рекреації на природні екосистеми, особливо у високогір'ї, де зростає найбільша кількість рідкісних видів рослин і в тому числі і ендемічних.

Список використаних джерел:

1. Зиман С.М., Гамор А.Ф. Ендемічні види судинних рослин у флорі українських Карпат та питання генезису флори Карпат // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія, випуск 26. - 2009 - с.172-179
 2. *Природа Закарпатської області* / За ред. К.І. Геренчука. — Львов: Вища школа. Вид-во при Львов. ун-ті, 1981. — 156 с
- ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ
3. <http://econtsh.astra.in.ua/>

ФОТОМАТЕРІАЛИ



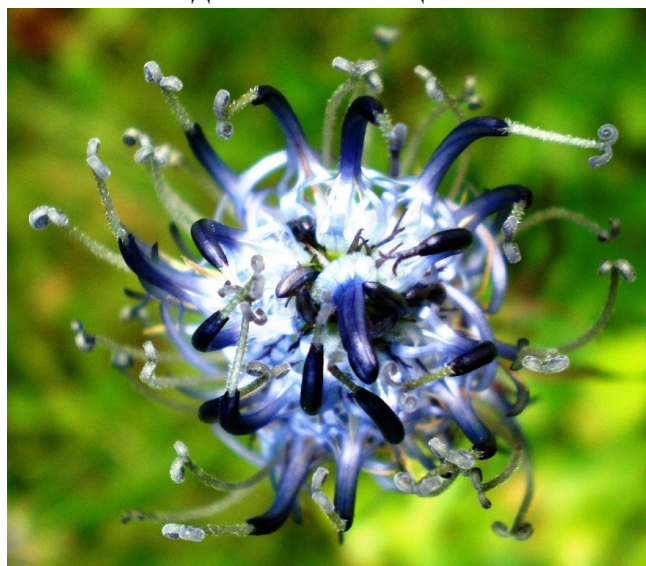
Дзвоники карпатські



Деревій карпатський



Дзвоники ялицеві



Фітеума Вагнера



Рододендрон миртолистий



фіалка відхилена

ЛЕГЕНДА ПРО БРОНЕЦЬКИЙ ЗАМОК

Коли виник Бронецький замок, точних відомостей, як і про виникнення інших замків, немає. Знайдені на території замка староримські монети спонукують до думки, що це відбулося в часи Дакії, до складу якої входило і Закарпаття. Тоді тут міг бути римський сторожовий пункт «каструм».

На арену історії Бронецький замок виступає ще в XIII столітті. Ймовірно, замок свого часу належав Галицькій Русі, а потім був захоплений угорськими королями. В дарчій грамоті угорського короля Володислава IV (Ку-манського) 1273 року говориться, що завойований ворогами його батька Стефана V і угорського королівства Бронецький замок був відвойований якимсь магістром Петром із роду Чак і повернутий під королівську владу. А оскільки на північному сході, крім Галицької Русі, не було іншої державності, то слід вважати, що вороги, які згадуються в грамоті, і є русичі. Але на цьому боротьба не припинилася. Замок знову був одвойований, і угорцям довелося збирати свої сили, щоб вернути його. Про це свідчать інші грамоти, які датуються 1292 і 1296 роками. В них король Андрій III—останній із роду Арпадовичів (наступник Володислава Куманського) — доручив жупану Михайлу і його синам-магістрам Стефану та Павлу, щоб вони Бронецький замок надійно охороняли.

Проте ці грамоти не можуть розвіяти таїну замка, яку він приховує своїм давнім мовчанням.

Конкретних даних ні про виникнення, ні про загибель замка немає, зате збереглася народна легенда

Жив у замку один цар. Звідкіля він — ніхто не знав. Цар був чужий, не нашої віри. А дружину взяв собі нашу, але вона не розуміла його віри. У царя був чарівний кінь Татош. Кінь цей ходив на трьох ногах, а підкови у нього були прибиті навпаки, і ніхто не міг по його слідах втямити, куди помчав цар. Хоча кінь мав тільки три ноги, зате в ньому сиділа чортівська сила, він міг плигнути з однієї вершини на другу, з одного хребта — на другий, і ніхто його не міг наздогнати.

Цар був дуже жорстокий і страшенно знущався з людей. А люди нічого не могли вдіяти, щоб себе захистити. Але знайшлася одна баба, що порадила, як бути. І от одного дня, за її намовою, всі жителі околиці вигнали худобу, кожній худобині почепили між роги свічки і наганяють на замок. Як почався шум, рев, як піднявся зі сну цар — ні живий ні мертвий. Думав, чиє то військо, що й мови щось не дуже розуміє.

— А чи ти розумієш, жоно, по якому то вони кричать? — питається вже своєї дружини.

Але й дружина нічого не розуміла. Ще більше налякався цар, сів на свого Татоша і дався тікати. Із замка скочив на одну гору, тоді на другу, на третю. Тут на плиті Татош посковзнувся, а цар полетів у прірву і розбився. Після смерті царя-поганина людям полегшало. Але були вони злі й на замок, і щоб ніхто більше не оселявся там і не знущався з них, спалили його, а стіни зруйнували. Відтоді стоять на горі лише замкові руїни. Під замком у тайниках підземелля залишилися скарби поганого царя. Багато хто хотів відкопати скарби, проте зробити це неможливо. На них сидить чорт з чорною, як смола, бородою по коліна й береже їх. А хто туди зайде, той позбудеться розуму. Одного разу Юрко Бердар, що жив поблизу замка, помітив, як під камінь залізла вивірка і зникла там. Він почав копати і знайшов золотий скарб. Але скарб був заворожений, і Бердар одразу захворів. Ходив по лікарях, два роки мучився, і ніщо йому не допомогло. Тоді та стара баба, що навчила людей, як вигнати поганого царя, порадила і Юркові віднести назад гроші. Послухався її. Так і було. Поніс скарб на місце, і хвороба зникла.

ЛЕГЕНДА ПРО МУКАЧІВСЬКИЙ ЗАМОК

Станеш на рівнині з південного боку від Мукачева, глянеш на могутню красу Мукачівського замка, названого в народі Паланком, і не стримаєш хвилювання: таж стоїть він тут цілу тисячу літ, більше тисячі.

Понад десять століть минуло з того часу, як верховний вождь мадярів князь Алмош із сімома своїми племенами перейшов Карпати. І надумав він дати людям сорокаденний відпочинок, а заодно принести великому богу мадярів Годуру жертву подяки за те, що боронив їх у дорозі через гори. За старим звичаєм, то була велика жертва на вогні, А пожертвували найкраснішого в табуні білого жеребця. І от верх, на якому стояв тоді дерев'яний слов'янський зруб, мабуть, ціле століття пустуючий і вже

зруйнований від часу, — той верх став першим опорним пунктом, котрий мадяри тут собі укріпили. Звідси потім пішли захоплювати нові землі. Бо снили ними ще в далекій Азії, слухаючи пісні старих бардів. Бо ще й через чотири століття після Аттіли думали про ці землі як про славу його спадщину. Тут лежала світло-зелена рівнина, яку бачили прадіди і передали в мріях онукам. Лише зміцнити її, здобути в слов'ян, яким вона вже була справді дорогою батьківщиною. І їх було чимало, тих, що тримали в руках Аттілову спадщину. Дужий Залан, правитель болгарський, тримав цілий схід по Дунаю на північ аж до Іполя. На заході був ще дужий Святоплук, князь моравський, далі — бойовий Арнульф, німецький володар. А що вже казати про багатьох інших, менших володарів, які в міцних замках вершили долю свого люду. Алмош зрозумів: щоб збулася мрія про утворення нової, певної країни всіх мадярів, не можна кочувати з місця на місце, бо доведеться припинити добросусідське життя. Щоб перемогти володарів цих земель, треба вдатися до такої ж зброї, яку наготували вони, чекаючи його нападу за міцними валами і стінами своїх твердинь. Бо жменька людей, яка в чистому полі була б зметена смерчем його нальоту, витримувала смерч, захищена стінами. Так було, коли проходили землі за Карпатами, так буде і тут, де не проходити доведеться, а завойовувати, скорювати. І якщо це велике діло вдасться, все одно треба мати опорний пункт, до якого завжди можна б повернутися, — дім, де спокійно відпочиватимуть жони, діти і всі, хто не може воювати. Так повинно бути, доки не завершиться велике діло завоювання втраченої Аттілової спадщини. А тоді вже безпечними, військом прокладеними і захищеними дорогами розіллються мадяри, як повінь, по краю і залюднять його широкі простори.

Мабуть, голос давно померлих предків озвався в душі Алмоша і впевнив його: саме той верх, що з дивної витівки природи звівся серед широкої рівнини, є ключем до цілої землі, місцем, яке слід спішно укріпити і втримати за всяку ціну.

І вирішив Алмош спорудити міцний замок, який би витримував напади, що рано чи пізно, а неминуче будуть. Добре знав: до великих сутичок при переході Карпат не дійшло тільки тому, що гірські перевали не були укріплені і землі навколо них не дуже обжиті.

Скликав Алмош верховних вождів племен, виклав їм свої плани. Мав намір приступати до будівництва негайно, використавши на роботах переможених і полонених слов'ян, — а їх набиралося до трьох тисяч.

Відважний і швидкий перехід через Карпати Веречанським перевалом призвів до того, що не було й підозри про навалу. Лише поодинокі втікачі, що траплялися на дорозі завойовникам, рознесли звістку про вторгнення мадярів, і рознеслася вона, як пожежа на вітрі. Шукаючи притулку і захисту, втікачі подалися за Карпати, до Польщі, або ж звернули до Ужгорода, де з міцного замка правив краєм один із верховних вождів короля Залана старенький Лаборець. Він і був першим, хто став на прою із завойовниками. На тривожні звістки втікачів зібрав Лаборець зо п'ятнадцять тисяч війська й рушив супроти Алмоша. З гори Ловачка побачив він величезний мадярський табір. Навколо самотнього

верха в низині копошилися, як комахи у мурашнику, люди. Вже виднілися підмурівки замкових стін. А розрісся той мурашник аж до тіснини за нинішніми Підгорянами.

Нападати Лаборець не зважився. Був то великий прорахунок, бо несподіваний напад на ворога, що нічого не підозрював, міг увінчатися перемогою. Але князь вислав до Алмоша послів із запитом: «Хто йде, чого хоче, навіщо укріплює верх, і хто це дозволив?» Відповідь була стисла: «Ми, князь Алмош, внук Аттіли, повернулися додому!» На те князь Лаборець іменем свого короля Залана запропонував чужинцям здатися. У відповідь Алмош наказав старшому синові Арпаду відібрати з війська сім тисяч добровольців, по тисячі з кожного племені, і вдарити на Лаборця.

Мадяри миттю були в сідлах і погнали коней через Латорицю, що в ті часи огинала нинішнє Росвигово, в підніжжі Чериека, Червоної гори, Ловачки і Талиської гори.

Наче яструби, кинулися чужинці на військо Лаборцеве, що не мало ні досвіду, ні підготовки до бою на конях.

Бій тривав недовго. Розбитий уцент слов'янський князь відступив із рештками свого війська до Ужгорода і закрився в його міцних стінах.

Так довідалися мадяри про Ужгород. Напасти побоялися, але залишили в околицях міста дозорців.

Минула пора сорокаденного відпочинку, зібрався Алмош у дальшу дорогу — на Ужгород. Стежити за будівництвом доручив військовому нагляду. До кожного десятка робітників було приставлено воїна.

Замок мав тоді овальну стіну, близько 5000 ліктів (за 1000 м) завдовжки, 2 лікті (близько 65 см) завтовшки і 6 ліктів (близько 2 м) заввишки. Робота йшла повільно, хоч зігнано було силу-силенну робітників. Адже люди не знали з'єднувальних розчинів, і доводилось кожен камінь обробляти так, аби з одного боку мав жолоб, а з другого — виступ. Своїм виступом камінь западав до іншого каменя, а ще для іншого він ставав жолобом. Саме так поодинокі брили з'єднувалися в мур.

У таборі під замком Алмош залишив усіх жінок, дітей, зайвих речей у дорогу також не брав. Не хотів, аби щось його сковувало.

Тільки сягнув лівого берега Ужа і вислухав дозорців, нараз почав будувати міст. Тисячі наповнених повітрям шкіряних мішків лягли на воду, на них лягли широкі кладки, котрими легко було переїхати на конях.

Коли до бою все було готове, доручив Алмош військо своєму синові Арпадові і наказав здобути замок.

Лаборець боронився відчайдушно, та сил забракло. Алмош все-таки вступив до замка.

І тоді, зваживши на свої літа, скликав старий вождь усіх вождів семи племен, подякував їм за довір'я, мужність, відданість та й попрощався з ними — зрікся вождівської та князівської влади. Наступником нарік власного сина Арпада — за мужність і мудрість, а головно за бойовий дух, проявлений у двох останніх боях.

Захоплено вітали вожді племен Арпада. За старим звичаєм, підняли його на щиті і показали всім воїнам — його, нового князя і верховного вождя всіх мадярів!

На честь свого свята, оголосив Арпад чотириденний відпочинок із великими торжествами. І здобутий Ужгород, перейменований на Унгвар, став із того часу осідком мадярів, яких, за назвою міста, західні народи почали називати унгвари, гунгари, унгари, угри. Ці назви у мовах декотрих народів збереглися досі.

Поки Ужгород переживав такі події, на березі Латориці виростав замок. Понад 18 ліктів (близько 6 м) висоти

мав уже мур. Зверху стіну вінчав зубчатий ряд плит. Той зубчатий вінець, принесений мадярами зі сходу, був не стільки прикрасою, скільки доцільністю. Широкі бійниці, ширші, як виступи, давали змогу стрільцеві, тоді лучнику, висунути лук чим далі і стріляти в нападників, які лізуть по стіні. Зубці ж були надійним укриттям.

Той спосіб будівництва замків,— із зубчатим вінцем,— зберігся на ціле середньовіччя, хоча з появою вогнепальної зброї бійниці стали вужчими, просто-таки перетворилися у вузькі щербини. Далі й зовсім зубчатий вінець зник або ж залишився тільки прикрасою.

Із внутрішнього боку замкової стіни по цілому овалу проходили дві, одна над одною, галереї з могутніх дерев я-них балок. Верхня галерея була зроблена так, що оборонці могли вихилитися аж через стіну. Підлога верхньої служила за стелю нижньої, яка зсередини замка була закрита звислою стіною і утворювала власне довгий критий прохід. Бійниці нижньої галереї були прямовисні, завдовжки 2 лікті (близько 60—65 см), завширшки півтора ліктя (45—47 см) і розходилися всередину, аби стрілець мав доступ чим глибше в стіну. В тій, нижній галереї, воїни й проживали, тому вступити в бій могли безпосередньо зі свого житла.

Посеред замка лишалося просторе, без жодної споруди подвір'я. Єдиний вхід, а водночас і вихід був із південного боку. Ворота виводили на підйомний міст, який підтягували на ликових канатах.

Під час будівництва загони, визначені старшим із охорони, виїжджали в околиці на лови, щоб забезпечити табір м'ясом. Ті загони, щовечора поверталися до табору, і за кілька місяців вони достеменно вивчили місцевість на віддалі половинаденної дороги, та всю звірину навколо або ж вигубили, або ж виполошили. Тому заїжджали далі, так далеко, що повернутися за день уже не могли, доводилося ночувати в чужих незнайомих краях. Для малого загону охоронців то було небезпечно, тим паче після падіння Ужгорода, коли слов'яни-втікачі об'єднувалися в небезпечні, сильні групи і знищували віддалені від табору мадярські загони. Особливу небезпеку становив Боржавський замок, військові сили якого за рахунок утікачів швидко зростали. Дійшло до того, що непрошені гості не могли зробити кроку, про який би не знали у Боржавському замку. Найбільші послуги для своїх одноплемінників чинили замкові робітники. Вони встигли засвоїти угорську бесіду, а засвоївши, підслухати багато важливих

розмов. Як тільки траплялася найменша нагода, вони втікали і виносили з собою замкові таємниці. Нестерпно тяжка праця, справді-таки мука, призвела до того, що втікачів ставало більше й більше.

Південний край низини скоро опустів. Мусили мадярські охоронці ходити на лови у північні околиці. Однак там їх майже щодня підстерігала смерть. Бувало, вже верталися зі здобиччю, верталися обережно, готові до несподіванок, а на них нападали в горах так зненацька, що тільки усіяні ранами щасливці з порожніми руками приходили додому, в табір під замком.

Чим далі проникав Арпад із ядром війська углиб землі, тим більше відваги проявляли навколишні слов'яни. Доводилося посилати на лови численніші загони. Але тоді послабився нагляд за робітниками, і вони втікали цілими громадами, в кращому разі просто не хотіли робити.

Тим часом до Боржавського замка повернулися послы, котрі ходили в Польщу просити допомоги. Видно, їхня дорога була не зовсім даремною. Одного дня, було то вже під зиму, зважилися воїни Боржавського замка напасти на численний охоронний загін мадярів. Це сталося в околиці Берегова. Мадяри були знищені, і боржавське військо, підтримане слов'янами, що повернулися з Польщі, та численними волохами з Марамарощини, рушило на мадярський табір під Мукачевом.

Швидким нападом та з допомогою збунтованих робітників військо повстанців здобуло ще не добудований замок, розбило нечисленний загін охоронців і звільнило всіх слов'ян від тяжкої роботи на будівництві.

Наполовину зруйнувавши замок, повстанці забрали все награбоване й нажите добро, а табір знищили вогнем.

адяри, котрим удалося втекти, спинилися в Ужгороді, а там їм було звелено негайно вирушати до Арпада, що саме тримав у облозі замок Серенч.

Втікачі доповіли Арпадові, що сталося, і закінчили нібито свою мову стогоном, який тисячі раз чули з уст заточених слов'янських робітників, виснажених непосильною працею: «Мука! Мука!» Нести на спині величезні брили до крутого, майже 70-метрової висоти, горба,— то була справді мука. І той мимовільний слов'янський стогін, який вояки раптом так до речі згадали, щоб висловити свій біль, дав ім'я містові. Назва Мукачево збереглася досі.

Арпад зрозумів: коли він хоче втриматися у зайнятих краях, мусить надійно захистити бодай найближчі околиці замка. Тому припинив облогу Серенча і з усім військом повернувся до мукачівського табору. Витіснивши ворога за межі майбутньої Березької жупи, проголосив зайняту землю своєю маєтністю. Боржавське військо переміг і розсівав. А тоді наказав негайно добудовувати Мукачівський замок. Однак ударили міцні морози, довелося відкласти роботу до наступного літа.

Із полонених було створено нову армію робітників. Жили вони під наглядом військового загону в зимньому таборі, на північ від замка. То й був початок міста, названого потім ім'ям замка. Аби воїнському загонові не доводилося виїжджати далеко на лови, аби його не послаблювати, наказав Арпад забезпечувати Мукачево харчами просто з Ужгорода.

Тоді й подумав Арпад про настійну військову потребу в запасах. У таборі мусять бути не тільки коні, а й кози, вівці, корови. Кочове життя слід залишати, хочуть або не хочуть того Арпадові люди, і звикати до життя осілого. Само собою, що мадяри й далі охоче виїжджали на лови, бодай у близькі ліси, де взимку було багато оленів, сарн, вепрів чи й зубрів, які заходили сюди з гір семиградських. Так минула зима. А вже з самого початку весни розпочалися роботи. Тепер було так багато робітників, що замок стояв готовий уже в кінці літа,— могутній, з дерев'яними сторожовими вежами заввишки зо 30 ліктів (10 м). Сповнені радості, що завершено таку важливу будову, ще раз принесли мадяри в присутності Арпада та інших вождів «велику жертву». І от вийшло так, що за недовгий час на одному й тому ж місці двічі відбулося торжество, якого не знали тут цілі десятиліття.

Арпад проголосив замок важливою фортецею і визначив його військові сили. Комендантом замка став кунський вождь Бойта. На нього покладалося збереження в замку величезних харчових запасів,— боронити й охороняти їх мусив за всяких умов. Однак у першу чергу мав чатувати на ворога, який би проник сюди через пограничні перевали. Була то обтяжлива служба: з року в рік втручалися в ці землі з Польщі прихильники болгарського володаря Залана, який разом із боржавським військом намагався здобути Мукачево. Дойнятий безперервними тривогами, Арпад рушив проти Боржавського замка, за три дні скорив його і зрівняв із землею. Полонених дав закувати і відвести в ужгородське підземелля. Захищати границі від поляків послав нібито русинів, випущених із полону. Ті назвали пограничні землі Крайною, а себе — крайняками. Як погранична сторожа уграм вони добре прислужилися, а в своїх осіlostях утрималися донині.

То були початки Мукачівського замка, про який наступник Арпада Золтан сказав, коли знову довелося боронити його від поляків: «Якби можна підвести до замка Латорицю, щоб воїнство мало вдосталь води, був би замок нездоланий вовік».

Невдовзі по тому, як умер Бойта, перший Арпадів комендант замка, Золтан призначив новим комендантом молодого, але беручкого Шімока. Були якраз мирні часи, і новий комендант не мав нагоди відзначитися у військових подвигах. Але замок він посилив, переконавши населення околиці, що на випадок небезпеки то буде захист для всіх. Був Шімон дуже справедливим до людей і досяг того, що люди самі зібралися на свою раду і вирішили добровільно, з власної волі дати замкові все потрібне, водночас визначивши, що і в якій кількості має кожне село дати.

Наступник Золтана князь Гейза, знаючи про 28 літ мудрого Шімонового правління, подарував йому замок із навколишніми селами як спадщину. У випадку, якби Шімонів рід вимер, замок став би знову князівським.

І відтоді завівся такий порядок, що замок і прилеглі до нього маєтки за рішенням володаря, задаремне чи за плату, переходили з роду в рід, і кожен новий володар намагався цю твердиню посилити і осучаснити. Варто згадати бодай героя Левенте, якого король Бейла III наприкінці XII ст. відзначив тим, що

подарував йому замок. Левенте довершив те, про що за три століття перед ним мріяв князь Золтан. Навколо цілого замкового верха було викопано рів, який, власне, був каналом, наповненим віддаленою Латорицею. Тепер вода, без якої під час облоги не можна було обійтися, протікала поряд. Але та ж вода з рову стала тепер причиною багатьох хвороб.

Добра питна вода прийшла в замок тільки через 200 літ, наприкінці XIV ст., завдяки подільському князеві Федорові Корятовичу, якого нібито привів як поручителя король Людвік Великий. Аби схилити поручителя до себе, подарував йому король замок у Мукачеві, княжий титул, а також багаті маєтки у земплінській та марамороській жупах. За легендою, Корятович оглянув даровані маєтки, залишив на них своїх русинів і вернувся ще раз на свою литовську батьківщину, аби впорядкувати родинні справи. Однак та дорога стала йому фатальною. Вітовт, князь литовський, дочувся про багаті дари, які дістав Корятович в Уграх, і нібито прийняв його за шпигуна, який хоче віддати Литву в руки мадярського короля. Тому Вітовт полонив Корятовича і за двадцять літ тримав ув'язненим у Вільні. Тільки по смерті короля Людвіка Великого, на втручання нового короля Зигмунда, Корятовича звільнили й виправдали. Король Зигмунд на знак прихильності підтвердив подарунки Людвіка Великого, і Корятович із прибічниками Станіславом, Петром, Богданом, Юрою, Іваном, урядниками Андрієм Каффаєм і Гелелем повернувся в Угри.

Замковим капітаном був тоді Міклош Рац. Князь Корятович оглянув замок і не таїв того, що колись справді неприступна твердиня вже не задовольняє, її стіни для ядер, які саме були винайдені, надто слабкі, а бійниці для встановлення гармат просто непридатні.

Вирішив князь перебудувувати замок у самій основі. Це тим паче було на порі після битви в Нікополі, в 1396 році, коли турецький султан Баязід розбив ущент короля Зигмунда. Турки могли рушити в будь-який час на угорців.

Першим ділом Корятович добився дозволу завести «громадську жупну робочу повинність», тобто міг залучати до роботи всіх громадян своєї жупи. Для цього було вироблено потрібні плани, і вже з весни 1398 року роботи розпочалися.

Довелося віддалити стіну від країв скелі, бо камінь під дією століть небезпечно кришився, особливо з північного боку, і мурам загрожував зсув.

Покришені скелі були згладжені, і від цього верх став трохи нижчим, а скельні стіни вирівнялися. Нові стіни відступили від країв скелі, і площа замка звузилася. Зате можна було викопати поза стінами рів, 18—30 ліктів (6—10 м) глибокий і 55—73 ліктів (8—23 м) широкий. Зовнішній берег того рову був не однаково високий, бо різну висоту мали скелі, і на найвищих точках було встановлено обертальні «стрілецькі» лавички. Горизонтально новий замок не був рівний. Аби з усіх боків можна було зосередити якнайбільше бойових сил, замок зробили пилозубча-тим. Мури мали 9—17 ліктів (3—5 м) товщини, 28—30 ліктів (9—10 м) висоти і скріплювалися знаменитим розчином із вапна та річкового піску. 6 могутніх веж замка були забезпечені зручними бійницями. Замкова брама мала таку висоту, щоб можна в'їхати кіньми, і таку ширину, аби

проїхали гармати й вози. Для піших по боках головної брами було залишено менші,

Браму прикривав величезний підйомний міст, вартував її брамар, для якого було збудовано чотириаркову вежу.

Замок ділився на три частини, роз'єднані ровами, через які перекидалися менші підйомні мости. Це давало змогу обороняти самостійно будь-яку частину замка. Найсильнішою була північна частина, найвища, а тому прозвана верхнім замком. То була справді невелика фортеця. Нижче був середній замок, а ще нижче — так званий долішній, що займав південну частину з брамою.

Перебудова, розпочата в 1398 році, була нібито завершена вже під зиму 1400 року, тобто за неповних три роки.

На подвір'ї «вишнього замка» дав Корятович видовбати в стелі 270 ліктів (85 м) глибокий, 7 ліктів (понад 2 од) широкий колодязь, так відвернув небезпеку зостатися без здорової питної води.

Природно, що цю велику будову, яка залишиться назавжди пам'ятником незламної волі й терпеливої сили простого люду, оповито багатьма легендами, з яких не одна дійшла аж до наших днів. Уже сама замкова гора, що заблукала в низині перед Карпатами, будила подив. Бо не просто було пояснити собі, звідки тут, у низині, така гора раптом з'явилася. І люди пояснили це так, що верх принесли з Карпат чорти, просто із замком.

Легенда про Кошачий замок

Сьогодні майже немає по ньому й сліду. Бо й сама назва помалу губиться в пам'яті молодших поколінь. Називався так невеликий пагорб на північний захід від Мукачева — в долині між Чернечою горою, Чернеком і Жорниною.

На початку XIII ст., коли Мукачево ще було невеликим містечком і ріка Латориця на всю широчінь нинішнього Росвигова незліченними рукавами пробивалася крізь праліси у бік гори Ловачка, була долина цієї річки недоступною. Особливо навесні, коли хвилі затоплювали низькі береги і вся низина перетворювалася на бездонний непрохідний мочар, з якого примарно проступав самотній пагорб із владним замком на своїй вершині — мукачівська фортеця. Не дивно, що саме ці мочарі за неспокійних воєнних часів були місцем рятунку від ворога.

А над краєм пролітали звістки, що до Мукачева наближається монгольський хан Батий. Але минув рік, і нічого не трапилось, то люди і переставали вірувати чуткам. Так було і в 1240 році. Як свідчать тодішні літописці, в кінці року вдарила така люта зима, що олені, гнані крижаним вихором, прибігли аж із лісу під Стоєм до укріпленого Мукачівського замка, зі стріх та веж якого висіли неприродно великі бурульки, ніби то був заклятий крижаний замок.

За тріскучих морозів, десь коло різдва, спішно прискакали до Мукачева високі королівські воєначальники, а з ними вояки, які на знак близької війни проносили по всій жупі закривавлений меч: то вони закликали знать негайно

збирати військо і стати проти ворога. І лиш тоді люди збагнули небезпеку. Жупан, який із замка давав порядок своїй жупі і не дуже зважав дотепер на погрозливі пророцтва,— нараз переляканий жупан зібрав своїх охоронців, послав із ними русинських прикордонних стражників і наказав завалити Руські ворота, або, як тепер кажуть, Веречанський перевал. Було повалено цілий ліс і пороблено такі завали, що долина ріки Латориці була зовсім закрита.

Заклик оборонятися, пронесений із кривавим мечем, не знайшов того відгуку, якого жадалося. Випещена знать, не вірячи в небезпеку, самовпевнено й без діла очікувала, що буде далі.

Так минула зима.

А напровесні приїхав до Мукачева сам імператорський правитель Діоніс. Звідти з невеликою групою вояків подався в околицю Сваляви і там, на підході до перевалу, задумав отаборитися й наглядати, що твориться навколо. Незабаром розвідники доповіли, що незмірний потік Батийових військ простує через Верб'яж на Нижні Верецьки. Не дочікуючись зустрічі з військом, імператорський посланець поспішно вернувся до Будина — доповісти про все королеві Бейлі. Жменька мукачівських вояків, залишена на підході до перевалу, не могла самотужки затримати страшний натиск ворогів. Сорокатисячне військо сокирами прочистило дорогу від завалу, що загороджував Руські ворота, і розлилися татари, як повінь, по краю. Ціла злива костьяних і залізних стріл залила героїв, що стали на захист. А ті, хто якось уберігся від стріл, через кілька хвилин були дігнані списами. Було це на рівнині над Свалявою, де сходяться Віча з Латорицею, дня 12 пісного місяця (квітня) року 1241.

А тоді вже, коли дорога долиною Латориці й до великої низини була зовсім вільна, татари так навально хлинули вглиб землі, що за три дні сягнули Пешта.

Коли дійшло до приходу татарів, багато мукачівців утекли в навколишні ліси, тоді ще дикі, зовсім не заселені людьми.

За легендою, кілька мукачівських родин, а серед них швець, ткач і кушнір зі своїми жонами, знайшли безпечне сховище на зарослому лісом пагорбі в долині, яку навесні Латориця, що виходить із берегів, та стікаючі з гір потоки перетворюють у бездонний непрохідний мочар. На пагорбі, з якого виднілося містечко Мукачево, викопали ями, прикрили жердям і глиною, вистелили очеретом і там зберігали принесені запаси. В страхові й турботах терпляче очікували, що буде діятися.

Кушнір мав стару матір, яка взяла з собою і свою улюблену сиву кішку з червоним бантиком, зав'язаним на шії. І та пещена кішка стала причиною нещастя, яке несподівано впало на втікачів.

Чоловіки час від часу покидали свої сховки і, щоб довідатися про новини, пробіралися аж до міста. Одного дня повернувся розвідник зі звісткою: татари пробралися через перевал!..

Раз уночі пробудив усіх зі сну страшний крик. Перелякані й водночас зацікавлені втікачі вилізли зі своїх схованок. З жахом побачили, що місто горить із усіх боків. Полум'я сягало так високо, що освітлювало й віддалені гори. Втікачі

знову сховалися до своїх криївок і втішали самі себе, що зберегли хоч голе життя. Так ховалися кілька днів.

Було то по полудню, коли почули в своїх криївках грубі чоловічі голоси. Виглянули обережно крізь кущі й побачили з жахом, що з усіх боків через мочар наступають на пагорб темнолиці татари та монголи, виклавши дорогу через багно гілками та в'язанками очерету.

Чоловіки відразу ж стали до оборони. Хоробрий швець ухопив лука, точно прицілився і вбив стрілою вождя небезпечних нападників. Чужинці було розгубилися, а далі ще завзятіше стали кидати на мрчар величезні в'язанки очерету, щоби лише вхопитися до пагорба.

Вистеленим переходом татари дісталися пагорба, штурмом узяли його, кирками й сокирами вмить перебили оборонців, навіть дітей, а дівчат і жінок залишили живими. Перешукали всі криївки і зі знайдених запасів вчинили собі гостину, на якій випорожнили всі бочки з вином, випили всю горілку, припасену втікачами.

Потім уже, в ліпший час, було з'ясовано, що зрадила втікачів сива кішка з червоним бантиком на шії — вона бродила мочаром, а її помітили, зважили, де вона крутиться. «Де є кішка з бантом, там мусять бути й люди», — подумали татари й вирішили перейти мочар.

Легенда про цю сумну подію переходила з покоління в покоління, а пагорб коло Чернека, нині ледь помітний, дістав назву Кошачого замка.

Чому грім розбив Невицький замок

Високо над Ужем, на стрімкій горі, що поросла зеленим буковим гущаком, мовчазно здійснюються вищерблені часом і негодою стіни Невицького замка. Ці невмирущі свідки середньовічного лицарства увібрали в себе багатий відгомін жорстокості феодалізму, народних мук і гордості боїв проти свавілля.

Той відгомін навів чимало легенд про Невицький замок, про його будівництво, про жорстоких володарів. Ось одна з них. Відбив наречену в мукачівського князя володар Невицького замка Упор. Не встиг він привести молоду дружину до свого гнізда і одужати після весільного похмілля, як мукачівський князь Гара з'явився зі своїм військом під Невицьким замком, жадаючи помсти.

Упор розгубився — не очікував такого. І не знайшов кращого виходу, як запропонувати багатий викуп.

— У мене грошей досить, — сказав Гара, — Навіть більше, ніж треба. Однак у мене немає дружини. Дай своє чесне слово, що як у вас народиться дівчина, викохаш її, а в шістнадцять літ віддаси за мене. Подумай добре, даю тобі на це день.

Думав Упор, думав і ніяк не міг зважитися на певну відповідь. Може, дати бій? Але як? У замку мало пороху і війська, мало і запасів їжі. А може, таки згодиться? Шістнадцять літ — то не день і не два. Гара за цей час може закохатися до іншої красуні, а тоді його дочку залишить у спокої. Та й десь у боях може Гара доти загинути, або навіть на полюванні...

І Упор погодився.

Через рік дружина народила йому дочку. Але під час родів мати померла.

Минав час, піростала дочка, ставала гарною, стрункою, а про угоду з Гарою нічого не знала. Батько мовчав, не зважувався виказати свою провину. Та й смерть дружини так його засмутила, що він відмовився від розваг, світського життя і найбільше боявся втратити єдину свою радість — дочку.

А дочка росла доброю, любила челядь і її теж усі любили.

Одного разу гуляла вона коло потічка, збирала квіти і зустріла там молодого лісника. Сподобався хлопець дівчині, відтоді вони зустрічалися часто й полюбили одне одного. І не зчувся Упор, як дівчині сповнилось шістнадцять літ.

Мукачівський князь не забарився приїхати.

Івчина й слухати не хотіла про весілля. Але батько мусив виконати свою обіцянку, закрив дочку в окрему кімнату, а сам призначив день весілля.

У лицарському залі зібралася знать. Все вже готове до весільної процесії, тільки треба привести молоду. Та дівчина лиш почула кроки, кинулась через віконце у прірву.

Скелі й галявини залилися дівочою кров'ю. Пролита кров ніби завирувала, збунтувалася. І ясне небо відразу потемніло-побагровіло. Вдарив грім і розбив замок.

З того часу стоїть він у розвалі поміж товстих буків.

Про Поган-дівча, Невицький замок та короля Матяша

Коли Поган-дівча панувало в Невицькім замку, то дуже було зле людям на світі. Бо коли цей замок будували, кожна газдиня мусила нести солодке молоко і курячі яйця; з того робили ваківку і так мурували.

Як мадьяри прийшли з Азії, то вже цей замок був ніби й порожній. Але Поган-дівча не міг ніхто вигнати звідти. А Матяш-король — ще ніхто не знав, що буде він колись за короля, — служив тоді в Оріховиці у газди Галайди.

Пішли вони на поле орати. А в той час пани збиралися короля обирати, коронувати. Многі думали бути за короля І

Каже хлопчисько:

— Ходімо, газдо, на коронацію!

А газда зап'яв істик у землю та й каже:

— Якщо цей істик розів'ється, доки обійдемо свій кава лок землі, то буду знати: хтось із нас може королем стати.

Доки обійшли, істик розвинувся, вдарив із нього молодник. І збралися тоді, пішли на оту коронацію.

Пустили корону, аби літала, та на кого сяде, той буде за короля.

Літає корона та лиш на хлопчиська сідає. І тричі та коронація була, а все на нього сідала корона. Але його не хотіли пани покоронувати, бо ще малий, та й убогий, сіромаха, русин,

Тоді хлопець найнявся до одного коваля служити.

Якось коваль узав хлопця за плече й побачив у нього на плечах золотий хрест. Тоді коваль каже:

— Я твій буду слуга, не ти мій!

І почали від того часу робити рушниці — коваль мудрий був! — багнети, шаблі, що треба для війни.

А в місті ще раз була коронація. І знову корона сіла на хлопця. А він уже виріс — такий, як треба, хлоп, і до розуму, й до сили.

А те Поган-дівча все в замку панувало, ніхто його не міг вигнати: проти дороги до замка гармати нароблені були, заправлені в мурах — ще й тепер такі діри є, — а з іншого боку не можна було зайти, бо замок на скелі зроблений, на горі високий. Хто йшов, того забила, не пустила нікого в світі.

Матяш як став королем, як дістав корону, почав із Поган-дівчам боротись. Уночі набрав коней, волів, свиней, овець, псів, гусей, курей, качок і багато людей. На кожну тварину прив'язав дзвіночок, свічку й запалив. А людям наказав рушниці понабивати і десь опівночі так іти коло тої гори.

І пішло то все до замка. Яка тваринка там була, то кожна інший голос мала, а люди почали стріляти.

Поган-дівча злякалося. Мало золоту колицу, кинуло її до колодязя. А він був коло триста сят, рівно з горою. Й усі дорогі речі зметало туди. А само сіло на Татоша — чарівного коня й почало тікати. Але Матяш-король за ним на другому коні. А ті коні були собі браття, й передній усе дочікував заднього.

аздогнав Матяш дівча в одному лісі, бо у тім лісі дуже велика жолудь упала й кінь ковзався. Поган-дівча прокляло тоді той ліс, і вже ніколи не родить жолудь у ньому.

Як Матяш наздогнав дівча, то воно почало проситися:

— Ти не маєш жінки, я не маю газди, то будемо разом царювати.

Але він на те не ззачив, лиш витяг шаблю і стяв Поган-дівчаті голову. Голова скакала мало не на три милі од землі.

І так спочили люди від того часу. Але у Туреччині вже знали, що Поган-дівча пропало. А Матяш-король зібрався до Туреччини дещо дізнатися. Пішов до царя турецького. Каже йому турецький цар:

— Звідки ти?

— Яз Угорщини.

— А чув ти за Матяша-короля?

— Ой, чув! Та який той був король?

— Такий акурат, як я.

А що Матяш-король знав грати на скрипці, то зі скрипкою пішов до того царя й каже:

— І так знає грати, як я!

Каже йому турецький цар:

— Ой якби мені до рук потрапив! Завісив би я його.

Тоді Матяш-король підписався на воротях царських, що то вік. І наказав своєму військові, щоб його чекало на границі, а сам пішов до царя турецького.

Але підпис його, що лишив на воротях, побачили й схопили його.

І цар йому каже:

— Ти стяв Поган-дівча, мою родину?

— Ой я!

— То зотну я тебе, а хоч завішу, як сам хочеш.

— То мене завісь.

— Де тебе вішати?

— На границі.

— Оберну тебе лицем у твій край угорський: як будеш на шибениці, щоб дивився, звідки прийшов.

Запряг до воза коні турецький цар, поклали Матяш-короля на віз, а сам цар сів із царицею їхати його смерть дивитися. А Матяш-король везеться й сміється. Каже йому турецький цар:

— А чого ти смієшся?

— Сміюся, що передній віз коні тягнуть, а чого задній за ним іде?

І вийшли там на границю, й закопали стовпи на границі, хочуть вішати Матяш-короля. Тоді Матяш-король каже цареві:

— Чи можна щось попросити собі?

Цар каже:

— Можна.

Тоді Матяш-король тричі задув у таку сурму, як при війську призначено:

— Скоро, скоро, браття, до мене, бо мені смерть за плечима.

Його військо зрозуміло, бо близько там було, й підступили всі довкола, турецького царя тоді схопили й на готовий стовп, котрого він приготував Матяш-королеві, завісили.

— Як ти мене хотів обернути лицем в Угорщину, тепер я тебе оберну в Туреччину. А через те я сміявся на возі, бо я мусив їхати, але ти чого за мною їхав? То тепер дивись у Туреччину!

Та так забрався Матяш-король з військом до Угорщини та й королював, доки жив. Розбив замок у Хусті, розбив замок у Гальміні, розбив замок у Середнім, розбив замок Невицький, і тепер вони пустокою стоять.

Привид Ужгородського замку

У XVII столітті паном Ужгородського замка був капітан Другет, лицар статочний. Мав він дуже красну доньку, про красу якої оповідали аж у далеких краях.

У тих часах переходили через кордон польські війська й нападали на наші міста.

Один із польських воєвод задумав здобути Ужгород. Аби дізнатись, як це можна зробити, переодягся і, як чужий, незнайомий пан, приїхав до Ужгорода.

Випадково познайомився з донькою Другета. Дівчина до нього закохалася та розповіла йому, яка воєнна сила є в замку і як замок можна здобути.

Однак батько дізнався про зраду і дав живу замурувати її в замку.

Кажуть, від того часу душа дівчини не має супокою і ночами, коли великі бурі, плачучи блукає в замку й чекає на своє визволення.

Про Королівський замок та смерть короля Володислава

Королево не дарма називали «королівською хижою». В давні часи дуже часто перебували й гостилися тут угорські королі.

Та найбільше полюбив Королево і цю околицю король Володислав.

Коли його пани розгнівали або державні діла утомили, збирав цілу свою сім'ю, аж до найменшої дитини, і переносився у Королівський замок. Там він міг у мирі, спокійно припочити.

Одного разу, коли він зі своєю сім'єю перебував у замку, напали на цю околицю дикі татари. Видно, знали, якого високого чоловіка має за гостя замок, бо жодного села на околиці не підпалили, під жодним іншим замком не зупинилися.

Налетіли під замок татари і хмарою його оточили.

Король Володислав не мав у замку війська, і татари думали легко його полонити. Увірвалися за мури, стали нищпорити по всіх кімнатах, будівлях,— нема. Королівська прислуга — тут, королівські кухарі, ловці — тут, а сам король і його сім'я ніби під землю пішли.

Випитують татари королівську прислугу, мучать, але ніхто нічого не знає або не хоче знати.

Вирізали, вигубили розлючені татари всіх до одного, кого в замку знайшли, замок підпалили, розбили, і як хмарою прийшли, так хмарою відійшли.

Минали дні, минали роки, вже й століття минуло, коли один чоловік почав копати на тому місці, де колись були замкові пивниці. Доти копав, що раз земля під ним рушилася, відкрилася. Ледве встиг відскочити, щоб не впасти в глибоку яму.

Побіг скоро за людьми. Зійшлися люди, радяться, хто злізе в ту яму, але ніхто не наважується. Нарешті знайшовся один сміливець — за великі гроші дав себе спустити на мотузці.

А витягнули його звідти ні живого ні мертвого. Ледве міг розповісти, що бачив, так налякався. Сказав, що внизу є широка кімната — світла, ніби сонце до неї світить. Серед кімнати на бархатній канапі лежить мертвий король Володислав. Ціла його сім'я сидить при канапі, всі до одного мертві, але сидять, як живі, в золотім убранні, тільки лиця їх страшно бліді.

Одні вірили, другі не вірили, але слухали й перепитували.

А на другий день до замка вийшло ціле село, щоб викопати вхід до тої підземної кімнати. Заходили туди з великим страхом. Та знайшли тільки порожню пивницю — ні кімнати, ні стільців, ні короля, ні кого іншого.

А чоловік, що його спустили в пивницю, все божився, що розповів чисту правду, все те в пивниці видів. Був то правдолюбивий чоловік, і йому й далі вірили.

Ще й нині можете почути від людей, що король Володислав зі всією сім'єю лежить десь під мурами замка.

Синевир

У далекі часи гори належали багатому графові, і люди працювали на нього: пасли овець і корів, рубали ліс. У графа була красуня дочка Синь. Дівчину звали так тому, що очі її були синє самого неба.

Одного разу граф узяв дочку з собою в гори. Поки граф перевіряв роботу лісорубів, дочка збирала на поляні квіти. Раптом вона почула звуки сопілки, і побачила, що на лузі сидить хлопець і грає. Це був Вир - пастух. Помітивши дівчину, він перестав грати. Так вони познайомилися.

Після цього дівчина стала часто приходити в гори до пастуха. Вони стали часто зустрічатися і полюбили один одного. Але батько дізнався про це і заборонив їм зустрічатися. Але не могли вони більше жити одне без одного. І тоді граф наказав убити Виру. Люди графа виждали момент і скинули на нього камінь зі скелі. Дізнавшись про це, Синь прибігла до того місця, обняла камінь і заплакала. Довго вона плакала, поки на тому місці не утворилося озеро. Вода в озері синя і чиста, як очі Синь, а посередині видна верхівка того каменю.

РІЧКИ ЗАКАРПАТТЯ – ЗАПОРУКА ЖИТТЯ

Закарпаття – одне з небагатьох місць України, де можна насоджуватись красою гірських річок. Де шум руки, краса природи дозволяє зняти стрес та втому від урбанізованого життя.

ТИСА

Неймовірно звивиста річка Тиса не втомлюється радувати відвідувачів своєю красою, спокоєм і величчю.

На Закарпатті з давніх часів існує легенда про створення річки тиси. Коли Господь створював землю, Тиса залишилася його останньою улюбленою річкою, яка була ласкавою і слухняною. Ангелу вдалося умовити Творця відпустити річку. Ангел пообіцяв, що річка буде достатньо спокійною. Так, щоб зорати місцевість, він узяв осла, який під час роботи сильно зголоднів. Так, він зорав дуже звивистий річковий напрям.

Тиса – найбільша ліва притока Дунаю. Протікає в Закарпатській області України, в Сербії, Угорщині, по межах Румунії і Словаччини. Довжина Тиси в межах України складає 201 км., з площею басейну 11,3 тис. кв. км. А загальна протяжність рівна 966 км., а загальна площа басейну – 157 тис. кв. км. Річка має ухил в 1,2 м/км.. На території 4 км. вище за місто Рахов утворюється злиття Тиси Білої і Чорної.

У Закарпатській низовині і на схилах Українських Карпат знаходяться верхня і правобережна частини басейну річки.

Ріка має дощове і сніжне живлення. Також трапляються великі повені. Саме на весняний період доводиться 40 % річного стоку. З першої половини грудня місяця спостерігається льодоутворення, при цьому ледостой наголошується як нестійкий. У березні починається весняний льодохід, іноді спостерігаються пробки.

На території України дана річка використовується для риболовлі і водопостачань.

В межах України Тиіса має такі притоки як Апшинец, Боржава, Дербачка, Ріка, Тересва і Тересля. Також її притоками є Бодрог, Горнад, Заги́ва, Латори́ца, Слани, Вже, Егер.

В наші дні на берегах Тиси, в її верхів'ях, знаходиться безліч визначних пам'яток: водопад Турфанец, скеля любові, Струковська церква.

УЖ

Красива річка Уж розташована в Закарпатті і частково в Словаччині. Є легенда, що назва річці придумана із-за того, в долинах біля неї водилися багато змії. Деякі не згодні з цим, і вважають, що назва річки не має нічого спільного із зміями. У всіх є свої версії, в Словаччині її називають «Уг», деякі припускають, що назву вона отримала від тюрських завойовників із слів «унг», «онг» або «уз», що в перекладі означає «вода».

Зокрема, за однією версією, ця назва утворена болгарами, які володіли цією територією колись, і походить від болгарського слова «вугілля», «кут» або «вузький». В те, що назва річки асоційована із змією, все-таки, мало хто вірив, але є деяка схожість з цією повзучою твариною, а саме численні вигини русла річки, що постійно повертаються то в одну, то в інший бік. Довжина річки всього 133 кілометри, з них 112 км. протікає по території України.

Загальна дзеркальна площа річки складає 2750 кв. км. По характеру потік річки гірничо-рівнинний. Води річки бурхливі і в основному використовуються для іригаційних цілей, як джерело для зрошування і водопостачання. Також, з протоки її вод працюють і виробляють електроенергію гідроелектростанції.

Як і більшість гірських річок в Закарпатті, Вже теж харчується сніговими і льодовиковими водами. Після зливання двох річечок Уж і Ужок на висоті 970 м, з'являється ще одна річка, огинаючи схили і перетинаючи вулканічні хребти вона досягає Ужгороду.

ЛАТОРИЦЯ

Латориця – річка на дві сторони - один з скарбів Закарпаття.

Свій витік річка Латориця бере біля села Латірки. У цій області вона одна з щонайдовших, маючи відстань в 191 км. Велика частина річки знаходиться на Україні, тоді як в Словаччині вона займає 47 км. Латориця, зливаючись з Вужем, утворює річку Бодрог, яка, згодом, впадає до Тісу.

Старовинне місто Мукачеве з'явилося саме завдяки Латориці. По одній з легенд на берегах цієї річки стояв великий млин, що виготовляє муку, – тому багато істориків уклали, що це і було приводом назвати місто Мукачеве. А завдяки тому, що це місце мало стратегічне значення, там проходили торгові шляхи, а земля була придатна для землеробства, і виникло місто.

Як і багато інших річок Закарпаття, Латориця непостійна. Бурхливі і швидкі потоки, змінювалися спокійною, тихою течією.

БОРЖАВКА

Боржавка – «Восьме чудо світу» - це не просто річка. Боржава є притокою Тиси. Довжина річки – 106 км. Свій початок річка бере на східних схилах гори Стій. Там вона в зонах верхів'я нічим не відрізняється від гірської річки. Також бушує і така ж холодна.

Боржава належить басейну Дунаю. По своїй формі річка має дуже звивисту форму, навіть є невеликі острови. Ріка вельми невелика і по ширині. Мінімальна ширина всього лише 60 см, максимальна – 53 м

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТВАРИННОГО І РОСЛИННОГО СВІТУ ДОНБАСУ ТА ЗАКАРПАТТЯ

Тваринний світ території Донецької області відноситься до Голарктичної зоогеографічної області. Формування сучасних фауністичних комплексів, так само як і рослинності, почалося в неогені. Зростаюча господарська діяльність людини призвела до знищення багатьох видів тварин.

У лісах Донецької області живуть лось, косуля, дикий кабан, лісова куниця, заєць - русак, червона білка, кам'яна куниця, європейська норка, борсук, ласка, горностай, кріт (Великоанадольському лісництво). У степу водяться байбаки, землерийки, їжаки, ховрахи, польові миші, степовий тхір, єнотовидні собаки, слепушонка, червона лисиця, рідше вовки, ящірка прудка, ящірка-веретениця, чотирисмуговий полоз, вуж звичайний, вуж водяний, мідянка, степова гадюка, жовтобрюх.

Досить різноманітний видовий склад птахів.

У донецьких степах можна зустріти сіру куріпку, дрохву, стрепета, жайворонка, шпака, чорноголова вівсянку, орлана - могильника, скопу, пугача, степового орла, орлана - білохвоста, лелеки, ластівку сільську, стрижа.

У полезахисних смугах і в лісових масивах живуть іволги, шуліки, горлиці, дятли, солов'ї, синиці, граки, галки, сірі ворони, сороки, дрімлюги, зозулі, пеночки. По берегах річок і водойм, на косах Азовського моря багато водоплавної птиці - гусей, качок, куликів степових, чібісов, червонозобі казарок, лебедів-шипунів, кроншнепів, чайок - черноголовок, чайок - реготун, крячків.

У степових водоймах живуть болотна черепаха, озерна жаба, ставкова жаба, деякі молюски - катушка, прудовік, Лужанка, раки і близько 30 видів риб.

Тваринний світ Азовського моря налічує близько 80 видів риб. Найбільше значення мають лящ, судак, білуга, оселедець, тарань, хамса, велика камбала, бичок.

Єнотовидні собаки.

В Українських Карпатах водиться 74 види ссавців з 102 видів зустрічаються в Україні, причому 69 з них постійно проживають в Закарпатській області. Популяції копитних тварин є найбільшими в країні, парнокопитні представлені 5 видами - благородний олень, дикий кабан, козуля європейська, муфлон і лань, крім яких на територію Закарпаття з сусідніх регіонів заходять зубри

У структурі копитних тварин переважають козулі, які складають 57% від загального поголів'я. Чисельність кабанів (близько 4 тис. Особин) і оленів (близько 4,3 тис. Особин) є однією з найбільш найвищих в Україні. Однак браконьєрство і несприятливі природні умови періодично призводять до значного зменшення кількості великих тварин.

З хижаків в області зустрічаються бурий ведмідь, рись, лисиця, лісовий дикий кіт, вовк, ласка, тхір, горностай, видра, борсук, по два види куниць і норок, а також акліматизована далекосхідна єнотовидний собака

Горностай, видра, рись, борсук, і лісовий кіт занесені до Червоної книги України. Закарпатська популяція зникаючого лісового kota складається з більш ніж 500 особин. Зображений на гербі області бурий ведмідь (більше 200 особин) на території України зустрічається тільки в Карпатах.

У Закарпатській області також водяться комахоїдні (їжак, кріт, бурозубки, білозубки), гризуни (від альпійської сніговий полівки до степового хом'яка), зайцеподібні (заєць-русак), рукокрилі (більшість з яких занесені в Червону книгу). Деякі види тварин області (сарна, заєць-біляк) були знищені в XIX- XX століттях.

У Закарпатті водиться 281 вид птахів, що становить понад 80% всієї орнітофауни України, з яких гніздових - 127 видів (44%), осілих - 60 (23%), перелітних - 48 (17%), залітних (13%), зимуючих - 8 (3%).

Зокрема, осілими є тетерев, рябчик, глухар, сіра куріпка, фазан, сови, пугач, сова, сич, беркут, великий і малий яструби, сойка, зяблик, жайворонок. Досить поширені іволга, дрізд, сорокопуд, качки, ластівки.

Під особливим захистом перебувають унікальні популяції хижих і совоподібних птахів, оскільки практично всі охоронювані українські птиці цих загонів - пугач, беркут, змієїд, мохноногий сич, орел-карлик, сокіл-сапсан, скопа зустрічаються в області. Високогірні темнохвойні ліси Карпат населяють глухарі, рябчики та тетерева.

У Закарпатті зустрічаються 13 видів плазунів, що включають 1 вид черепах і кілька видів змій і ящірок (гадюка звичайна і мідянка, полоз ескулапів, вужі звичайний і водний). Представлені в області та всі земноводні, присутні в країні - 17 видів, серед яких тритони звичайний, гребінчастий, карпатський і альпійський, саламандра плямиста, квакша звичайна, жаба зелена, жаби прудка, озерна і трав'яна.

У водоймах Закарпатської області водиться 57 видів риб, характерних для басейну Дунаю. Для гірських річок типові лососеві (лосось дунайський, форель, харіус), для рівнинних - коропові (короп, карась, плотва, марена звичайна, ялець, товстолобик, головень), судак, сом, йорж звичайний, окунь, лящ, лин, щука.

Для збереження флори і фауни в Закарпатті відкрито цілий ряд заповідних територій, в яких налічується 2 тис. Рослин і 350 видів ссавців і птахів. Загальна площа територій та заповідних об'єктів становить 12,5% території Закарпатської області.

У 1989 році у верхів'ях річки Терембі був створений Національний природний парк «Синевир», де на площі 40,4 тис. Га збереглися букові, змішані, хвойні ліси і високогірні луки. Тут охороняються близько ста видів рідкісних рослин і цілий ряд видів рідкісних хребетних тварин - благородний олень, бурий ведмідь, рись, дикий кабан, глухар, плямиста саламандра, форель.

Закарпатські науковці та екологи створюють регіональну Червону книгу. До охоронного списку внесуть майже 600 рослин і понад 260 тварин. У Червоній книзі України їх немає. Більшість не згадано і в спеціальних європейських списках. Хоча вони невпинно зникають. За останні 30 років на Закарпатті лише кількість земноводних зменшилася удесятеро.

Змій – гадюку і мідянку, а також сову пугач, рослини верес і дзвіночки карпатські - нищать люди. Зриваючи квіти, навіть не здогадуються, що гублять їх, попереджають вчені.

Руйнівною для рідкісних популяцій є меліорація та вирубка лісу. Адже в його старих хащах найбільше унікальних видів тварин та рослин. Нині складають охоронний список. Після класифікації усіх видів «Червону книгу Закарпаття» мають надрукувати чималим накладом.

РІЧКА ЛАТОРИЦЯ — ПРИКРАСА МУКАЧЕВОГО ТА СВАЛЯВИ

*Приведенцева Поліна - вихованка гуртка «Юні друзі природи» ДООЕНЦ
Гнибідка С. А. – керівник гуртка «Художня обробка деревини» ДООЕНЦ*

Латориця — річка в Україні (в межах Закарпатської області) та в Словаччині. Ліва притока Бодрогу (басейн Дунаю). Латориця бере початок на південно-західних схилах Вододільного хребта під Козаковою Полониною, що на схід від села Латірки. Довжина річки 188 км (в Україні — 156,6 км. у Словаччині — 31,4 км). Площа басейну 7680 кв. км. Похил річки змінюється від 80 м/км (у верхів'ї) до 0,2 м/км (у пониззі). Від витоків до міста Сваляви Латориця тече переважно з півночі на південь, від Сваляви до Мукачєвого — на південний захід, від Мукачєвого до гирла — на захід. Річка перетинає Воловецьку верховину, Полонинський хребет, Свалявську улоговину та Вулканічний хребет, після чого виходить на Закарпатську низовину.

Основні притоки: Жденівка, Пиня, Стара (праві); Віча, Дусина, Коропець (ліві).

У верхній течії долина — V-подібна, завширшки 100—700 м, подекуди каньйоноподібна (ширина 40—60 м). Річище слабозвивисте, багато порожистих ділянок. Ширина річки пересічно 15—30 м (найбільша 45 м), глибина до 2 м.

У середній течії долина переважно ящикоподібна, завширшки від 1—2 км до 4,5 км. Ширина заплави 200—300 м, річища 30—50 м (найбільша понад 100 м).

Нижня ділянка Латориці має нечітко виражену широку долину. Ширина заплави у пониззі досягає 4—6 км. Річище тут звивисте, є рукави, на окремих ділянках канали. Пересічна ширина річища 20—25 м, глибина понад 5 м.

На Латориці бувають великі повені, інколи дуже руйнівні, наприклад трагічна повінь 1998 року.

Екологічний стан Латориці незадовільний, оскільки вздовж неї майже від витоків до міста Мукачєвого проходить автошлях Львів — Ужгород і (частково) залізниця з інтенсивним рухом. Крім того у верхній та середній течії на берегах річки розташовані чималі населені пункти, зокрема міста Свалява і Мукачєве.

Список використаних джерел:

4. Енциклопедія українознавства : Словникова частина : [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка ; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. — Париж ; Нью-Йорк : Молоде життя; Львів ; Київ : Глобус, 1955—2003.
5. Географічна енциклопедія України : у 3 т. / редколегія: О. М. Маринич (відпов. ред.) та ін. — К. : «Українська радянська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1989.
6. Екологія та природні багатства України: Презентаційно-іміджевий альманах. Вип. I — К., 2004.

ВИРОЩУВАННЯ АРАХІСУ В ДОМАШНІХ УМОВАХ

Маковецька Оксана – вихованка гуртка «Юні овочівники» Мар'їнської рай СЮН
Керівник : *Валянтік Валентина Вікторівна*

Дослідницька робота проводилась на шкільній ділянці Катеринівської ЗОШ., яка знаходиться в Мар'їнському районі, Донецької області. В нашій області переважають здебільшого чорноземні ґрунти. Спостерігається помірний клімат, з середньою кількістю опадів.

Перший етап моєї дослідницької роботи - вивчення літератури з вирощування арахісу.

Другий етап - проведення досліду.

Мета дослідження: вивчити та дослідити вирощування арахісу в місцевих умовах різними способами та їх вплив на ріст, розвиток і врожайність.

Бажання виростити вдома арахіс і побачити, що з цього вийде, з'явилося спонтанно, знайомі пригостили нас горішками в шкарлупі.

Я вибрала самі міцні, красиві і здорові на вигляд горішки і замочила їх в площі з водою, додавши туди ж краплю епіну і залишила на ніч. Вранці здивувалась - горішки розкрилися з міліметровими корінцями.

Ділянку для посіву вибрала добре освітлену. Насіння обробила ризоторфіном і висадила у відкритий ґрунт 10 травня, в лунки на глибину 6-8см. Відстань між рядками 50см., між рослинами в рядку 25-30см. В ямку клала по 2-3 горішки. Місце садіння злегка утрамбовувала дерев'яним котком.

19 травня на поверхні ґрунту з'явилися сім'ядолі.

Перші справжні листочки утворилися 24 травня.

11 червня зявилися поодинокі бутони, масові - 18 червня. 30 червня арахіс почав цвісти, 18 липня появилось масове цвітіння.

Подальший догляд за сходами арахісу висадженого в відкритий ґрунт полягав в розпушуванні ґрунту протягом усього періоду вегетації. Розпушувала його після кожного поливу й дощу. Перше розпушування проводила на глибину 12-15 см, глибина наступних зменшувалась до 8-10см. Після кожного поливу арахіс підгортала, щоб отримати максимальну кількість квітів.

Для того, щоб збільшити урожай і прискорити дозрівання, застосовувала і розсадний спосіб: зерна арахісу пророщувала в торф'яному посуді. Перед пророщуванням насіння замочувала в слабому розчині марганцівки.. Висівала насіння в торф'яні горщики за 20-25 днів до висадження у відкритий ґрунт.(посадила 20 квітня) Для збільшення холодостійкості проводила загартовування пророслих насінин. В день їх тримала в прохолодному приміщенні, а вночі - в приміщенні з кімнатною температурою. Таке загартовування тривало 2-3 дні.

Висаджувала розсаду в ґрунт 15 травня, коли ґрунт на глибині 10 см прогрівся до 12 градусів. 6 червня з'явилися поодинокі бутони, масові - 13 червня. 20 червня арахіс почав цвісти, 7 липня появилось масове цвітіння. Цвітіння триває до середини серпня.

Квіти мають характерну форму для сімейства бобових. Квітки були жовті по 1-3 у китицях.

Розвиток зав'язі особливо цікавий. Після запліднення вони лягають на ґрунт і починають закопуватися, розвиток плоду відбувається тільки в землі, що залишилися на поверхні зав'язі не розвиваються. Тому слід дотримати дві важливі умови їх розвитку - пухкий, легкий ґрунт і періодичне підгортання.

В кінці липня я провела перше підгортання рихлою сумішшю компосту і городньої землі в 3 см. У серпні ще двічі підгорнула шаром по 1,5 -2 см.

Протягом вегетаційного періоду посіви арахісу поливала один раз в 10 днів, а в період плодоутворення один раз в 5 днів. На початку вересня поливання арахісу припинила.

Так як боби арахісу дозрівають в товщі землі, неможливо точно визначити час збору врожаю. Зазвичай це роблять, коли температура повітря стабільно тримається на позначці +10 °С..

До збирання арахісу висадженого розсадним способом приступила 15 вересня.,а до збирання арахісу висадженого у відкритий ґрунт 2 жовтня. Я викопали один кущ і подивилися, чи дозрів він, боби вже були дозрілими. Збирала врожай, коли земля була суха і кущі при цьому легко висмикувалися, а листя на ньому пожовкли. Кущ підкопувала вилами і виймала з землі повністю. Якщо згаяти час збирання врожаю, більшість плодів залишиться в землі. Для просушування кущі складала на сонячному місці і залишила сушитися протягом п'яти днів. Якщо боби досить просохли, то при струшуванні вони будуть гриміти.

Після цього обривала боби, і досушувала . Урожай склав в середньому з однієї рослини посаженої розсадним способом 43 боба, а посаженої у відкритий ґрунт 27 бобів. В кожному бобі міститься 2-5 зерен арахісу темно-коричневого кольору.

Висновок

Як виявилось, виростити арахіс в домашніх умовах зовсім не важко. Наскільки я встигла помітити, це рослина в цілому до високої вологості ставиться негативно. Але в період цвітіння і до утворення плодів арахіс дуже вимогливий до вологи. Так що при посушливому кліматі йому необхідно забезпечувати належний регулярний полив.

Арахіс – теплолюбива, вологолюбива рослина. Тривалість вегетації арахісу під час дослідження 130 днів.

У ході дослідницької роботи я дослідила вплив способу посадки (прямий посів у відкритий ґрунт, та розсадний) на ріст, розвиток і врожайність арахісу. В ході досліду за арахісом я простежила, що розсадний спосіб мав більшість переваг: на 17 днів раніше почали плодоносити рослини, висота рослин в період цвітіння була більшою на 8 см і урожайність з однієї рослини була більшою на 16 бобів. В результаті досліду я довела, що вирощування арахісу розсадним способом є ефективним.

Юннати порівняли схожість та урожайність на заході та на сході і прийшли до висновку, що кліматичні умови Закарпаття краще підходять для цієї рослини.

ОЗЕРО «СИНЕВИР» — «МОРСЬКЕ ОКО КАРПАТ»

Овчаренко Ганна - вихованка гуртка «Юні друзі природи» ЦВР м. Лиман

Яковлева Т. Г. - Керівник гуртка «Юні друзі природи» ЦВР м. Лиман

Це озеро є найбільшим в українських Карпатах і одне з семи чудес України. Розташоване воно між горами, серед ялинового лісу на висоті 989 метрів над рівнем моря на південних схилах Горган в улоговині, утвореній горами Озерна (1495 метрів), Сленізор (тисяча двісті тридцять п'ять метрів) і відрогом вододільного хребта. Площа озера становить 7 га, середня глибина - 16-17 м., Максимальна 24 м. Озеро живиться поверхневими і атмосферними водами. Вода в озері чиста, прозора, слабо мінералізована, фауна представлена окремими видами ракоподібних. У озера є оглядовий майданчик, з якої можна насолодитися всією красою гірської води.

Озеро «Синевир» утворилося в результаті потужного зсуву, викликаного землетрусом, близько десяти тисяч років тому. На висоті 989 м, гірські кам'янисті породи вирости на шляху швидкого струмка, утворивши греблю і повністю перегородивши вузьку долину. Гігантська ущелина, яка виникла при цьому, заповнилася водою трьох гірських струмків. У прозорій і кристально чистій воді озера на сьогоднішній день прекрасно себе почувають такі рідкісні види риб, як форель озерна, райдужна та струмкова. На дні озера «Синевир» є отвір, який служить своєрідним природним регулятором рівня води і завдяки цьому озеро не виходить з берегів навіть під час паводків.

Озеро оточене старими карпатськими смереками, тут дуже легко дихати завдяки аромату хвої, який насичує повітря. Хоча в околицях цієї туристичної перлини завжди багатолюдно, тут цілком реально зустріти диких звірів. Територія природного парку знаходиться під охороною, на цій ділянці заборонено полювання, рубка лісу і будь-яке інше втручання в справи дикої природи.

Екологічна освіта – один з пріоритетів НПП «Синевир», що має на меті цілеспрямований вплив на світогляд, поведінку, діяльність населення у напрямку формування екологічної свідомості та залучення місцевих жителів до збереження природної спадщини.

НПП «Синевир» здійснює різнопланову діяльність у напрямку просвіти населення. Особлива увага приділяється роботі з молоддю. На базі візит-центру національного природного парку «Синевир» проводяться семінари з екологічної етики для учнів усіх шкіл регіону.

Традиційними у НПП «Синевир» стали акції «Ялинка», «Пролісок», «Чиста річка», а також ті, що присвячені певним екологічним датам: «Міжнародний день водно-болотних угідь», «Всесвітній день лісів», «День довкілля», «Міжнародний день клімату», «Всесвітній день охорони навколишнього середовища», «Всесвітній день захисту тварин», тощо.

Список використаних джерел:

7. Географічна енциклопедія України : у 3 т. / редколегія: О. М. Маринич (відпов. ред.) та ін. — К. : «Українська радянська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1989.

8. Екологія та природні багатства України: Презентаційно-іміджевий альманах. Вип. I — К., 2004.

9. Синевирське озеро — Морське око Карпат.: В. Грибов, В. Ньорба. Ужгород: Видавництво «Краєвиди карпат», 2006.

ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ОЗЕРА СИНЕВИР

Проскурня Анастасія, член гуртка «Юні зоологи» Донського еколого-натуралістичного центру Волноваського району Донецької області

Мета та завдання дослідження : Моніторинг екологічного стану озера Синевир, яке розташоване в Українських Карпатах в межах Закарпатської області поблизу кордону з Івано-Франківською областю, Міжгірський район, с. Синевир.

Актуальність роботи: Юннати Донського еколого-натуралістичного центру Волноваського району Донецької області познайомились та обстежили екологічний стан озера Синевир приймаючи участь у освітньо-виховному проєкті «Екологічними стежками рідної України – очима молоді».

1. Географо-кліматичні умови розташування озера Синевир та його характеристика. Розташування: Українські Карпати в межах Закарпатської області поблизу кордону з Івано-Франківською областю, Міжгірський район, с. Синевир.

Висота над рівнем моря: мінімальна — 989 м, максимальна — 1020 м.

Площа: 29 га.

Огляд: Озеро Синевир є невеликим, але все ж найбільшим в Українських Карпатах за площею (близько 8 га під час повного наповнення) та об'ємом води (майже 400 тис. м³) озером. Утворилося 10-11 тис. років тому внаслідок гірських зсувів. Озеро дало назву Національному природному парку "Синевир". Знаходиться серед ялинового лісу та живиться трьома гірськими потічками, замуленими в місцях впадіння в озеро. На цих ґрунтах формуються евтрофні трав'яні (лепешняково-хвощеві) болітця. Загалом в озері уже накопичилося за 2 млн. м³ донних відкладів. Вода з озера через підземні водоносні горизонти поступає в річку Тересля — одну із приток Дунаю. Озеро Синевир овіяне легендами, користується надзвичайною популярністю у населення і є символом Українських Карпат.

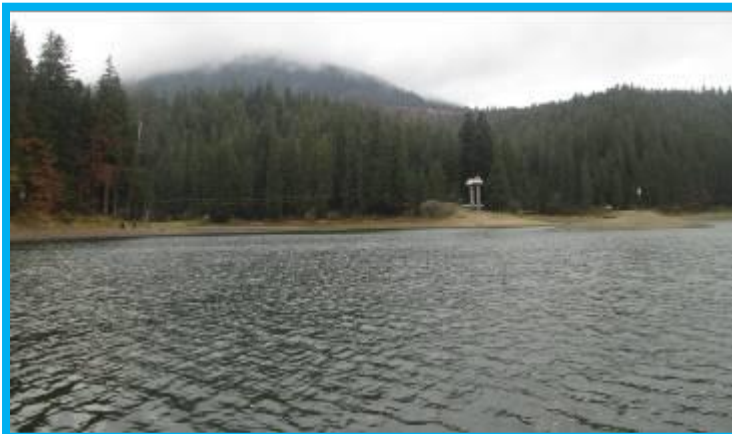
Унікальні особливості озера Синевир

Озеро Синевир є унікальною і найбільшою в Українських Карпатах за площею (близько 8 га під час повного наповнення), максимальною глибиною (до 23,5 м) та об'ємом води (близько 400 тис. м³) водоймою природного походження. Озеро утворилося у післяльодовиковий період внаслідок перекриття зсувами річкової долини. Воно відіграє важливу роль у підтриманні водного режиму річки Тересля — притоки Тиси, яка впадає в Дунай. Озеро живиться трьома постійними гірськими потічками, замуленими в місцях впадіння в озеро. Там відбувається процес заболочування з формуванням евтрофних трав'яних (лепешняково-хвощевих) боліт.

Екологічні особливості: Озеро Синевир є екотопом давніх геологічних епох льодовикового походження, унікальним витвором природи. Рослинний світ водного плеса представлений плаваючо-водними, прибережно-водними та прибережними лісовими угрупованнями. Плаваючо-водні рослинні ценози озера представлені різними видами рдесників альпійського та кучерявого, прибережно-водні – лепешняку плаваючого, хвоща болотного, м'яти перцевої. На трьох ділянках (у районі впадіння гірських потічків) озеро заболочується, утворюючи евтрофні болітця площею майже 2 га кожне. Вони заросли в основному лепешняком плаваючим та хвощем болотним. Навколишні

комплекси створені ялиновими та ялицевими лісами з участю бука, горобини та явора.

Рідкісні види рослин озера Синевир: Серед вологолюбних видів берегової флори угіддя реєструються види, занесені до Червоної книги України: баранець звичайний, плаун річний, білоцвіт весняний, пальчатокорінники Траунштейнера, травневий лишайникоутворюючий гриб — лобарія легенеподібна.



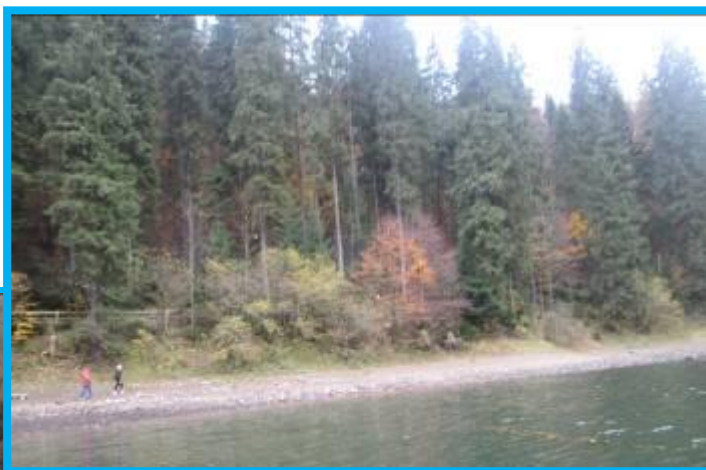
Рідкісні види тварин озера Синевир: В межах озера знаходять корм такі птахи, як чапля сіра та занесені до Червоної книги України лелека чорний, пугач і підорлик малий. Рідкісними для фауни України є також види, що трапляються у прибережній смузі: плазуни — полоз

лісовий і мідянка; земноводні — жаба прудка та саламандра плямиста. В озері водяться такі види риб: форелі райдужна, струмкова та озерна, бабці звичайний та строкатоплавцевий, гольян звичайний, рідкісний для фауни України "червонокнижний" вид харіус європейський. Широкопалий рак занесений до Червоної книги України.

Озеро Синевир - рекреація Національного природного парку "Синевир".

Чинники, які негативно впливають на екологічний стан озера: туризм, рекреація, замулення озера наносами, що поступають з водою, випасання худоби і сінокосіння.

Вжиті природоохоронні заходи: Територія угіддя знаходиться у складі Національного природного парку "Синевир" (40,696 га), створеного Постановою Уряду України від



05.01.1989р. за № 7 і Наказом Міністерства лісової промисловості (зараз Державний комітет лісового господарства) України від 17.01.1989 р. за № 9. Менеджмент біорізноманіття здійснюється відповідно до Закону

"Про природно-заповідний фонд України" (1992 р.) та Положення про Національний природний парк "Синевир" (2001 р.).

ЛЕГЕНДИ ОЗЕРА СИНЕВИР

Руслан Коваленко, член гуртка «Юний хімік» Донського еколого-натуралістичного центру Волноваського району Донецької області

Мета та завдання дослідження :

Познайомитись з краєзнавчими цікавинками Закарпаття та дослідити в ході участі у обласному освітньо-виховному проекті «Екологічними стежками рідної України – очима молоді» легенди про озеро Синевир.

Актуальність роботи: Юннати Донського еколого-натуралістичного центру Волноваського району Донецької області познайомились та дослідили краєзнавчий матеріал в ході участі у обласному освітньо-виховному проекті «Екологічними стежками рідної України – очима молоді», а саме легенди про озеро Синевир.

1. Географічне положення, характеристика та походження :

Знамените карпатське озеро Синевир знаходиться поблизу села Синевирська Поляна у Міжгірському районі і вважається найбільшим та найглибшим озером Українських Карпат. Воно розташоване у витоках ріки Тересля, біля головного карпатського вододілу, на висоті майже 1 км над рівнем моря. На відміну від інших відомих високогірних водойм, зосереджених у альпійській зоні в гірських масивах Свидовця та Чорногори і створених під впливом льодовиків, це озеро - загатного (зсувного) походження і лежить у поясі смерекових лісів.

Синевирське озеро – одне з найбільш високогірних в Україні, виникло у післяльодовиковий період, близько 10 тисяч років тому внаслідок перекриття долини річки зсувами кам'янистих гірських порід. Тоді кам'яні брили перекрили вузьку долину і утворили улоговину, куди стікалися води з трьох гірських струмків. Його глибина та площа є непостійними та залежать від вологості ґрунту і від кількості опадів. Глибина водного дзеркала становить в середньому від 8 до 10 м., але у деяких місцях досягає 19 – 22м, це більше, ніж навіть у Азовському морі. Середня площа водойми розливається на 4-5га. Ще одна "родзинка" озера, яку ми помітили - воно не має витоків! Насправді ж витік знаходиться під землею, і кількадесят метрів нижче від водойми у долині б'є потужний струмінь води, яка мчить далі вниз до Тереслі. Озеро оточене ялиновими та буковими лісами. Навколо озера на стрімких схилах зростають ялини віком до ста п'ятдесяти років.

3. Легенди озера Синевир.

Біля озера учасників проекту зустріли фігури Сині і Вира, вирізані з дерева. Місцеві жителі вірять, що любов, що зародилася на берегах цього озера, не

закінчиться ніколи. Популярність легенди настільки висока, що сюди приїжджають туристи з усього краю, щоб вшанувати пам'ять закоханих. Наведемо легенду, яка найбільше сподобалася учасникам проекту.

-Легенда про богатиря Синевира В давні-давні часи було в цих місцях лише величезне болото — мочар, і жили біля нього богатирі. Жили вільно в лісах, полювали на оленів, вовків, рисей, ведмедів, розводили домашню худобу. Але уподобала собі той благословенний край «нечиста сила». Наслала на їхнє плем'я якусь пошесть, і почали богатирі вимирати. Аж нарешті зостався зпоміж них один-єдиний, на ймення Синевир. От і минулися бучні виїзди на лови, замовкли мисливські гуки, звуки ріжків. По здобич Синевир ходив тепер сам і тихо, сумно повертався додому. Єдиною втіхою була для нього донечка Чіла, а найбільшою гордістю — білий бик. Але й з того суджено було йому недовго тішитися. Одного разу повернувся Синевир із полювання і не застав ні Чіли, ні бика. Слідами могутніх ратиць та ніжок любої доньки дійшов до мочара, що став їх могилою.



Довго

Синевир блукав темними лісами, тоскно згадував минулі щасливі дні, а втомившись, сів на камінь і зачаровано задивився на мочар, не зводячи очей із води, що виблискувала на сонці. Потім устав, почав відламувати брили від навколишніх скель і кидати туди, де загинули, як він думав, ті, кого найбільше любив. Доти кидав, доки над мочаром не звелася могила на зріст лежачого бика.

Наостанку вирвав з ґрунту величезний камінь, але раптом ударив із-під нього могутній струмінь води, підхопив Синевира і поніс до мочара. За хвилю котловина наповнилася водою, богатир зник, і лише накидана могила залишилася острівцем серед озера, яке тут постало.

Цікавими та змістовними виявилися також легенди про озеро Синевир:

- **Легенда про батька та сина.**
- **Легенди про Синю та Вира.**
- **Легенда про красуню Синь.**
- **Легенда про русалку .**
- **Легенда Синевирської поляни.**

Висновки :



Озеро Синеvir у Закарпатській області є найбільшим та найглибшим гірським озером Українських Карпат, унікальною гірською водоймою, входить до складу Національного природного парку "Синеvir" і належить до пам'яток природи України загальнодержавного значення.

Юннати Донського еколого-натуралістичного центру Волноваського району Донецької області дослідили в ході участі у обласному освітньо-виховному проєкті «Екологічними стежками рідної України – очима молоді» легенди про озеро Синеvir.

Краєзнавча спадщина озера Синеvir багата легендами. Учасники проєкту познайомилися з 7 легендами про озеро Синеvir. Учасники проєкту зацікавлено вивчали легенди озера Синеvir та краєзнавчий матеріал Закарпаття.

МІЖГІР'Я

*Винниченко Валерія - вихованка гуртка «Юні лісівники» ЦВР м. Лиман
Наконєчная Г. В. – керівник гуртка «Юні лісівники» ЦВР м. Лиман*

Міжгір'я (до 1953 року Волове або Волове Поле) — селище міського типу, в Закарпатській області, адміністративний центр Міжгірського району, відомий курортний та туристичний центр.

Розташоване за 133 км на схід від обласного центру, в Міжгірській улоговині, яку оточують гірські масиви Боржава (із заходу) і південно-західна частина Внутрішніх Горган (зі сходу). Найвищі вершини, що розташовані поблизу: на північному сході — Кам'янка (1587 м) і на південному заході — Кук (1365 м).

Перша згадка про Міжгір'я (Волове (Волове Поле)) датується 1415 роком, як одне з володінь угорських феодалів Урмезеїв. Згодом — Довгаїв, Ліпчаїв. З середини ХІХ століття відома печатка поселення з зображенням вола (що відтворювало назву поселення) й кириличним написом: «ПЕЧАТЬ СЕЛА ВОЛОВОГО».

За народними переказами та найпоширенішою версією дослідників назвали поселення Волове перші поселенці-скотарі, які випасали волів по під горами Кук (1365 м н.р.м.) та Кам'янка (1587 м). Ці пастухи будували для себе колиби, а згодом — невеличкі хатини, так з'явилося невелике село. Новому поселенню мешканці дали назву найбільшій своїй цінності — своїх волів, які допомагали вижити першим поселенцям у важких гірських умовах.

За іншою версією, першими Міжгірську долину освоювали лісоруби, яких зацікавив тут хвойний ліс, адже вниз за течією р. Ріка та р. Тиса переважав листяний ліс. Транспортували деревину з гір до ріки по прокладених спеціальних дерев'яних жолобах, які називались «валови» (це слово і зараз побутує на Верховині). Ось так поселення, де проводилась заготівля лісу, використовуючи валови, отримало назву — Волове (Волове Поле). З часом жолоби (валови) для транспортування лісу стали називатися ризами — в часи появи в цьому краї німецьких колоністів.

У радянські часи, у 1953 р. вже великому райцентру Воловому присвоїли більш поетичну назву — Міжгір'я, що відповідає природному розташуванню селища (існують також припущення, що назву було змінено, аби запобігти плутанині з назвою іншого районного центру Закарпаття — Воловець).

Природоохоронні об'єкти: Омножанський заказник, Дуб звичайний (Міжгір'я).

Список використаних джерел:

1. Г. А. Вербиленко. Міжгір'я // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2009. — Т. 6 : Ла — Мі. — С. 700. — ISBN 978-966-00-1028-1.
2. Міжгір'я — Інформаційно-пізнавальний портал | Закарпатська область у складі УРСР (На основі матеріалів енциклопедичного видання про історію міст та сіл України, том — Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область. — К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР.)

ДУБ – ОСНОВНА ДЕРЕВНА ПОРОДА ЛИСТЯНИХ ЛІСІВ ЗАКАРПАТТЯ

Фесівський Владислав Олегович, учень 10 класу Піддубненської загальноосвітньої школи I-III ступенів Великоновосілківської районної ради Донецької області, вихованець гуртка «Юні фотонатуралісти» Донецького обласного еколого-натуралістичного центру

Керівник: Мельничайко Артем Володимирович, керівник гуртка «Юні фотонатуралісти» ДООЕНЦ

Лісові землі в Закарпатській області займають майже 53 %, близько половини всієї її території займають ліси. Це цілком виправдано й закономірно, бо розміщені ліси переважно в горах та на крутосхилах. Тільки 17 % їх знаходиться на пологих схилах та рівнинах

Листяні ліси у лісовому фонді Закарпатської області становлять майже 70 % території. Виділяють за своїм складом дубово-букові та дубові рівнинні ліси, букові гірські, передгірні й нижньогірські, ліси буково-ялицево-ялинові та буково-ялицеві гірські гірські .

Дуб є однією з головних лісоутворюючих листяних деревних порід. Він посідає друге місце серед листяних порід після бука. Близько 5% від площі всіх лісів (приблизно 40 тис. га) становить згальна площа дубових лісів. У

природних умовах Закарпаття зустрічається 5 видів дуба: скельний, бургундський звичайний, дуб Делашампе, дуб багатоплідний. Крім перерахованих видів, інтродуковано американські дуби - червоний і болотний. Однак найбільш поширені дуб скельний та дуб звичайний, які мають важливе економічне й народногосподарське значення.

Дубові ліси Закарпатської низовини в минулому, до активної господарської діяльності людини, займали всю територію. Згодом, на більш сухих ділянках, ліси вирубувалися, а площі переводилися в орні землі. Менш придатні ділянки, які розташовані в понижених місцях і постійно заливалися весняними паводками, залишилися під лісом до наших днів розкиданими клаптиками серед сільськогосподарських угідь. У свіжих дібровах і на площах, які не заливаються весняними водами, відбувається процес зміни чистих дубових деревостанів на дубово-грабові, а місцями - й на грабняки з незначною домішкою дуба.

Основними едифікаторами в усіх типах лісу є дуб звичайний, субедифікаторами в ясеневих типах - ясени звичайний і вузьколистий, граб звичайний; в грабових - граб звичайний. Ясени звичайний і вузьколистий зустрічаються у складі дубових лісів у головному ярусі насаджень, граб звичайний, як правило, знаходиться в підлеглому (другому) ярусі. З інших деревних порід, які в дібровах зустрічаються поодинокі: клени польовий і гостролистий, липа серцелиста, в'яз листуватий, осика, груша звичайна, яблуня лісова та інші. У заболочених низинах нерідко зустрічаються куртини дерев вільхи чорної. Склад підліска відносно багатий: ліщина звичайна, крушина ламка, бруслина європейська, клен татарський, терен колочий, калина звичайна, бузина чорна, бирючина, свидина, плющ, глід, шипшина та ряд інших. Чагарникові породи здебільшого розміщені дифузно і ярус підліска не утворюють.

Як правило, наявні острівки дубових лісів мають змішане походження: граб і ряд інших деревних і чагарникових порід - природне, дуб - штучне. Дещо збереглися природні структури деревостанів лише в кількох Урочищах області.

Для збереження дубових лісів доцільно застосувати метод активної їх охорони шляхом часткового вилучення м'яколистяних порід. Це сприятиме формуванню і відновленню дубових деревостанів у відповідних їм типах лісорослинних умов.

Список використаних джерел:

1. Деркач Ф. А. «Хімія» Л. 1968.
2. Мала гірнича енциклопедія. В 3-х т. / За ред. В. С. Білецького. — Донецьк: «Донбас», 2004. — ISBN 966-7804-14-3.
3. <http://www.zakarpattyachko.com.ua/pryroda/lsi-zakarpattya>

ТЕРМАЛЬНІ ЛІКУВАЛЬНІ ВОДИ ВИСОКОЇ МІНЕРАЛІЗАЦІЇ М.БЕРЕГОВЕ

*Аврамова Ольга Анатоліївна, учениця 8 класу Великоновосілківської гімназії Великоновосілківської районної ради Донецької області, вихованка гуртка «Юні екологи» Донецького обласного еколого-натуралістичного центру
Керівник: Гнибіда Анна Сергіївна, керівник гуртка «Юні екологи» ДООЕНЦ*



Традиція лікування термальними водами виникла в Австрії, і саме за часів Австро-Угорської імперії в місті Бергсас з'явилися басейни, наповненні цілющою водою. Термальні води не варто плутати з мінеральними джерелами, адже ними лікуються зовнішньо: треба занурюватись в резервуар. Термальними називають гарячі джерела з температурою води від 20 градусів Цельсія — вони лікують

понад 80 захворювань.

На Закарпатті розміщуються найбільші в Україні геотермальні джерела. З під землі тече гаряча цілюща вода. Це прекрасна туристична принада. У теплих басейнах люди лікують тіло і заспокоюють душу... Закарпатська сірководнева термальна вода - надзвичайно цілюща.

Вважається, що лікувальні властивості термальних вод почали застосовувати ще за часів Римської імперії. Загалом на Закарпатті налічується понад 50 термальних джерел різної мінералізації. Кожне з них має свій хімічний склад та застосовується для лікування окремих захворювань.

У мальовничому куточку Закарпаття розташувалося місто Берегове. Воно прославилася унікальними термальними лікувальними водами високої мінералізації. Перебування в гарячій мінеральній воді чудово очищає пори шкіри і практично на очах загоює дрібні рани. Цілющі властивості цієї води доведені багатьма дослідженнями лікарів. Заповнюється басейн з гейзера глибиною 1080 м, кремнієво-азото-вуглекисло-хлоридно-натрієвими водами високої мінералізації, що сприяє знищенню більшості хвороботворних мікробів. Вода не фільтрується, і тому є каламутна, (брудно-коричневого кольору), в будь-який час року температура води складає близько + 50 ° С, але в басейні охолоджується до +33



° С. Лікарі не рекомендують перебувати у воді більше 2-х годин на добу – це може призвести до втрати свідомості. Але короткострокове перебування у воді термального джерела, призводить до позитивних наслідків.

За висновками Одеського науково-дослідного інституту курортології, плавальний басейн універсальної спортивної бази «Закарпаття» з термальною кременистою азотно-вуглекислою хлористонатрієвою водою високої мінералізації рекомендовано використовувати для лікування (ой, як не помилитися в цій термінології!) захворювань серцево-судинної системи, початкових виявів атеросклерозу, кардіосклерозу, міокардичного та атеросклеротичного, міокардіодистрофії, ревматичних вад серця дорослих і дітей (першої стадії активності), процесів недостатності кровообігу першого та другого ступенів, гіпертонічної хвороби першого та другого ступенів, початкових виявів гіпотонічної хвороби, облітеруючих захворювань судин кінцівок, варикозного розширення вен, післятромбофлебічного синдрому, захворювань органів руху, артритів, поліневритів нетуберкульозного походження, захворювань хребта, остеохондрозу, наслідків травматичних пошкоджень кісток, м'язів, сухожилів, захворювань центральної та периферійної нервової системи.

Зокрема термальні басейни Берегово містять насичену сірководнем та багату на фтор, йод, залізо, натрій та калій воду. Схожі за властивостями джерела на планеті рідкість і найближчі конкуренти Березівських термальних вод знаходяться в Ісландії, Новій Зеландії та на Курильських островах.

Список використаних джерел:

1. <http://www.ua-reporter.com/novosti/23576>
2. http://gutculski-karpaty.com.ua/beregove_termalni_basejni.html
3. <http://www.relaxi.info/ua/news/termalni-baseyni-kupalni/>

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ РЕПЕРТУАРУ КОЛИСКОВИХ ПІСЕНЬ, ЯКІ ПОБУТУЮТЬ У ЗАКАРПАТТІ

*Явтушенко Олександра Олександрівна, учениця 6 класу, слухач гуртка «Екологічне народознавство» Донецького обласного ЕНЦ
Керівник: Олена Василівна Авілова, керівник гуртка*

У контексті закономірного збігу двох глобальних проблем сучасності – якісно нового рівня пізнання власної національної традиції та визначення культурного досвіду й генетичної пам'яті – роль художньої специфіки традиційного народного мистецтва чимдалі зростає. У роботі здійснено спробу комплексного опису українських колискових пісень, які побутують на території Закарпаття.

Головна мета роботи в загальному зводиться до того, щоб дослідити характер і особливості побутування народних колискових пісень, простежити загальну логіку динаміки та основні тенденції розвитку народних колискових пісень, які побутують на території Закарпаття.

Досліджено колисковий пісенний пласт Закарпаття, записано й оброблено 64 твори. Записані пісні розглядаємо в трьох історичних площинах: колискові пісні, які співають люди похилого віку (роки народження - 20-40-і ХХ століття), середнє покоління (роки народження - 50-70-і роки ХХ століття), молоде покоління батьків (80-90-і роки ХХ століття).

Аналізуючи зібраний та розшифрований матеріал у динаміці, прийшли до висновку.

1. Мотиви сучасного репертуару колискових пісень Закарпаття змінюються.

2. Щодо функцій, то в кожній віковій групі основною лишається – оніристична, тобто стимуляція засинання дитини. Крім того, колискові і старшого, і середнього, і молодого покоління виконують пізнавальну, морально-етичну, практично-мобутову, емоційну, психотерапевтичну функції. Формують естетичне чуття окремі колискові, які записані від респондентів другої та третьої груп. Отже, функціональне призначення колискових пісень лишається незмінним. Щоправда змінюється навколишній світ, з яким батьки знайомлять дітей, особливості побуту, суспільні ідеали.

3. Розглянувши найбільш уживані в українських колискових піснях Закарпаття оберегові образи, доходимо висновку, по-перше, про їх тісний зв'язок з давніми міфологічними віруваннями українців, по-друге, про їх поліфункціональність у колісанках, по-третє, про тісний зв'язок цього жанру з іншими жанрами фольклору, зокрема обереговими замовляннями

МАСОВЕ БУДІВНИЦТВО МГЕС НА ЗАКАРПАТТІ

Приведенцева Поліна Євгенівна, учениця 10 класу Піддубненської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Великоновосілківської районної ради Донецької області, вихованка гуртка «Екостудія» Донецького обласного еколого-натуралістичного центру

Керівник: Раков Юрій Володимирович, керівник гуртка ДООЕНЦ «Юні рослинники»

З різних причин екологічна ситуація з малими річками в Українських Карпатах донедавна була дещо краща за стан рівнинних річок в інших регіонах України. Звісно, цьому сприяв і гірський характер їх водотоків, і в десятки разів більша водність територій Карпатських областей. Втім, наступ на малі гірські річки іде широким фронтом. Від інтенсивної забудови прируслових долин житловими, рекреаційними і промисловими будівлями з їх слабо очищеними стоками – до інтенсивних рубок лісу на схилах гір. Від хімічного забруднення

земель і підземних водойм внаслідок сучасного сільськогосподарського і агропромислового виробництва – до планової масової забудови малих і міні ГЕС (МГЕС) дериваційного типу та ще й з водонапірними греблями.

Є багато причин, через які слід оберігати малі річки Карпат від антропогенної діяльності і, особливо, забудови ГЕСами.

Єдина ж, і головна, причина будівництва МГЕС це - вагомі і постійні прибутки від «зеленого тарифу». Будівництво МГЕС на гірській річці окупається уже через 2-3 роки, а далі впродовж десятків років «зелений тариф» справно тече у приватні кишені. Громада ж програє не менше чотирьох разів: частина долини і річки відбирається назавжди; створюються серйозні екологічні ризики як біорізноманітності, так і водним ресурсам; можливості сільського і зеленого туризму через спотворення природного ландшафту долини мінімізуються.

В той же час, такі важливі переваги ГЕС, як транзитне проточне водокористування, відновність водних ресурсів, високий ступінь використання енергетичного потенціалу (до 90%), низька собівартість виробленої електроенергії та ін., цілком можуть нівелюватись створеними екологічними проблемами, зумовленими змінами гідрологічного режиму і формуванням згубних для гірської річки гідрохімічних та гідробіологічних умов.

МГЕС на гірських річках у Європі уже не вважають альтернативною, «зеленою» енергетикою. І саме тому, що відношення до екологічних проблем у розвинених країнах світу сильно змінилось впродовж останніх 10-15 років.

Про яку екологію, водні ресурси, біорізноманіття, ліс, гідрологічний режим, види риб, жаб і комах взагалі може йти мова! Адже йдеться про електроенергію, яка попадає в загальноукраїнську мережу і покращить наше майбутнє вже сьогодні!

Зникне риба – напустимо весною нових мальків. Зникне вода в колодязях – побудуємо водогін із сусіднього села. Всохне ліс поблизу річки – насадимо інші дерева, яким не потрібно стільки води. Зникнуть комахи – так це ж добре, менше надокучатимуть. Погано, що річка близько 7 км тектиме у трубі? Так ми ж трубу закопаємо у землю.

Надворі уже друге десятиліття XXI століття, парадигма взаємин Людини і Природи на планеті Земля вже давно змінена. Егоїстичної людиноцентричної системи з її економікою, енергетичними потребами і т.д. без врахування потреб самої Природи – уже просто не існує. Правда, є ще немало егоїстичних людиноцентричних «острівців» на зразок України та її частини – Закарпаття. Якщо ж такі «острівці» ще років з 10-20 переважатимуть, Природа просто загине разом з людиною.

Слід оберігати малі річки Карпат від згубної людської діяльності і забудови ГЕСами, переконливо показують, що в реальності нинішнє просування МГЕС – це Зло в його найрізноманітніших проявах: обмані людей, зневажанні законів і суспільної моралі, егоїзмі і пошуках вигоди лише для себе, корупції. Та найголовнішим проявом цього Зла є посягання на саму Природу та її потреби.

Список використаних джерел:

1. <http://pryroda.in.ua/miniges/tag/zakarpattya/>

2. <http://karpatnews.in.ua/news/41372>
3. <http://zakarpattyia.net.ua/News/91796-Sotni-HES-zaminiat-na-Zakarpattiturstiv>

ПРОБЛЕМА ЗАБРУДНЕННЯ РІЧОК ЗАКАРПАТТЯ

Ткачук Карина Сергіївна

учениця 8-б класу ЗОШ I-III ступенів № 30 Краматорської міської ради, вихованка гуртка «Юні екологи» ДОЕНЦ

Керівник – Капітанова Людмила Миколаївна, учитель біології ЗОШ I-III ступенів № 30 Краматорської міської ради, керівник гуртка «Юні екологи» ДОЕНЦ.

Проблема якості води з кожним роком ускладнюється. Практично всі поверхневі джерела водопостачання Закарпаття впродовж останніх десятиліть інтенсивно забруднюються.

Природними джерелами забруднення річок є ерозія ґрунтів, мертва флора та фауна, антропогенними – речовини, що надходять до водних об'єктів в процесі діяльності людини. Великі площі сільськогосподарських угідь піддаються впливу різних обробок пестицидами і добривами, збільшуються території смітників. Багато промислових підприємств скидають стічні води прямо в річки. Стоки з полів також надходять у річки й канали. Забруднюються і підземні води – найважливіший резервуар прісних вод.

Поживні речовини (азот амонійний, азот нітритів, азот нітратів, фосфор фосфатів, загальний фосфор) надходять від точкових джерел забруднення, сільського господарства і дифузних джерел (поверхневого стоку). Збільшення вмісту нітритів і нітратів у поверхневих і підземних водах веде до забруднення питної води і до розвитку деяких захворювань. Дифузні джерела частково природного та антропогенного походження (переважно сільське господарство).

До пріоритетних речовин відносяться нафтопродукти, пестициди (ядохімікати), синтетичні детергенти (миючі засоби), феноли. Вони надходять у водойми з відходами промисловості, побутовими і сільськогосподарськими стічними водами.

За своєю токсичною дією особливу небезпеку складають важкі метали (ртуть, кадмій, свинець, мідь, цинк, хром, миш'як). Під впливом мікробіологічних процесів токсичні метали перетворюються в більш токсичні органічні форми.

Розглянемо і проаналізуємо якість води в двох річках Виноградівського району, відстань між якими не більше 25-30 км: р. Ботар вище с. Новоселиця та р. Мочарка, смт. Королево.

Якість води в р. Ботар, вище с. Новоселиця за органічними, поживними, пріоритетними речовинами та важкими металами належить до першого класу

якості (відмінний), оскільки точкові та дифузні джерела забруднення відсутні, річка протікає в ліс, антропогенний вплив мінімальний.

В той же час, якість води в р. Мочарка, смт. Королево, за органічними речовинами відноситься до 3-го класу якості (задовільний), за поживними речовинами – до 4-го класу (поганий), пріоритетними речовинами та важкими металами – до 5-го класу якості (дуже поганий).

Все це викликане відсутністю каналізації в смт. Королево та, частково, точковими джерелами забруднення від підприємств Львівської залізниці, які функціонують в селищі. Погіршують якість води також захаращеність та засмічення русла, що під час інтенсивних опадів призводить до підтоплення вулиць Черняхівська та Коцюбинського в смт. Королево.

Який вихід з ситуації? Лише один – будівництво каналізаційно-очисних споруд для селища міського типу Королево. Це дозволить уникнути екологічної катастрофи.

Час діяти, адже процес забруднення р. Мочарки незворотній і якщо й надалі місцева влада вичікуватиме з вирішенням цієї проблеми, то наслідки можуть бути вкрай катастрофічними. Потрібно берегти чистоту наших річок. Треба мешканцям Закарпаття задуматись над цією проблемою.

Крім таких варварських фактів прямого забруднення водою, справляють свій негативний вплив і осушення боліт, вирубування лісів, надмірна розораність землі в басейні річки, ігнорування закону щодо водоохоронної зони (на відстані 50 м від річки не повинно бути жодних будівель, полів. Свій негативний внесок роблять і забруднення стічними водами, бездіяльність місцевої влади, відсутність коштів, варварське ставлення до природи загалом, небажання чистити річку.

Для того, щоб зберегти ріки Закарпаття від згубних впливів кліматичних факторів посухи і людської безгосподарності та байдужості, необхідним видається загальнодержавний системний підхід до комплексу існуючих викликів та нагальних завдань і перспектив. Потрібно підвищувати культуру населення, навчати його розуміння важливості чистоти річкової води, адже ріки Закарпаття — не тільки краса і історія, а й основа для життєдіяльності багатьох тисяч українців.

МОЄ ЗАКАРПАТТЯ

Приходько Єлизавета, учениця 8-А класу

Керівник гуртка: «Юний ерудит» Тимко Н.Ф.

Край Закарпаття розташований на межі між Карпатськими горами та Середньодунайською низовиною, у самому серці Європи. Його точні координати — на заході: 22°09' східної довготи; 48°27' північної широти (1,5 км від с. Соломоново, Ужгородського району), на сході: 24°38' східної довготи; 48°04' північної широти (хребет Черногора, 12 км від с. Луги, Рахівського району), на півночі: 22°35' східної довготи; 49°06' північної широти (с. Стужиця,

Великоберезнянського району, хребет Східні Бескиди (біосферний заповідник)), на півдні: 24°18' східної довготи; 47°53' північної широти (район Довгорузької



мармурової копальні, 6 км від с. Ділове, Рахівського району). Цікаво, що найбільша ширина (по прямій лінії) з півночі на південь — до 135 кілометрів, а найбільша довжина (по прямій лінії) зі сходу на захід — близько 205 кілометрів. У гарній місцевості поблизу гори Кук, знаходиться геометричний географічний центр Закарпаття.

Загальна площа краю складає 12.800 кв. км. Закарпаття має 13 районів, 10 міст, 28 містечок, 561 сільське поселення. Містами обласного підпорядкування є Ужгород,

Берегово, Мукачево, Хуст, а містами районного підпорядкування — Свалява, Іршава, Тячів, Виноградів, Рахів, Чоп.

У природно-географічному відношенні край поділяється на два географічні райони — гірський (Карпатські гори) і рівнинний (Закарпатська низовина). Більшість території займають гори, а найвищою точкою Закарпаття є вершина Говерли, в гірському масиві Чорногора, що підіймається на 2.061 метр. А ось найнижча точка (101 м над рівнем моря) розташована у протилежному кінці регіону в районі села Руські Геєвці Ужгородського району.

Значну роль у формуванні рельєфу відіграє річка Тиса (вона починається злиттям Білої і Чорної Тиси, а загальна довжина її, в межах Закарпаття, становить 223 км, впадає Тиса поблизу сербської столиці Белграда у річку Дунай). До басейну Тиси належать всі річки краю. Гідросистема Закарпаття відділена від прикарпатських річок Водороздільним хребтом. Досить значною є загальна кількість річок, струмків, потічків Закарпаття — 9.429, з них 9.277 — малі потоки до 10 км, 152 річки мають довжину більше 10 км (Ріка, Теремля, Шопурка, Тересва, Іршавка, Синявка, Тячівець, Середня Ріка, Косівська, Богдан, Лазещина, Турбат, Озерянка, Бертянка, Брустурянка, Репинка, Лужанка, Мокрянка, Апшиця, Велика Уголька, Васькова, Тур'я, Жденівка, Визниця, Стара, Серне, Чаронда, Цигань, Виля, Туричка, Ломованя, Пиня, Вича, Свинка, Коропець, Сухар, Уличка, Ярок, Боронява, Вільшанка, Яблуниця, Вільхівчик, Вербовець, Квасний, Чеховець, Бабичка, Гнилий, Воловець, Мошка і т.д.) та 4 річки, що мають довжину понад 100 км (Уж, Латориця, Боржава, Тиса).

На відміну від швидких гірських річок, загальна кількість тихих озер Закарпаття невелика — 137, з них лише 32 водойми — це постійні озера. Найбільше озеро Закарпаття — Синевир, воно утворене 10 тис. років тому на висоті 989 м і має площу 7 га, де найбільша глибина 27 м, а температура від +12°

до +18°, тут водиться райдужна, струмкова й озерна форель. Закарпатські озера поділяються на кілька типів, серед яких виділяються льодовиково-карові озера: Апшинець, Марічейка, Несамовите, Бребенескул, Брескул, Ворожеска, Герашаське, Драгобратське Озерце, Нижнє, Верхнє, Мала Гропа; загатні озера: Солене, Тереслянські озера, Синевир; антропогенні озера: Чорні озера, Солотвинські озера; вулканічні озера: Липчанське, Ворочівське, Синє.



Зі страхітливими легендами пов'язані закарпатські болота: Чорні Багна, Чорний Мочар, Солені Млаки, Заросляк, Трофанець. Ще у 1878 р. почалося осушення болота Чорна Мочар, що займало понад 14 тисяч гектарів. На сьогодні воно осушене майже повністю, на його місці тепер — каскад водосховищ і ставків, де розводять коропа, карася, білого амура. А ось улюбленим місцем відпочинку туристів стали гірські водоспади: Войводинський (найбільший), Трофанець (найвищий), Шипот, Городилівський, Скакало, Липовецький, Лумшорський, Мокрянський, Чортів Млин.



Цікаве про озеро

Зараз на березі озера встановлені 13-метрові фігури Сині і Вира з червоного дерева. Насправді ж озеро утворилося в результаті потужного зсуву гірської породи, викликаного землетрусом, близько 10 тисяч років тому. В результаті землетрусу породи перегородили шлях швидкого струмка, утворивши греблю. А улоговина, яка виникла при цьому, стала озером, заповнившись водою трьох гірських струмків.



У Синеvirі водиться велика кількість форелі декількох видів, але її вилов строго заборонений. Зате раків, яких в прозорій чистій воді озера водиться безліч, ловити можна. Погуляти і зробити фотосесію на Синеvir приїжджають молодята з усіх куточків Карпат. Адже пейзажі озера вражають своєю пишністю і надзвичайно мальовничою природою. А стрункі 150-річні смереки на стрімких схилах навколо озера, здається, ростуть прямо з водної гладі. В центрі озера знаходиться маленький острівцець. Посередині озера знаходиться крихтний, площею всього кілька метрів. острівцець. Його називають Морським оком через те, що він нагадує зіницю ока. До речі, всього за 20 гривень можна сплавати на

острівець на плоту. А ось купатися в озері заборонено. Хоча холодна вода до цього не заохочує - влітку вона прогрівається максимум до 10-12 градусів.

Природа в околицях озера вражає своєю первозданною красою. Національний парк Синевир - це прекрасне місце для гірських прогулянок, рафтингу на швидких річках Тересля і Чорна ріка, відпочинку на природі.

РОСЛИНИ ЧЕРВОНОЇ КНИГИ ЗАКАРПАТТЯ

На території Закарпатської області зустрічається 272 види рідкісних рослин, занесені в Червону Книгу України.

Серед них цілий ряд дикорослих орхідей, які є прикрасою українських лісів і підлягають охороні. Це ятришники травневий, бузиновий, мясо-червоний, плямистий, шлемоносний і Траунштейнера, ятришник Фукса, тайники яйцевидний і серцелистий, пильцеголовники длинолистий, червоний і крупноквітковий, пололепестник зелений, ятришник обпалений, неоттианта і зеленоквіткова, ладьян трьохнадрізаний, кокушники довгорогий і запашний.

Тут можна зустріти і інші декоративні види – ясенець білий, гладіолус черепичатий, еритроний собачий зуб, рябчик шаховий, смолевка листовска, пролісок білосніжний, лілія лісова, голубчики боровий і сибірський.

Серед рідкісних – деякі плаваючі і болотяні види. Це шелковник плаваючий, шейхцерія болотна, хара витончена, хамедафне чашкова (болотяний верес), сфагнуми блискучий, м'який, ніжний і Вульфа, сальвінія плаваюча, росянки проміжна і англійська, пухирчатка мала і середня, плавун щитолистий.

Зустрічаються в області і рідкісні лікарські і їстівні види, такі як скополия карніолийская, адоніс весняний, черемша, журавлина дрібноплодна.

Охороняються в області і деякі деревні і чагарникові види. Це верби Старці, лапліндская і чорнична, берези приземиста і темна.

Багато лікарських рослин мають свою історію, міфи і легенди. Більшість міфів і легенд часто пов'язані із зовнішнім виглядом, назвами рослин, деколи роки коли воно розцвітає або з житлами.

Наприклад, Валеріана лікарська.

Про її лікарську дію було відомо ще в Стародавній Європі. Багато діячів того часу вважали, що Валеріана здатна управляти думками, заспокоювати і укріплювати головний мозок. В середині століття Валеріану вже почали використовувати як лікарський засіб, який застосовувався в основному як заспокійливий засіб. У ті ж часи її стали використовувати як ароматичний засіб, оскільки валеріана володіє ефірним маслом, з солодкуватим приємним запахом. Одним з міфів про Валеріане згадує про мандруючого знахаря, який постійно подорожував по світу у пошуках нових трав, він вивчав їх і застосовував в своїй діяльності, для лікування людей. І так в одній з його подорожей він не встиг

дістатися до чергового населеного пункту і ніч його застала на темній лісистій дорозі. І проходячи мимо лісового узлісся знахар відмітив в далечині свічення рожевого кольору, що трохи проглядалося, і чим ближче він підходив тим яскравіше свічення ставало. Пройшовши до свічення він побачив, що з під землі по якихось рослинах струмував невеликий струмочок, який підносився трохи вище за рослину і створював невелику рожеву хмарку з приємним заспокійливим запахом. По міфу про Валеріане знахар вирішив викопати рослину для свого вивчення, і чим довше він копав тим більше до нього приходив спокій, організм його розслаблявся і в теж же час набрався сил. Знахареві так сподобалася дія рослини, що він відразу вирішив використовувати його в своїй діяльності. У своїх подорожах він почав давати хворим коріння цієї рослини і говорив «здоровенькі були», і вони видужували.

По одній з легенд рослина Валеріана росла у одному дрімучому лісі серед безлічі диких тварин. Але рослина з'являлася лише добрим, чистим серцем людям. Одна багата зла людина захворіла і ні що йому не допомагало, тоді знаючи про дивну рослину, він вирішив відправити одну зі своїх слуг на пошуки. По легенді слуга нічого не знайшла, і багата людина його жорстоко покарав. Від безвихідності злий господар відправився в ліс сам, але заблукав і був розтерзаний звірами. Жорстоко покарана слуга довго не могла видужати і вирішив знову спробувати знайти Валеріану. Довго бродивши по лісу він відчув приємних запах і пішов на нього. Лісові звірі так само відчували запах і не чіпали слугу. Знайшовши Валеріану слуга скористалася її цілющими властивостями і видужала.

Рослини Червоної Книги Закарпатської області дуже уразливі і вимагають дбайливого ставлення до себе.

ТВАРИНИ ЧЕРВОНОЇ КНИГИ ЗАКАРПАТТЯ

Беркут — один з найбільших денних хижих птахів родини яструбових. Розмах крил до 2 м. Оперіння темно-буре, голова й шия вохристі або рудуваті. В Україні беркут дуже рідкісний осілий птах, гніздиться майже виключно в Карпатах; охороняється законом. Живиться птахами, ссавцями (розміром до лисиці) та падаллю. У Казахстані та інших країнах Середньої Азії беркутів дресирують для полювання на птахів і звірів. Поширений в лісовій зоні й горах Європи, Азії, Північної Америки і в Північній Африці.

Горностаї — хижак. Полює на маленьких, а іноді й більших за себе ссавців, переважно на гризунів. Нищить пташині гнізда — найбільше потерпають від нього жайворонки, ластівки, рябчики і навіть тетеруки. Коли бракує звичного корму, горностаї полюють на змії, ящірок, жаб, а в скрутну годину не гребують і ягодами ялівника. Така всеїдність — одна з характерних рис родини куницевих, до якої належить горностаї. Невибагливий він і до місцевості, де селиться. Ведучи наземний спосіб життя, тварина будь-де

почувається зручно і затишно: під купою каміння, в густому чагарнику, в старій кротячій норі або в першій-ліпшій заглибині просто неба. Буває, нишпорить по чужих норах, віроломно нападає і знищує їх господарів. Усе це — свідчення високих адаптивних можливостей звірка. При народженні вони важать усього три-чотири грами, через місяць прозрівають, а ще через два — стають цілком дорослими. Дорослі тварини мають у довжину від 16 до 38 сантиметрів. Горностай — вправний плавець, добре лазить по деревах, непогано орієнтується в підземних лабіринтах, швидко пересувається у снігу. В цьому звіркові допомагає гнучке видовжене тіло, загострена мордочка з короткими, майже трикутними вухами, гострі пазурі, Горностай належить до тих рідкісних видів хижаків, які роблять неоціненну послугу людині, знищуючи шкідливих гризунів. А ще звірків цінують за їх м'яке, густе хутро, взимку — сліпучо-біле, окрім чорного кінчика хвоста, і рудувато-буре — о теплій порі року. Поширений горностай у лісостепових районах Західного Сибіру і Північного Казахстану.

Кіт лісовий - зовні нагадує свійського kota, але відрізняється більшими розмірами (тіло завдовжки 90 см) і відносно коротким притупленим хвостом. Таксономічна характеристика: Єдиний представник роду у фауні України. Систематика роду остаточно не встановлена. Поширення: Українські Карпати, Закарпаття (Виноградівський, Берегівський, Воловецький, Тячівський, Перечинський р-ни). Невелика популяція kota лісового виявлена в Чернівецькій області (Сторожинецький, Глибоцький р-ни). Поширений також у деяких країнах Західної і Центральної Європи та Малої Азії. Місця перебування: В горах селиться у глухих дубових, дубово-грабових, букових і мішаних, рідко ялинових лісах (висота 300- 900 м), у плавнях в очеретяних заростях, часто влаштовує гнізда на плавучих острівцях. Чисельність: Карпатська популяція становить 300-400 особин. Є одиничні особини в плавнях Дунаю. Причини зміни чисельності: Інтенсивне вирубування лісу, різке скорочення площ старих листяних лісів, особливо дібров, створення штучних лісових насаджень і активне рекреаційне використання лісів, знищення особин виду під час відстрілу бродячих домашніх котів, застосування мисливських капканів. Особливості біології: Веде прихований спосіб життя. Селиться поодиноці Активний у сутінках та вночі. Теплолюбна тварина. Водиться в місцях, що добре прогріваються сонцем, з густим травостоєм, старими дуплистими деревами, в чагарнику. Виводкові лігва влаштовує в дуплах дерев, розколинах скель, під купами сушняку і колод, у норах борсука та лисиць, зрідка - на горищах лісових будинків, в очеретяних заростях. Живиться переважно мишовидними гризунами, рідше птахами, плазунами, у крайніх випадках - трупами тварин. Самка раз на рік (квітень - травень) після 63-68 денної вагітності народжує 2-4 (зрідка 5) сліпих малят, які тримаються біля неї до вересня - жовтня. Вороги і конкуренти - рись, лисиця, вовк, куницеві, бродячі собаки, великі хижі птахи. Значної шкоди чистоті виду завдають бродячі коти, які, паруючись з дикими, дають гібриди. Розмноження у неволі: Розмножується у зоопарках, але погано. Заходи охорони: Занесено до Червоної книги Української РСР (1980). Охороняється кіт лісовий в заповідниках

Карпатському (біосферний), Дунайські Плавні (природний), в Карпатському національному природному парку.

Ведмідь бурий - типовий лісовий вид. Територію України населяє раса середньоросійського ведмеда (*Ursus arctos arctos* Linnaeus, 1758), ареал якої охоплює Європу, Зх. Сибір до Єнісею, Алтай. Ареал в Україні в минулому охоплював лісову і частково степову зони. Наразі вид зберігся лише в регіоні Карпат. Заходи окремих особин трапляються на Поліссі (Київська та Сумська обл.). Чисельність не перевищує 300 особин. Найбільше ведмеда в Закарпатській та Івано-Франківській обл. (до 200 особин), менше у Львівській (до 50 особин) найнижча чисельність ведмеда в Чернівецькій обл. — близько 20 особин. Причини зміни чисельності: фрагментація ареалу, інтенсивна експлуатація та омолодження лісів і велике рекреаційне навантаження на них; високий рівень чинника непокою, браконьєрський відстріл тварин. Всеїдна тварина, причому рослинні корми можуть складати основну частину раціону. Народження ведмежат відбувається раз на два роки в кінці грудня — на початку січня. У виводку зазвичай двоє ведмежат, що тримаються з матір'ю до 2 років. Маса тіла може сягати більше 400 кг. Бурій ведмідь занесений до ЧКУ (2003), Червоного списку МСОП, CITES, і як вид, що підлягає особливій охороні.

Орел-могильник. Це великий хижий птах, що мешкає в мішаних і широколистяних лісах і полює на відкритому просторі. На півночі міграційний, на півдні — осілий або кочівний. За зовнішнім виглядом нагадує беркута, але дещо менший за нього, 80 завдовжки та з розмахом крил 200 см. Забарвлення тіла темно-буре, верх голови і шиї жовтуватий, на плечах є крупні білі плями, хвіст бурого кольору, одноколірний. Молоді особини зверху мають бурій колір, знизу рудувато-коричневий з подовжніми темними плямами. У польоті пір'я на кінцях крил розставлене пальцеподібно, політ птаха ширяючий, повільний. Поза шлюбним сезоном орли-могильники тримаються парами або поодиночі. Найчастіше влаштовують гнізда на деревах, набагато рідше на обривах. Самка відкладає зазвичай 2—3 білих яйця. Орел-могильник занесений до Червоної книги України з 1980 року[1] та до Конвенції з міжнародної торгівлі вимираючими видами дикої фауни і флори з 1973 року.

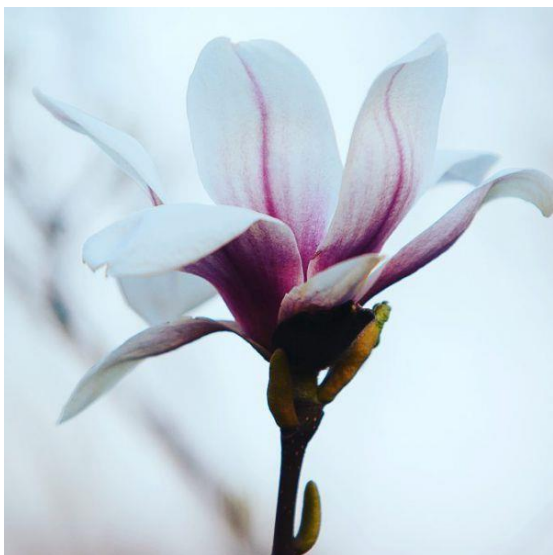
Саламандра плямиста або вогняна — тварина класу земноводних роду Саламандра. Назва «плямиста саламандра» відноситься також і до іншого виду, *Ambystoma maculatum*, як і родова назва посилається на велику групу саламандр — хвостатих земноводних із струнким тілом. На території України вид зустрічається в Закарпатській, Івано-Франківській, Чернівецькій та Львівській областях, де живе у букових і смерекових лісах Карпат, піднімається до верхньої межі лісу, населяє криволісся і полонини, зустрічається на узліссях і зрубках. Надає перевагу біотопам з товстим шаром лісової підстилки та моху. Тіло саламандри незграбне, валькувате, завдовжки до 20 см. Забарвлення тіла чорне (маскувальне та застережливе) з яскраво-жовтими плямами неправильної форми (деякі особини можуть їх не мати), малюнок мінливий. Самки крупніші за самців. Живиться слимаками, черепашковими молюсками, дощовими червами,

павуками, багатоніжками, метеликами, жуками, личинками двокрилих, одноденками..

Змієїд. Один з 4 видів роду; єдиний вид роду у фауні України. Поширення. Гніздиться переважно на Поліссі та в лісостеповій зоні; зустрічається в Українських Карпатах і Кримських горах (гніздиться до верхньої межі лісового поясу). Ареал виду охоплює Південну Євразію та Північну Африку. Зимує у південній частині ареалу. Місця перебування. Старі високостовбурні ліси (поблизу галявин, вирубок та боліт). Чисельність. У більшості областей рідкісний (подекуди дуже рідкісний) вид. Найбільше гнізд (4 на 100 км²) зареєстровано у долині річки Льви (басейн Прип'яті, Рівненська область) та у лісах Мошногірського кряжа (Черкаська область). Причини зміни чисельності. Вирубування старих лісів, осушування боліт, зменшення кількості плазунів, винищування птахів людиною, посилення фактора непокоєння. Особливості біології. Перелітний птах. З'являється в кінці березня — на початку квітня. Моногам, якому властивий стійкий гніздовий консерватизм. Гнізда будує (зрідка займає чужі) на деревах на висоті 10 — 23 м. Кладка з одного яйця у 2-й половині квітня — на поч. травня. Насиджують самка і самець 35 — 37 днів. Пташенята з'являються в червні, залишають гніздо в кінці липня — 1-й половині серпня. Відлітає на зимівлю у вересні — на початку жовтня. Стенофаг, живиться переважно плазунами та земноводними. Заходи охорони. Занесено до Червоної книги Української РСР (1980) та Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що перебувають під загрозою зникнення (1973). Охороняється у Поліському природному заповіднику. Треба взяти під охорону місця гніздування виду, створити в Черкаському районі Черкаської області національний природний парк Черкаський Бір та заказники по берегах річки Льви, де чисельність змієїда порівняно висока. Необхідно розробити методику розведення у неволі.

Мідянка звичайна. Мідянки віддають перевагу вогким місцям. Вологість є надзвичайно важливою умовою існування мідянок, тому вони часто зустрічаються на вологих луках, у лісах та чагарниках. Вони риють нори в м'якій землі, або ховаються в коріннях дерев. У кам'янистих місцевостях мешкають під камінням. Мідянки зовсім не бояться мурах, тому добре з ними зживаються. Часто зустрічаються випадки, коли мідянка живе посеред гірського мурашника, а мурахи не мішаються до ящірки. Посеред осені мідянки знаходять собі придатну для сплячки нору (часто це бувають покинуті кимсь нори), і впадає у сплячку. Коли ж нори не знаходять, вони риють собі їх. Ящірки встромлюють свої голови у землю, і швидко крутиться навколо своєї осі, виринаючи нору, за що і родина мідянки отримала назву. На зимову сплячку впадають групами 20—30 особин.

ЧОМУ В ЗАКАРПАТТІ КВІТНЕ МАГНОЛІЯ, ГАРНИЙ ВРОЖАЙ ПЕРСИКІВ.



Не сакурою єдиною пишається Закарпаття. Ще одною прикрасою цього краю є неперевершені магнолії. Ошатний, нетипових розмірів, блідо-рожевий та білий цвіт, що притиснуто за огорожами будинків. А це свідчить про неабияку декоративну цінність весняної красуні та любов людей до неї.

Сприяє цьому досить теплий клімат. Адже міста розміщуються в улоговинах, захищених від холодних карпатських вітрів. Тому вже не дивно, що

ці красиві теплолюбні дерева ростуть прямо у дворах приватних будинків. Тільки в Ужгороді фахівці нарахували 20 видів магнолій. Вони зацвітають навесні.

Проте не тільки краса магнолії заслуговує на увагу. Походження та особливості дерева також унікальні. Магнолія – одна з найдавніших рослин на Землі. Усього відомо більше 80 видів магнолій, багато з яких з'явилися більше 140 млн років тому – в епоху динозаврів. Унікальні види наразі залишилися лише у Північній Америці та Південно-Східній Азії. Щодо Ужгорода, то там росте 6 видів магнолій, і всі вони представлені у ботанічному саду УжНУ. Найпершою розквітає магнолія Kobus, а найпопулярнішою серед ужгородців є магнолія Суланжа (*Magnolia × Soulangeana*). Цей вид – гібридного походження. Одержаний він від схрещування магнолії оголеної і магнолії оберненояцеподібної. Особливо цінують декоративні види магнолії Суланжа: форма «Ленне» з рожево-пурпуровими та форма «Александріна» з рожево-білими квітками.

Цікавим, є той факт, що квітка магнолії на дотик є теплою. Це добре відчувається вранці, коли надворі ще прохолодно. Підтверджено, що температура всередині квітки магнолії майже на 100°C вища за температуру довкілля. Для рослин це не властиво. Наукового пояснення цьому допоки немає.

Є китайська легенда, згідно з якою магнолія колись не мала цвіту. Якось на одне з сіл напали маньчжури, які вбили селян і знищили весь урожай рису. Вижили тільки сто дівчат, яких зв'язали і лишили під магнолією. Полонянки, уявляючи свою важку майбутню долю, просили про допомогу у дерева. І сталося диво – дівчата зникли, а натомість розпустилися сто чарівних білорожевих квіток. Побачивши це, маньчжури розлютилися і порубали дерево на шматки, котрі розкидали на дорозі. З отих кавалків виросла магнолія, що весною цвіте чудовими квітами, і в кожній із них живе душа дівчини.

Наразі хоч магнолія не така популярна, як сакура, проте все частіше з'являються саджанці цього тендітного дерева на вулицях міст та сіл Закарпаття. Милуючись їхньою красою, не забувайте про тепло, яке дарує її цвіт.

Недарма кажуть, що краще один раз побачити, ніж сто разів почути. На Закарпатті у Виноградіві є унікальний персиковий сад, виплеканий на Чорній горі братами-садівниками Дмитром і Степаном Боднарюками.

664 кам'яних сходинок, вимощених вручну батьком і сином, ведуть від підніжжя Чорної гори до персикового саду. Більш ніж 1000 каменів пролягли рукотворною доріжкою до ділянки Боднарюків. Якщо є десь куточок раю на землі, то він на Чорній горі, де на терасах щедрою ряскою дозрівають оксамитові яскраві плоди персиків різних сортів з неперевершеними смаковими якостями.



Родина навіть не підраховувала точну кількість дерев. Адже поповненням зразків своєї колекції садівник займається постійно – розширює плантацію на цій Богом даній землі. Адже персиковий сад розміщений на унікальній місцевості – південному схилі Чорної гори, захищеному зусібіч від північних вітрів. Наразі, як не дивно, територія засаджена на 70%, хоча садівник постійно додає нові сорти, торік,

приміром, засадив більше 300 дерев, цьогоріч планує додати ще сотню. На місці тих, які не виправдовують себе (не відповідають вимогам ринку), з'являються нові. Таким чином, наразі в персиковому саду налічується в межах двох тисяч дерев. Незважаючи на погодні умови, з кожним роком сім'я Боднарюків тішиться все кращими врожайми. Торік, каже садівник, був мега-врожай, а в цьому році – втричі більший. Благо, прокладено колії та облаштовано підйомник, тож із транспортуванням плодів проблем немає.



В саду – більше 40-ка сортів, але його основа – кістяк, який залишиться на довгі роки – 20-25 сортів, випробувані часом, досвідом і ринком – ті, котрі Боднарюки поставили «на конвеєр». Це, зокрема, знаменитий «Діксіред», який вважається королем персиків, «Рейд Хавен», «Нью Хавен», «Блейзінг Голд», «Спрінг Голд», «Ноп шогар» та інші.

Навіть не віриться, що з 6-ти соток унікальний персиковий сад розрісся до 2-х гектарів. Він міг би бути справжньою туристичною Меккою. Це нормальна європейська практика. Туристам було б цікаво подивитися персиковий сад на висоті 400 метрів над рівнем моря на рукотворних каскадах-терасах, сформованих нашими далекими предками з каменю вулканічного походження, що має здатність акумулювати тепло і віддавати його ґрунту. Адже для Європи

– це дивина. У 2008 році туристи йшли до персикового саду охоче, але садівник вважає, що поки що триває процес становлення і відповідних умов для прийому туристичних груп немає. А ще й вільного часу обмаль. Адже персики, які Боднарюки збирали торік за два тижні, цьогоріч дозріли за тиждень і врожай цих дерев був утричі більший. Їхні плоди затребувані, здавалося б, з реалізацією проблем немає – попит є. Проте блакитна мрія Боднарюків – аби на Виноградівщині запрацював плодоконсервний завод, бодай невеличкий, аби жителі Виноградівщини мали де реалізовувати вирощені власноруч овочі та



фрукти

Крім персиків, доки сад був молоденьким, родина вирощувала кавуни та персидські солодкі дині, помідори та огірки. Плекає також виноград, гранати, інжир і ківі. А загалом садівництвом Боднарюки займаються вже більше 20-ти років. Відтоді й зробили для себе висновок: головний пріоритет – це персики. Адже

саме ці дерева, на відміну від винограду, значно легше витримують посуху і набагато витриваліші. Уявіть собі: на виноградній лозі 23-річного куща ледь-ледь дозріває три грона, а поряд росте персик з 80-кілограмовим урожаєм – і чудово чувається. Сухе повітря надзвичайно сприятливе для персиків. Сезон починається 16 червня, а закінчується практично на початку вересня.

Садівники завжди готові поділитися своїми секретами вирощування персиків (зокрема, стосовно обприскування, обрізки, підживлення, мульчування). Отже потрібно низько вклонитися цим працьовитим людям за те, що на занедбаній, пісній землі, зарослій тереном, шипшиною і чагарниками, вони, доклавши титанічну працю, виплекали унікальний сад і відроджують славу Чорної гори.

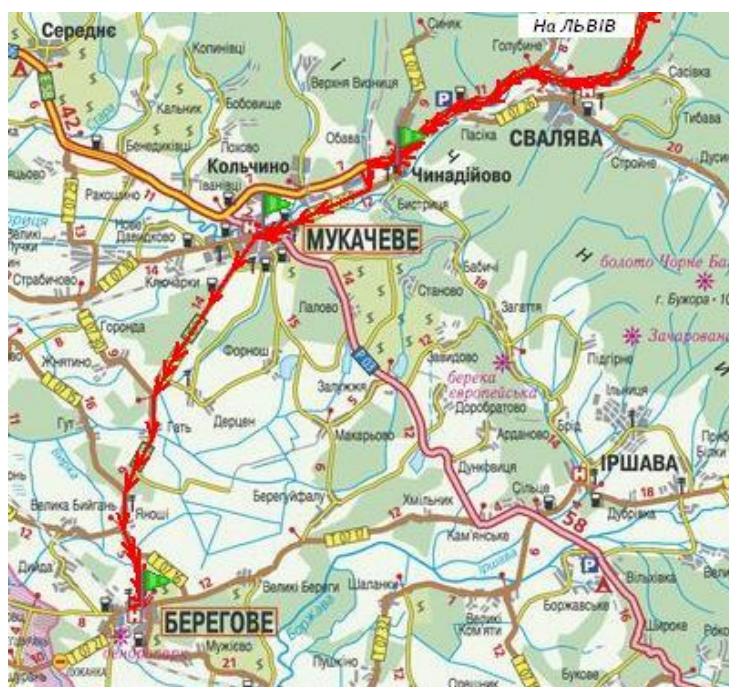
ОСОБЛИВОСТІ РАЙОНІВ ЗАКАРПАТТЯ

Сікалова Анастасія, член гуртка «Валеологія» учениця 10-А класу СЗШ № 18

Керівник гуртка Денисенко Г.О.

Закарпаття має багатющу історико-архітектурну спадщину, культуру, самобутній побут, даровані самою природою мальовничі ландшафти, лікувально-рекреаційні ресурси. Мальовничі місця регіону дозволяють вибрати відпочинок за вподобанням: рибалка, збирання грибів, малини, ожини, чорниць,

лікарських рослин. Перебування в сільській місцевості дає змогу міським жителям долучитись до національної екзотики, етнографічних особливостей, оздоровлення цілющими джерельними водами та чистим гірським повітрям.



Крім цього, в багатьох місцинах Закарпаття наявні унікальні пам'ятки дерев'яної архітектури – старовинні дерев'яні церкви, пам'ятники природи та історії. В сільській місцевості маємо багато цікавих екскурсійних об'єктів, пов'язаних із народними промислами – ткацтвом, вишиванням, гончарством, лозоплетінням, різьбленням по дереву тощо, які розкривають витoki та джерела народної культури. Є серед них унікальні, чи не єдині в Європі – наприклад, музей ковальської

справи „Кузня Гамора” в с. Лисичево Іршавського району та музей сплаву лісу на річці Чорна Міжгірського району.

Берегівський район

Гостинність господарів сільських садиб, неповторний смак закарпатських фруктів та овочів, відпочинок на ріках Тиса і Боржава, самобутню народну творчість угорського народу, захоплююче архітектурно-історичне минуле краю – все це пропонують гостям села Берегівщини: Четфалва, Велика Бакта, Бене, Боржава. Гості мають можливість відвідати діючу старовинну готичну церкву з дерев'яною дзвіницею (XIV- XVII ст.) у с. Четфалва. Не менш цікавою є пам'ятка архітектури в с. Бене – готичний костюл XI - XIV ст.

Виноградівський район

Біля підніжжя Чорної гори праворуч швидкоплинної річки Тиси стоїть чепурне і затишне місто Виноградів. Старовинний Севлюш (така офіційна назва офіційно існувала до 1946 року) відомий тим, що першим у краї одержав привілеї королівського містечка. Виноградів недаремно називають мальовничим куточком Закарпаття. Побувавши на Виноградівщині, ви насолодитесь мальовничою закарпатською природою і відчуєте її цілющу силу, познайомитеся з привітними та щирими людьми, пізнаєте народні традиції та звичаї. Ви також зможете оцінити закарпатську народну кухню. Виноградівщина подарує Вам приємне дозвілля та незабутні враження.

Великобрезнянський район

Це вишукана естетичність гірських ландшафтів, лісисті гори, квітучі полонини, швидкоплинні ріки, сріблясті джерела цілющих мінеральних вод. Район розташований угірському масиві Східних Карпат. Особливе

надбання краю – це шедеври народного дерев'яного зодчества – триверхі шатрові церкви. Дерев'яні храми, що збереглися до сьогодні, відносяться переважно до ХУІІ-ХУІІІ століття. Більшість із них – своєрідні візитні картки Закарпаття. По території району прокладено декілька десятків туристичних пішохідних та велосипедних маршрутів. Успішно функціонує високогірне фермерське господарство „Полонинське господарство”, яке розводить унікальну рідкісну породу коней „Гуцульські” з метою їх подальшого використання для запровадження кінного високогірного туризму.

Воловецький район - гірський район північної частини Закарпаття

Гірські хребти простягаються з північного заходу на південний схід, в цьому напрямі збільшується їх висота, змінюється вигляд. Окрасою і багатством району є рослинний і тваринний світ, що відзначається різноманітним видовим складом. Верховинський край має досить розвинуту соціально-культурну сферу, багатий духовними цінностями. Воловеччина – гостинний край. Якщо Ви шукаєте спокою в оточенні прекрасної природи – це означає, що ви потрапили саме туди, куди прагнули, незалежно від пори року.

Іршавський район

Цей район називають перлиною Боржавської долини. Надзвичайно цікавим для туристів є регіональний ландшафтний парк „Зачарований край” - це справжня скринька з коштовностями природи. Букові праліси, оліготрофне болото „Багно”, вкрите товстим килимом з моху, непримітна на перший погляд квітка росичка-круглолиста, яка залюбки обідає...комахами.

Діюча музей-кузня „Гамора” (с. Лисичево), якій майже 300 років, - це збереження вікових традицій працелюбного народу. Сільськогосподарський реманент, викуваний під важким водяним молотом, користується у місцевих газдів особливим попитом. А історія місцевої вузькоколійки сягає в минуле тисячоліття. Неквапна подорож віковою залізницею – це нагода побувати в чарівному куточку Боржавської долини та помилуватися неповторними краєвидами сільської місцевості.

Свалявський район

Район розташований у центральній частині Закарпатської області, у передгірній частині Карпат, і відзначається надзвичайно різноманітними формами рельєфу. Тут зосереджена більшість мінеральних вод України (понад 100 родовищ), представлені майже всі її типи. Води унікальні за своїм складом та лікувальними властивостями, а в народі їх називають „Святими криницями”. Сприятливий клімат дозволяє розвивати на території району різні види літнього та зимового відпочинку. Край також відомий оригінальною пам'яткою архітектури ХУІІ ст. – дерев'яна церква в с. Бистрому. Ще одним доказом давньої історії міста є пам'ятка природи – дуб у центрі Сваляви, вік якого сягає майже 500 років.

Міжгірський район

Один із наймальовничіших куточків Карпат. Мандрівник, який подорожує по Міжгірщині, обов'язково захоче побувати на Синевирському озері, яке

розміщене на висоті 989 м. над рівнем моря. Милувати око буде один із найкрасивіших водоспадів Українських Карпат – Шипіт.

Незабутні враження для туристів залишає пісенний фестиваль „На Синевир трембіти кличуть”, який проходить у вересні місяці кожного року.

Мукачівський район

Край живописних Карпатських гір та лісів, де Ви зможете потрапити у храм незайманої природи, відчутти радість спілкування із природою, де є можливість побачити сімейства диких кабанів, косуль, оленів, де збереглися унікальні пам'ятки природи. Це край самобутньої культури та історії, де поряд співіснують пам'ятки далекого минулого з об'єктами сучасності, де є можливість із ХХІ ст. зробити крок та потрапити в ХІІ-

ХІІІ ст., пізнати таємниці середньовічних замків та палаців, історію, культуру, традиції наших країн...

Перечинський район

Поміж мальовничих смарагдових гір, у долинах швидкоплинних річок Уж і Тур'я розташувалася коштовна перлина Закарпаття – Перечинський район.

Це неповторний і дивовижний край, який уподобав сам Бог і щедро обдарував невичерпними багатствами: могутніми віковими лісами, цінними копалинами, цілющими джерелами, родючими землями.

На Перечинщині знаменита полонина Руна (1472 м н.р.м.), основні вершини – Менчул (1295 м н.р.м), Високий Верх (1413 м н.р.м.), Рівний Плай (1228 м н.р.м.). Довкола полонини – справжнє намисто водоспадів.

Заворожуючою красою довкілля, щедрими дарами природи, багатую історією, самобутньою культурою, цікавою говіркою місцевих жителів, різноманітною і смачною кухнею, Перечинщина приваблює численних гостей і туристів.

Рахівський район

Район займає найбільш високу високогірну частину Українських Карпат. Тут знаходиться найвища вершина України – гора Говерла, географічний центр Європи, найбільші праліси Європи, джерела цілющої мінеральної води, бере початок найбільша притока Дунаю - ріка Тиса, Карпатський біосферний заповідник, територія якого віднесена до найцінніших екосистем Землі і входить до міжнародної мережі біосферних резервантів ЮНЕСКО. В Європі цей унікальний, високогірний район України знають як регіон, де разом із природою збереглась самобутня гуцульська культура корінних жителів краю.

Тячівський район

На території району виявлено понад 67 водопроявів мінеральних (у т.ч. термальних) вод, які містять до 20 життєво-необхідних для здоров'я людини мікроелементів та за своїми властивостями не поступаються відомим водам Кавказу, Чехії, Франції. В районі знаходиться близько 60 пам'яток археології, історії та монументального мистецтва. Серед них городище Кануна (VI – V ст. до н.е.), Карпатські кургани (IV – III ст. до н.е), залишки замкових та фортифікаційних споруд, печери біля с. В. Уголька.

Незвичайним за своїми властивостями є соляне озеро Кунігунда, що знаходиться в смт. Солотвино. Для нього характерна висока мінералізація і, як і Мертве море в Ізраїлі, озеро відоме завдяки дивовижному ефекту виштовхування. Наявні також сім музеїв історичного, краєзнавчого та етнографічного спрямування. Цікавим для туристів є приватний народний музей „Сріберна Земля” в с. Грушово, в якому зібрані колекції цінних експонатів: історії, культури, звичаїв і побуту багатьох поколінь, що жили колись на цій землі.

Хустський район

Район знаходиться у передгірській та гірській зоні середньої частини Закарпаття. Своєрідною візитною карткою Хустщини є її архітектурні споруди: 4 унікальні пам'ятники народної архітектури – дерев'яні церкви з елементами готики; в с. Крайниково – церква Михайла 1662 року, в с. Сокирниця – церква Миколая 1709 року, в с. Данилово – церква Миколая 1779 року, в с. Олександрівка – церква Параскеви першої половини ХУІІ ст. Стрімкі шпильасті вежі гармонійно поєднуються з ідеальними пропорціями та формами цих простих і невимушених будівель.

Але найбільшим багатством району по праву вважається екологічно чисте повітря, значна кількість мінеральних і термальних джерел. Славний Хустський район і своїми унікальними місцевостями. Одна з них – відома далеко за межами країни – Долина нарцисів. Це єдине місце в СНД, де зустрічаються природні зарості нарциса вузьколистого. Тільки тут збереглося поголів'я буйволів Карпатської популяції.

Курортна зона „Шаян” – неповторна місцевість Хустського району, де найголовнішим лікувальним фактором є численні джерела мінеральних вод, які містять різні макро- та мікроелементи, зокрема, залізо, бор і фтор. Нині це відома далеко за межами країни здравниця.

Ужгородський район

Район знаходиться у західній частині Закарпатської області, у передгірській зоні Карпат. Завдяки вигідному геополітичному розташуванню район має можливість розвивати туристично-рекреаційну галузь з метою залучення для оздоровлення та відпочинку туристів усіх регіонів України та інших держав.

На сьогодні активно відпочити можна в мальовничому куточку на озері біля с. Андріївка, де розташований екотуроб'єкт „Агротак золотої підкови”. Тут поєднуються елементи сільського туризму (екскурсії на конях гуцульської породи – розроблені маршрути, знайомство з рідкісними та екзотичними тваринами, відпочинок на березі озера).

ПРИРОДНІ ПАМ'ЯТКИ

*Тумська Олена, член гуртка «Валеологія», учениця 10-А класу СЗШ № 18
Керівник гуртка Денисенко Г.О.*

1. СОЛЯНІ ПЕЧЕРИ СОЛОТВИНА

У наш час археологи знайшли римські монети-динарії та залишки римської солекопальні в Солотвині. Це свідчить про те, що наш край входив у безпосередню контактну зону з Римською імперією. Найглибший лікувальний заклад в Україні розміщений саме в Солотвині на глибині 300 метрів, у соляних печерах розташовано алергологічну клініку.

2. ОЗЕРО СИНЕВИР

Найбільше озеро Карпат, розташоване на висоті 989 метрів над рівнем моря. Входить до складу Національного природного парку «Синевир». Площа озера 0,7 га.

3. НАЙДОВША ЛИПОВА АЛЕЯ В УЖГОРОДІ

Найбільша в Європі липова алея, яка огортає правобережжя міста, тут, до річч, ростуть різні сорти лип, тому майже місяць квітне вся набережна Незалежності.

4. ГОРА ГОВЕРЛА

Найвища вершина Українських Карпат, висота 2061 м. Знаходиться у масиві Черногора. Має конусоподібну форму. На схилах — форми плейстоценового зледеніння, каменепадів. Вкрита альпійськими луками, чагарниками, подекуди — кам'яні осипища. Перебуває у межах охоронної зони Карпатського заповідника.

5. МІНЕРАЛЬНА ЗОНА «ПОЛЯНА»

На базі джерела «Поляна Купіль» була створена у ХІХ ст. водолікарня із примітивним пансіонатом. Вода використовувалася для ванн і внутрішнього приймання при різних захворюваннях шлунково-кишкового тракту, печінки, нирок і крові. У 1863 р. тут побудований приватними підприємцями санаторний заклад із 40 помешканнями та 20 купальнями.

6. ДОЛИНА НАРЦИСІВ

На території Хустщини маємо Хустський масив Карпатського заповідника «Долина нарцисів». Саме тут ростуть унікальні дикі гірські нарциси, які не збереглися ніде більше в Європі. Як стверджують вчені, в льодовиковий період сталися геологічні катаклізми, і з гір сповз величезний шмат землі разом із рослинами, які й стали знаменитістю цієї долини.

7. МІСЦЕ ПАДІННЯ МЕТЕОРИТА В СЕЛІ КНЯГІНЯ ВЕЛИКОБЕРЕЗНЯНСЬКОГО РАЙОНУ

На території України зареєстровано 38 метеоритів — залізних і кам'яних. Найбільший із них, що отримав величну назву «Княгиня», приземлився у 1866 році у Закарпатті. Після його падіння було зібрано близько тисячі частин загальною масою майже у півтонни, які розійшлися по багатьох, головним чином зарубіжних музеях.

8. ГЕОГРАФІЧНИЙ ЦЕНТР ЄВРОПИ

Найголовнішою окрасою Рахівщини є те, що саме тут, поблизу села Ділове — географічний Центр континентальної Європи. На табличці, що тут встановлена, викарбований напис: *Locus Perennis Dili-cen-tissi-me cum libella*

librationis quae est in Austria et Hungaria con-fectacum mensura gradum meridionalium et paralle-lou--mie-rum Euro-pe-um. MD CCC LXXXVII.

9. ГОРОДИЩЕ ДАКІВ У СЕЛІ МАЛА КОПАНЯ

Саме на території Виноградівського району легіони римського імператора Марка Ульпія Траяна (98—117 рр.) розгромили даків, зруйнували на Закарпатті городище в Малій Копані.

10. КУЗНЯ «ГАМОРА»

Кузня «Гамора» в Лисичові працює з другої половини XVI ст. Устаткування в ній — з кінця XIX - початку XX століть, саме тоді споруду перебудували. У продовгуватій жовтій будівлі є дві великі кімнати — в одній метал кують, в іншій — виправляють та доробляють.

11. КРИНИЦЯ РОПИ В ОЛЕКСАНДРІВЦІ

Слава села Шандрова або сьогоднішньої Олександрівки Хустського району на початку XX століття гриміла Карпатами. А принесла цьому селу славу невелика криниця, з якої добували ропу — дуже солону воду, яка нагадує своїм зовнішнім виглядом мармелад, що утворився від сильної концентрації солі. Раніше знаменита шандрівська криниця приносила значний дохід селу. Але історичний час змінився, сіль перестала цінитися, і криниця занепала разом зі старою славою.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «СИНЕВИР»

*Якушева Дарина, член гуртка «Валеологія», учениця 10-А класу СЗШ № 18
Керівник гуртка Денисенко Г.О.*

У 1989 році у центральній частині Українських Карпат (горний масив «Горгани») створений Національний природний парк Синевир. Народження національного природного парку «Синевир» неодмінно пов'язане з унікальним за своєю красою гірським озером під небесами зі співзвучною назвою «Синевир». Для збереження цього чарівного творіння природи в 1974 році було організовано ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Синевирське озеро», а згодом, у 1989 році, - Національний природний парк «Синевир».



Його площа становить 40 400 га, з них 5 807 га відведено під заповідну зону. До складу парку входить і відоме верхове болото Глуханя.

Природні умови парку є типовими для Горган - одного з найвеличніших гірських масивів. Навіть важко уявити собі, що ця місцевість у межах Вододільно-Верховинської геоморфологічної області

колись була морським дном, а нині уособлює переважно два характерних ландшафти: низькогірні флішеві крутосхилі хребти з бурими гірсько-лісовими та дерново-буроземними щепенюватими ґрунтами, а також середньогірські давньольодовикові флішеві крутосхилі хребти з полонинами, бурими гірсько-лісовими щепенюватими та гірсько-торф'яно-буроземними ґрунтами.

Найвищими вершинами тут є Стримба (1719 м над рівнем моря) та Негровець (1707 м). Характерною особливістю гір є наявність великих кам'янистих розсипів, що називаються в народі "греготами". Крім них представлені всі типи рельєфу - від полонинного до річково-долинного.

Клімат на території парку закономірно змінюється від помірно-вологого в долинах до холодно-вологого у високогір'ї. Середня температура липня - близько + 13°C, січня - мінус 4-6°C. Атмосферні опади значні.

Приїхавши сюди, ви потрапите в куточок незайманої природи, побачите красу високих струнких буків, яким уже декілька століть. Тут можна зустріти диких тварин - гірську косулю, оленя. Зустрічається також рись, ведмідь і багато

видів рідкісних тварин. Чисельність тварин не зменшується завдяки забороні на полювання і вирубування лісів. У парку можна побачити близько 90 видів рідкісних і зникаючих рослин, занесених у Червону книгу, - шафран, пролісок білосніжний. Працівниками парку підтримується лад і відновлення природних умов. В озері «Синеvir» водиться велика кількість форелі. Форель є індикатором чистоти води - у брудній воді вона жити не буде. Деякі відвідувачі



кидають у воду печиво або хліб - на крихти тут же накладаються зграї дрібної риби. Але лов риби заборонений.

Проте, не варто сумувати. Рибу можна з таким же успіхом ловити на Теремля-Рікському водосховищі. У водосховищі, окрім форелі, водиться ще багато видів річкової риби. Там можна ловити цілий рік і навіть займатися підводним полюванням. Вода чиста, глибина водоймища близько 10 метрів.



Вам за плату нададуть човни і спорядження. Водосховище знаходиться в с. Нижній Швидкий на трасі Хуст - Міжгір'я. Браконьєрити там не вийде - можна заплатити великий штраф. І за нерестом риби там стежать.

У Синевирському озері водиться велика кількість раків, ось їх ловити можна.

Поруч є ще декілька місць, в яких водиться форель. Там же

можна взяти напрокат снасті, наживку, лов риби платний. Та зате скільки задоволення! Як знайти ці водоймища, вам підкажуть місцеві.

Не менш мальовничими в парку є озеро Озірце, а також болота Глуханя і Замшатка, урочища Кантина, Песся та Квасовець, у якому знаходиться джерело з вуглекислою маломінералізованою гідрокарбонатно-хлоридною натрієвою мінеральною водою. Озерце глибиною до 10 м - дивовижний витвір природи, оскільки може бути еталоном перетворення озера у верхове болото. Заболочування відбувається від центру до периферії і навпаки. Прибережний плав утворений сфагнумами й осоками, а силавіна на середині озера - лише сфагновими мохами буро-червоного кольору, серед яких неначе зелені ниточки переплітаються стебельця журавлини дрібноплодої. У темно-синій воді лежать повалені, оброслі мохами дерева, подекуди посеред води поблискує листочками на сонці рдесник, а на березі стоять, як заворожені, смереки, явори та буки.



Найцікавішим витвором природи з точки зору науки є оліготрофне зі сферичною поверхнею болото Глуханя. Подібних йому в Карпатах уже майже не залишилося. В торфах заковано літопис природи краю. На болоті ростуть 15 рідкісних і зникаючих видів рослин - журавлина дрібноплода, шейхцерія болотна, осока малоквіткова, лікоподієва заплавна, що занесені до Червоної

книги України. Серед них кілька північних видів, мешканців тайги і тундри, які дуже рідко зустрічаються в Карпатах.

ПОДОРОЖ ДО ХУСТА

Радамська Олена, член гуртка «Валеологія», учениця 9-В класу СЗШ № 18

Керівник гуртка Денисенко Г.О.



Якщо вам заманеться колись побачити місто, не схоже ні на яке інше у світі, - їдьте в Закарпаття. Цей край на дива дуже багатий, тому сумувати не доведеться. Будьте певні. Колись Мароморощина, себто Східне Закарпаття, входило до складу Римської імперії, а з V століття було частиною Болгарського Царства — давньої слов'янської держави на берегах Дунаю. Проживали тут білі (вільні) хорвати, частина яких у IX

столітті помандрувала на територію сучасної Хорватії. Згодом Срібна Земля, як ще називають цей край, стає частиною Київської держави, але після монголо-татарської навали на багато століть підпадає під владу мадярів. Закарпаття належало Австрійській імперії, потім Австро-Угорській, а згодом, на початку 20 століття, увійшло до складу Чеської Республіки. В 1939 році тут проголошено незалежну Українську державу — Карпатську Україну зі столицею в Хусті. Потім була мадярська окупація, за нею радянська...



Хуст — місто давнє, тільки офіційно йому більш як 900 років, та, кажуть, воно набагато старіше. Все почалось з будівництва на Замковій горі дерев'яного укріплення, яке згодом замінили кам'яним. Масивні стіни досі нависають над містом, нагадуючи про славні часи з історії краю. В 1242 році ординці зруйнували замок, але згодом

були розбиті на території сучасної Угорщини воєводою на ім'я Хуст. Коли воєвода повернувся додому, то дізнався, що його дружина Тиса і дочка Ріка врятувалися в підземеллях замку. З тих часів так називаються річки, що течуть через місто.



Є біля Хусту і ще старіший Вишківський замок, котрий, як і Хустський, виконував функцію охорони "соляного шляху", що пролягав із солотвинських копалень аж у Західну Європу. Поряд із замками, як правило, будувались величні собори. Вишківський та Хустський замки давно зруйновані, а Реформатська церква 1270 року у Вишково і Єлизаветська кінця XIII ст. у Хусті в готичному стилі милують око і до сьогодні. Нещодавно під час реставрації собору Єлизавети зняли внутрішню побілку і відкрили давні готичні фрески, що раніше прикрашали стіни храму. Збереглась у місті і стара синагога. Може, не така стародавня, як хотілось би, але дуже гарно розписана. Кажуть, одна з небагатьох діючих у

радянські часи. Мало яке містечко в Україні може похвалитись щасливим і цікавим життям. В очах людей тут не помітиш зневіри чи злоби. Вони люблять свій край і люблять приймати гостей. Мабуть, історія, клімат і належність до Європи таки залишили добрий слід у їх генетичних формулах. Більшість населення, звичайно, українці, але живуть тут і мадяри, і румуни, і цигани, і євреї, і німці. І що цікаво — не б'ються.

Мабуть, нема такої людини, котра не чула би про Влада Дракулу, чиє ім'я оповите масою чорних легенд. Усі знають, що він мешкав у замку десь у Трансильванії, на території сучасної Румунії, і відзначався особливими вподобаннями - любив, м'яко кажучи, кровіці попиту. Та майже ніхто не знає, що відомий вампір має безпосереднє відношення до нашої чарівної землі. Розповім вам байку, але цілком реальну та історично підтверджену. В 1329 році угорський король за особливі заслуги перед короною і Його Величністю подарував рицарю Драгу і його брату Бальку Хустський замок із околицями. Околиці на той час складали чи не третину Закарпаття. Свою штаб-квартиру брати вирішили облаштувати в селі Драга недалеко від Хусту, нині с. Драгово. Драг румунською мовою означає чорт. Очевидно, що Драг було прізвиськом, бо за свідченнями тогочасних джерел був він людиною відважною і злою, мав страшний норів і ще страшніше лице, спотворене масою шрамів. Війни в ті часи не кнопками велись, а мечами. Король угорський частенько позичав у Драга гроші, а віддавав землями. То ж незабаром Драгові володіння вирости в декілька разів, а сам рицар досить знахабнів і почав вимагати від короля ще якихось привілеїв і подарунків. Бідний король зрозумів, що виховав монстра, і вирішив його позбутися. Але воювати проти Драга було справою нелегкою, тому в сусідньому Виноградівському замку король поселив ще одного запеклого вояка - барона Пітера Берені, і доручив йому позбутися Драга, як той вважає за потрібне. Відповідно всі захоплені маєтки Берені міг залишати за собою. В ході численних боїв барон відтіснив Драга з рівнини і примусив переселитися в гори

Трансильванії, де родина Драків чи Дракул мешкає по сьогодні. А всім відомий Влад Дракула є прями́ніньким нащадком рицаря Драга — володаря Хустського замку. В родинному ж селі Драгово ще з 14 століття і досі зустрічаються цікаві прізвища, які про щось та й говорять: Драгів, Драгуля, Драгушинець — все наче від чортиків.

Хуст — ще одна столиця України. Цілком серйозно. Тут у березні 1939 року було проголошено незалежну Українську державу й обрано її президентом Августина Волошина. На той час Закарпаття на правах автономії входило до складу Чехословацької республіки. Після Мюнхенської змови, коли Угорщина і Німеччина почали окупацію Чехословаччини, українці, щоб не потрапити під владу мадярів, проголосили незалежність.



15 березня 1939 року світ почув про створення Української держави, і саме в цей час біля Хусту на Красному (гарному) полі шаленів нерівний бій між захисниками молодої держави і мадярськими окупантами. Кілька сотень студентів і гімназистів, які відбили зброю у чеського батальйону, протистояли авіації, танковим і моторизованим частинам нападників. Тут знову повторилося те, що колись під Крутами. Наштовхнувшись на божевільний опір, мадяри шаленіли і, коли таки зламали спротив, вчинили криваву різню. Як свідчать ще живі очевидці, катували не тільки живих і поранених, але й мертвих, а потім скидали в Тису. Річкою кілька тижнів пливли понівечені трупи. Нині на місці битви височить символічна могила, а в місті багато пам'ятних дощок нагадують про ці, не такі вже й далекі, події.

ШАЯН

Чернякова Роза, член гуртка «Валеологія», учениця 8-А класу СЗШ № 18
Керівник гуртка Денисенко Г.О.



Курорт Шаян (укр. Шаян, венг. Saján) - село в Хустському районі Закарпатської області на відстані 15 км. від залізничної станції Хуст. Село знаходиться у прекрасному куточку Закарпаття. На території формується мікроклімат із майже безвітряною м'якою погодою. Воно є відомою курортною зоною.

Шаян як бальнеологічний курорт відомий з кінця XIX ст. Тут зосереджені великі родовища мінеральних вод із вмістом кремнію. Ці води мають адсорбційні, терпкі властивості, а завдяки присутності кремнієвої кислоти – протизапальну, седативну дію. Вони рекомендовані при патологіях печінки, кишково-шлункового тракту,



жовчних шляхів. Фахівці стверджують, що завдяки складу порід і геологічним умовам, єдиним в Україні, шаянські води лікують захворювання практично всіх внутрішніх органів людини.



Розташований Шаян у долині річки Тіса, в південній частині українських Карпат, біля гори Великий Шаян Вигорлат-Гутінської гряди, всередині якої знаходиться селище. Його називають «Українською Швейцарією».

Мінеральні води шаянського родовища представлені двома джерелами - №4 і №242, наближеними по своїх властивостях до мінеральної води Боржомі і Віши-Селестон (Франція). В основі механізму їх дії лежить

спорідненість вуглекисло-гідрокарбонатної буферної системи мінеральної води з аналогічною по складу буферною системою організму людини, яка сприяє їх тісній взаємодії, впливу на реакцію внутрішнього середовища при питному вживанні. У зв'язку із достатнім вмістом гідрокарбонатів мінеральній воді «Шаянська» притаманні властивості так званих рідких антацидів, що нейтралізують високу кислотність шлунку. Мінеральна вода "Шаянська" не лише насичує організм цінними мікроелементами - кальцієм, магнієм, залізом, а й допомагає звільненню його від шлаків, токсинів і сечового піску.



У Шаяні знаходиться озеро, де можна купатися, кататися на човні або катамарані.

СВАЛЯВА

*Жиліна Олеся, член гуртка «Валеологія», учениця 9-В класу СЗШ № 18
Керівник гуртка Денисенко Г.О.*



Герб м. Свалява

Свалява – старовинне поселення, котре вперше згадується у документах XII століття. Однак, археологічні розкопки свідчать, що територія міста і його околиць була заселена людьми ще в епоху неоліту і бронзи. Перша згадка про село Зола в латинському тексті зафіксована ще у 1236 році. Вірогідно, що назва міста походить від назви річки Свалявка. Цю версію відносять до тих часів, коли сіль із „Сільнички Європи” – Солотвина вивозили в сусідні краї, і на берегах річок Свалявка і Латориця був перевалочний пункт. Інша версія назви міста пов’язана зі слов’янським походженням слова сіль. У цьому місті знаходяться соляні мінеральні джерела. У різні часи поселення називалося Золява, Солява, Сольва.

А виникнення Сваляви відносять до часу східнослов’янських поселень у долині річки

Латориці. Через Верецький перевал вони підтримували зв’язки зі спорідненими слов’янськими племенами, що жили на сході від Карпат.

Свалява належала багатьом магнатам і феодалам. У другій половині XIII століття, як про це свідчить королівська грамота, вона знаходилася „по той бік” засіки (кордону), тобто входила до складу Галицько-Волинського князівства. Пізніше землі знову переходять до рук різних угорських феодалів. Нескінченні сварки та війни середньовічних землевласників, жорстока експлуатація призводили до зубожіння і розорення селянства.

У 1703-1711 роках свальявці брали активну участь у повстанні курців – антифеодальному і національно-визвольному русі в Угорщині проти Габсбурзького панування. Після придушення повстання Свалява переходить у власність королівського двору. У 1728 році місто, із прилеглими селами, багатими лісами й полями, прибрав до своїх рук граф Шенборн-Бухгейм.

У 90-х роках XVIII століття Свалява стає значним господарським центром. Починається будівництво доріг і мостів, використовуються мінеральні джерела – граф здає їх в оренду. У цей час в місті починає діяти молотарка, лісопильна, відкривається винокурня. А в 70-ті роки XIX століття організовується склотарне виробництво. У 1910-1911 роках акціонерне товариство „Сольва” побудувало у Сваляві лісохімічний завод. Його продукцію вивозили до Угорщини, Австрії та Німеччини.

Однак, просте населення страждало від великих податків, боргів, навіть голоду. Часто люди шукали порятунку за тридев’ять земель – у США, Канаді та

Бразилії. На захист свого народу від панування чужинців виступали безстрашні опришки. Далеко за межі Верховини розносилися легенди про Олексу Довбуша, Миколу Шугая, які у багатих відбирали, а біднякам віддавали. Робочий люд піднімався на боротьбу проти можновладців. У 1911 році відбувся великий страйк робітників лісохімічного заводу „Сольво”, а в 1917 році – масова демонстрація.

У листопаді 1916 році у Свалява утворено Народну Раду, яка вимагала возз'єднання Закарпаття з Україною. Проте мрія народу здійснилася лише в листопаді 1944 року, коли स्वाлявці одноставно поставили свої підписи під відповідним Маніфестом.

Цікава історія символіки міста. Перша відома на сьогодні гербова печатка датується 1804 роком, однак вона ідентична емблемі міста Берегова (лев із шестикутною зіркою). Печатка 1848 року – більш демократична. Зображена на ній постать зайнята відправкою води в інші райони, що відповідає дійсності. Печатки 1843-1878 років слугували основною для створення сучасного герба Сваляви.

Край відомий оригінальною пам'яткою архітектури XVII століття. Це дерев'яна церква в колишньому присілку Бистрому. Ще одним доказом давньої історії міста є пам'ятка природи – дуб у центрі Сваляви, вік якого сягає майже 500 років.

Мінеральні води Сваляви

Свалява розташована на найстародавнішій дорозі Закарпаття, яка веде від Верещького перевалу, «Великих Російських воріт», у Дунайську низину. Назва Свалява пов'язана зі словом «сіль», в тому сенсі, що тут знаходяться соляні мінеральні джерела, — пише Я. Штернберг. Про Свалявські джерела мінеральної води вперше згадується у звіті Dolhai A. для короля Мат'яша Хун'яді в 1463 р. У 1709 р. це джерело відвідав Ференц II Ракоці, глава Мукачівського герцогства.

Подальша історія мінеральної води Сваляви, як і інших відомих мінеральних вод цього краю (Полянської, Плоськівської, Оленівської, Лужанської), тісно пов'язана з періодом існування Мукачевсько-Чинадієвської домінії, яка входила в Берегську жупу, і в 1728 р. перейшла у володіння династії Шенборнів на Закарпатті. Розквіт домінії починається з першої половини XIX ст. у період правління графа Ервіна-Фрідріха, який був одночасно і главою Берегського комітату. У другій половині XIX ст. — на початку XX ст. Мукачевсько-Чинадієвська домінія досягла такого рівня виробництва різних товарів, що без перебільшення можна сказати: такого господарського «монстра» не знала у той час навіть Західна Європа. Коли в 1885 р. у Будапешті відкрилася господарська виставка, домінія Шенборнів була представлена цілим окремим павільйоном, а каталог-путівник по ньому складав цілу книгу. Саме у цей період у Сваляві було створено державне орендне підприємство для розливу мінеральних вод Шенборна Бухгейма Фрідріха Кароля. В його володінні були практично всі джерела найбільш цінних вуглекислих гідрокарбонатних вод Свалявського краю — Сваляви, Неліпіна, Солочина, Галявини, Павлова, Плкого, Оленева. У Неліпіні графи Шенборни у 1800 р. заснували першу купіль.

У 60-70 роках була побудована залізниця, що дала вихід із Закарпаття в центральні райони Угорщини, Трансильванію і далі. У 1887 р. завершилася прокладка залізниці Мукачево — Свалява — Лавка — Стрий, що з'єднала Закарпаття з Галичиною. Мінеральні води вивозилися до Відня, Парижа, Будапешта, до Галичини.

Хоча перший запис про Свалявську мінеральну воду відносяться до XV ст., перші свідоцтва про її вивезення з'являються під час правління останнього Ракоці (1676-1735). Тоді з домінії возили разом із винами і квасну воду буркутів у бочці аж до Москви. Її прирівнювали до «егерської» (карлсбадської і марієнбадської). Про вивезення Свалявської мінеральної води є відомості від 1800 р., коли згадується якийсь Редліх Сем'єн, власник ресторану у Львові, який возив Свалявську мінеральну воду для реалізації у своєму ресторані як високо цінований напій.

У 1826 р. біля джерела існувала і популярна серед населення купіль, проте в 1834 р. його, як і Плосківські джерела, орендували лише для вивозу в бочках.

У середині XIX ст. почався розлив води у пляшки під назвою «Szolyvai» («Свалявська») із джерела на правому березі Латориці. Свалявська мінеральна вода (її називали «Королевою сечогінних і розчинюючих сечову сіль лікувальних вод») експортується до Відня і Парижа. У 1842 р. у Будапешті вона була визнана однією із кращих по своїх смакових якостях, а в 1855 р. отримала золотий диплом на виставці вод Європи в Парижі. У 1884 р. висока оцінка була поставлена їй у Відні. З існуючих джерел відомо: якщо в 1855 р. було продано 50 ящиків Свалявської води, то дещо пізніше — вже 55 тис. ящиків, тобто до 1 млн. пляшок.

На заводах мінеральні води з будь-якого джерела розливалися в маленьку (1/2 л) і велику (3/4 л) пляшку, а також в якісну упаковку — пляшку Бордо. В ящиках по 60 і 40 пляшок вода вирушала із залізничної станції Свалява — Нелипино. Тут же приймалася і порожня тара.

Мінеральна вода Свалявська відмічена: Будапешт 1842, Париж 1855, Відень 1866; 1873, Будапешт 1882; 1883, Кошице 1880, Відень 1884, Будапешт 1884, Собранце 1881, Ужгород 1883, Мараморош-Сигет 1882, Будапешт 1885; 1895; 1911.

Грамоти: Відень 1873, 1894, Будапешт 1885; 1896 (Millennium), Чернівці 1886, Лугош 1911.

Хімічний склад мінеральної води Сваляви

Вуглекисла холодна борна середньомінералізована гідрокарбонатна натрієва мінеральна вода Свалява розливається зі скв. № 26 на правому березі Латориці із глибини 200 м. За основним хімічним складом мінеральна вода належить до міжнародного типу і Поляно-Квасівського (Ново-Полянського) Боржомського підтипу мінеральних вод.

Показання для використання

Мінеральна вода Сваляви і всі гідрокарбонатні натрієві, так звані лужні мінеральні води, використовуються для поліпшення травлення, особливо при підвищеній кислотності шлунку, коли за рахунок нейтралізації кислоти припиняється печія, відчуття тягаря у шлунку; в результаті вилучення

нейтралізованого шлункового вмісту, а також завдяки стимуляції секреції жовчі і скорочення жовчного міхура поновлюється виділення жовчі і секрету підшлункової залози, підвищується активність травних ферментів.

Іншою важливою дією гідрокарбонатних вод як буферних розчинів є їх вплив на кислотно-лужний стан організму при явищах метаболічного ацидозу, наприклад, при ожирінні, цукровому діабеті. Зсув рН сечі в лужний бік має велике значення для розчинення сечового піску певного хімічного складу.

Гідрокарбонатні води сприятливо впливають на вуглеводний і ліпідний обмін як завдяки поліпшенню функціонального стану печінки, так і в результаті посилення ліполітичних процесів. Наявність у мінеральній воді широкого спектру мікроелементів у біологічно активній концентрації зумовлює ефективність її призначення при порушеннях мінерального обміну.

ТЕРМАЛЬНІ ВОДИ, БАСЕЙНИ

*Архипенко Юлія, член гуртка «Валеологія» учениця 10-А класу СЗШ № 18
Керівник гуртка Денисенко Г.О.*

На території Закарпаття нараховується близько 50 джерел термальних вод. В основному ці джерела - штучні. Освоєні джерела і басейни є в наступних місцях: турбаза Закарпаття, турбаза Боржава, санаторій Косино.

Тут використовуються такі типи вод: вуглекислі, крем'янисті - Береговське родовище; азотні - Іванівське, Боржавське; азотно-метанові і йодо-бромні хлоридно-натрієві - Гараздівське родовище.



Береговський район

На території курорту Берегово є безліч джерел і басейнів із термальними водами, купання в яких можливе як влітку, так і взимку. Тут використовуються вуглекислі, кременеві типи вод. Басейни з термальною водою діють круглий рік. Температура води на поверхні 36 градусів. Вода використовується для лікування органів руху, серцево-судинної системи, центральної нервової системи, хвороб шкіри.

Навчально-спортивна база "Закарпаття", м. Берегово

На базі є відкритий 50-ти метровий басейн із термальною водою, який діє весь рік. Температура води на поверхні 36 градусів. Вода використовується для лікування органів руху, серцево-судинної системи, центральної нервової системи, хвороб шкіри. База "Закарпаття" знаходиться в центрі м. Берегово.

Санаторій "Косино" в с. Косонь

Є ванне відділення з декількома видами лікувальних ванн, 2 свердловини з термальною водою. Відкритий басейн із термальною водою працює до вересня. Температура води на поверхні - 50 градусів. Вода за хімічним складом є аналогом

Нафтусі, використовується для лікування органів руху, центральної нервової системи, серцево-судинної системи і гастриту.

Санаторій знаходиться недалеко від шосе Берегово - Чоп на відстані 18 км від м. Берегово і 6 км від с. Косино.

Пансіонат "Боржава" у с. Боржава

У селі *В. Бакта* є 2 свердловини з метановою крем'янистою хлоридно-натрієвою термальною водою. Температура води 36-60 градусів.

Вода використовується для лікування нервової системи, серцево-судинної системи, опорно-рухового апарату, шкіри, обміну речовин, органів травлення.

Свердловина знаходиться на відстані 8 км від м. Берегово, неподалік від траси Берегово - В. Бакта.

Також свердловина є в селі *Яноші*. Тут термальна слабкомінералізована хлоридно-натрієва вода, температура 41 градус. Вода використовується для лікування органів травлення, обміну речовин, нервової, серцево-судинної систем, опорно-рухового апарату, шкіри.

Свердловина знаходиться на трасі Мукачєво - Берегово на відстані 10 км від м. Берегово.

Іршавський район

В Іршавському районі розташоване одне з найбільших родовищ термальних метанових гідрокарбонатно-хлоридних натрієвих йодо-бромних вод типу Хайдусобосло із численими виходами цих вод у с. *Велика Росток, Мала Росток, Дубрівка, Гребля, Кам'янське, Медяниця, Дунковиця, Доробратово* та ін. Прямих аналогів термальних метанових йодо-бромних вод Іршавського родовища на Україні немає. Зараз вода використовується зовнішньо у вигляді ванн у водолікарнях пансіонату "*Факел*" (с. *Довге*), с. *Кам'янське* для лікування серцево-судинних захворювань, органів опорно-рухового апарату.

Мукачівський район

У районі є сульфідні термальні води - азотно-метанові, крем'янисті і хлоридно-натрієві.

Лікувально-оздоровчий комплекс "Латоріца":

- відкритий басейн із термальною водою,
- лікувальний відділ (5 ванн, соляна кімната, масаж, мануальна терапія).

Поруч із комплексом "Латоріца" знаходиться свердловина з термальною водою, яка безпосередньо з джерела надходить у ванне відділення. Температура води - 35 градусів. Рекомендується використовувати як для плавального басейну, так і для лікування. Її цілющі властивості допомагають при лікуванні захворювань шкіри, верхніх дихальних шляхів, опорно-рухової, нервової і серцево-судинної систем.

Хустський район

Водолікарня "Теплі води".

Скважина глибиною 100 метрів. Вода термальна хлоридно-натрієва. Температура 50 градусів. На поверхні з води активно виділяється вуглекислота. Вода використовується для лікування захворювань опорно-рухового апарату, органів дихання, серцево-судинної і нервової системи.

Тячівський район

У селі *Велика Вуглинка* є закрита свердловина теплої мінеральної води, а в с. Тербля свердловина з геотермальною водою з високим вмістом кухонної солі.



Закарпатські термальні басейни позбавляють хронічних недуг

На басейнах із термальною водою в місті Берегово і селі Косино в Закарпатської області — гарячий сезон. Саме у цю пору, коли на вулиці ще не дуже спекотно – в самий раз стрибнути в тепленьку воду.

Адже тут можна не лише викупатися, поплавати, але ще і зміцнити своє здоров'я.

До Берегово і Косино часто приїжджають туристи не лише із

Закарпаття, але і з сусідніх областей України. Адже декілька днів, проведених у термальних басейнах, істотно допомагають позбавитися від багатьох хронічних захворювань.

Басейн у Берегово був побудований ще в радянські часи – у 60-х роках

Басейн у Берегово, наприклад, був побудований ще в радянські часи – в 60-х роках. Спочатку його зводили як спортивну базу для спортсменів зі всього Союзу. А пізніше геологи, які розвідували тут підземні джерела води, зробивши лабораторні аналізи, заявили, що вода володіє цілющими властивостями. Напередодні Олімпіади-80 в Береговому навіть проводилися всесоюзні тренування. Зараз басейн також не порожній: періодично його орендують українські спортсмени під керівництвом відомих тренерів. А ось кілька років тому в селі Косино, недалеко від Берегова, побудували нову базу відпочинку, яка також базується в основному на термальних водах. Правда, тутешні басейни за обсягом набагато менші береговських, але властивості води - аналогічні.

- Вода з-під землі надходить із температурою 53 градуси. Доки піднімається вгору – температура знижується до 35-40 градусів. Термальна вода лікує урологічні, серцево-судинні, ендокринні, гінекологічні, стоматологічні захворювання, а також хвороби опорно-рухового апарату, дихальних шляхів, обміну речовин.

Це ж підтверджують і туристи, які з року в рік за традицією приїжджають сюди підлікуватися.

Термальні води відомі здавна і їх успішно використовують, в будь-яку пору року, для лікування, релаксації та відпочинку. Найбільше термальних вод в Україні зосереджено саме на Закарпатті.

СИНЕВИР – СИНЕ ОКО УКРАЇНСЬКИЙ КАРПАТ

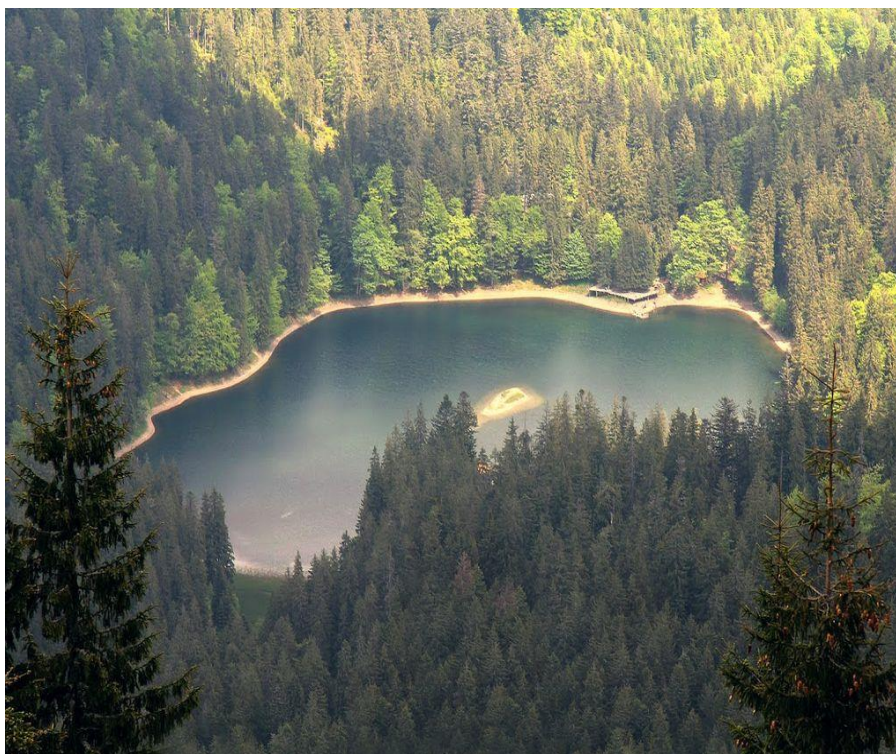
Дорофеев Владислав, студент групи ОТП-15-1 Донбаської державної машинобудівної академії

Зеленська Вікторія Анатоліївна

доцент кафедри хімії і охорони праці Донбаської державної машинобудівної академії, канд. біол. наук (науковий консультант)

Синевир – найбільше й найкрасивіше озеро Українських Карпат, яке розташоване в Міжгірському районі Закарпатської області, в гірському масиві Внутрішні Горгани. Воно входить до складу Національного природного парку «Синевир» [1].

Озеро вважається однією з візитних карток Українських Карпат. Воно розташоване на висоті 989 метрів над рівнем моря, має середню площу 4-5 гектарів, його середня глибина становить 8-10 м, максимальна - 24 м. Через висоту над рівнем моря і порівняну глибоководність навіть у найтепліші дні прогріваються лише верхні 1-2 метри озера [1]. Цікаво, що Синевир ніколи не виходить зі своїх берегів – ні за бурхливих паводків, ні у час танення гірських снігів [2].



Згідно з легендою мальовниче озеро утворилося від потоку сліз графської доньки Синь на місці, де її коханого, простого верховинського пастуха Вира, за наказом графа було вбито кам'яною брилою за його жебрацьке походження [1].

Найбільш привабливим озеро здається з сусідньої гори Озірної, яка височин на 1496 м. Маршрут займе близько 6 годин, його довжина — 12 км. В кількох метрах від дерев'яного дому біля озера починається лісова стежка з біло-

блакитним маркуванням, яка кличе вгору через зарості малини і ожини. З висоти озеро дійсно здається прозорим синім оком із зіницею-островом в обрамленні густих вій-смерек.

Найбільшим розчаруванням можна вважати вкрай небезпечну, складну, але таку мальовничу дорогу вздовж крутих схилів та круч від Міжгіррря до селища Синевир довжиною у 15 км.

Зелені праліси довкола Синевиру – Національний природній парк, що оберігає унікальні види флори і фауни. Це край недоторканої лісової природи. Тут ростуть старі 150-літні сосни і ялини (смереки). 38 видів рослин і 20 видів тварин занесені у Червону книгу України. В озері плаває форель: озерна, струмкова і райдужна. Берегами іноді бродять ведмеді, шукаючи поміж кущами ягід [2]. В парку охороняється понад 10 000 вищих судинних рослин, 43 види ссавців, 91 вид птахів, 7 — плазунів, 12 — земноводних, 24 види риб, більш як 10 000 безхребетних живих організмів. На території «Синевиру» розташовані олігогрофні болота «Глуханя» і «Замшатка».

ЛІТЕРАТУРА

1. Синевир // Вікіпедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org>.
2. Найкрасивіше озеро України – карпатський Синевир. Казки зимового сну (відео, фото) | ВСВІТІ. - Режим доступу: <http://vsviti.com.ua/nature>.
3. Синевир // Замки та храми України. – Режим доступу: <http://www.castles.com.ua>.

ЕДЕЛЬВЕЙС - КРАСА КАРПАТСЬКИХ СКЕЛЬ

Сидюк Дар'я, студентка групи ТМ-15-1 Донбаської державної машинобудівної академії

Зеленська Вікторія Анатоліївна, доцент кафедри хімії і охорони праці Донбаської державної машинобудівної академії, канд. біол. наук (науковий консультант)

Едельвейс або **білотку альпійську** іменують «королевою квітів», «принцесою Альп», а в Карпатах цю квітку називають «шовкова косиця». Латинська назва цієї рослини - *Leontopodium alpinum* перекладається як «левава лапа», бо суцвіття рослини й справді нагадує пухнасту лапу царя пустель [1].

Едельвейс чарує своєю дивовижною й холодною красою та нагадує багатопроменеву сріблясту зірку. Цього вигляду їй надають горизонтально відхилені, густо опушені приквіткові листочки, які оточують суцвіття (кошики). Кошики суцвіття дрібненькі, зібрані по 5-10 щільних головок на верхівках стебел. Сама рослина невеличка 10-20 см, багаторічна та належить до родини айстрових (складноцвітих).



Едельвейс рослина надзвичайно витривала, здатна жити в умовах гірського клімату з низькими температурами, вітрами, під жорсткими сонячними променями, на ґрунтах, що є бідними на гумус та на вапнякових скелях.

Для гірських народів едельвейс завжди означає любов, відданість та відвагу та овіяний ореолом легенд. Тільки сміливець міг принести коханій дівчині цю квітку. Міг принести, а міг і загинути. Але той, хто життям ризикує в ім'я любові, приніс шовкову косицю, той зможе захистити свою любов, той вартий любові. Переказують, ніби так колись одружувалися парубки у Карпатах [2].

Едельвейс вже давно став емблемою гір. Але ця незвичайна рослина залишилась в майже недоступних місцях. І, дійсно, для того, щоб добути її, необхідно багато сил і добра вдача.

На сьогодні квітка занесена до Червоної книги та перебуває під загрозою зникнення у зв'язку із розвитком туризму в Карпатах та невиправданим бажанням людей взяти цю красу із собою. Потребує найсуворішої охорони. Проблемою також є невисока генетична різноманітність рослини, що також негативно відбивається на її виживанні у природі [3]. Щоб зберегти рослину у природі, необхідно охороняти всі місця, де вона росте, дотримуватися заборони щодо зривання рослини, створювати заказники.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білотка альпійська // Вікіпедія - Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org>.
2. Легенда про квітку едельвейс. - Режим доступу: <http://www.kosivart.com>.
3. Едельвейс - гірська квітка мужності й кохання - Режим доступу: <http://photo-mandry.com.ua>.

